This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

600025439T

8.69.K.9.

E. BIBL. RADCL.

19148 d. 8/3

5439T

SVENSK BOTANIK,

UTGIFVEN

AF

J. W. PALMSTRUCH,

MED TEXT FÖRFATTAD

AF

C. QUENSEL.

TREDJE BANDET.

Med Konungens nådigste Privilegium.

STOCKHOLM,
Tryckt hos HENRIK A. NORDSTRÖM, 1804.

a
b
c
d
JWP del.

PYRUS AUCUPARIA.

(Sorbus Aucuparia. Linn.)

RÖNN. På Finska: *Pihlava. Pihlaja.*

Löfven åro parbladiga, med åggformigt-lansettlika, sågtandade och mest glatta småblad. *Blommorna* sitta i qvastform och ha mest 3 pistiller.

Linn. Fl. Sv. p. 168. Cl. 12. ICOSANDR. 3:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 196. Kl. 8. TJUGOMÄNNINGAR. 3-sqvinn. *Murr.* App. Medd. T. 3. p. 203. *Patr. Sällsk.* Hush. Jurn. 1778, Jul. s. 1009. — 1788, Jan. s. 221. — 1789. Dec. s. 171. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. T. 4. s. 209. &c. *Isrik. Tidn.* 1798 d. 27 Nov. N:o 141. *Pharm.* Sorbi Auc. Baccæ.

Rönnen är ett nyttigt trädslag, med vacker krona och tillhör egenteligen norden, ehuru den äfven trifves i varmare luftstrek. I början af sommaren, sedan andra fruktträd utblomat, utspricka dess blommor, som i Oktober ge mogen frukt. Löfven äro först i början fintludna på undra sidan; småbladen sitta midt emot hvarannan parvis med ett udda blad vid ändan; blomqvastarna, som äro mångblomiga och mycket greniga, ha äfven ludd. Frukten är i afseende på sin form och inre byggnad ett äpple eller päron, något större än en ärt, röd, sur, bäskaktig, och innehåller 3—5 frö i en gul saft — Det torde förefalla oväntadt att finna Rönnen, hvars frukt allmänt kallas bär, anförd ibland de trädslag (Päronslägtet), som bära päron och äpplen. Men som storleken, så föränderlig genom odling, jordmån och andra tillfälliga orsaker, alldrig ensam gifver säkra kännemärken, så bör den ej eller ibland slägtkaraktererna komma i fråga. (Ifr. N:r 45.) Andra Auktorer hafva redan före oss flyttat Rönnen efter fruktens beskaffenhet, uti Päronslägtet. — Den hörer till naturliga Örtflocken *Fruktträd* eller *Pomaceæ plæ*, och kännes till sitt slägte med 5klufvet blomfoder och 5 blomblad; frukten, nedglänsande och ofvantill platt, formeras under blomfodret och hyser 2-3-5 frö eller kärnor.

Bären nyttjas hela, eller utpressade saften inkokad till mos, och skola vara urindrifvande samt nyttiga mot skör-

PYRUS AUCUPARIA.

bjugg, strangurie och njursten. *Bergius* säger att emot sistnämde sjukdom har den sjuke med förmån ätit 10 — 12 eller flera st., tröligen torra bär, en eller 2 gånger om dagen. Torkade, antingen utbredda på bord eller uppträdda på trådar, i luftigt rum och skugga, blifva de, ju längre de förvaras, ju angenämare till smaken och således tjenligare till syltning. Frostbitna Rönnbär skola, efter *von Ahens* försök, ge mera bränvin än ofrusna, efter förutgången gärning och destillation. I ställe för gammal Citronsaft eller destillerad ättika, som brukas vid färgning med Safflor (Carthami tinctor.), till röda färgens förhöjande på silke, är Rönnbärssaft bättre och gör färgen emot solsken mera beständig. Sådan syra fås då utpressade saften af sönderstötta bären lemnas att gäsa, och det klara som sedan ärhålles och är ganska surt, förvaras på buteljer. Detta kan nyttjas både vid nämde silkesfärgning och äfven som cider och ättika till andra behof. I Kamskatka ätas bären rå; hos somliga då för många ätas, väcka de kräkning. De torkas, malas och ätas såsom bröd i dyr tid på åtskilliga orter. Svin kunna göda med Rönnbär, i synnerhet om potates eller något säd tillblandas; hornboskap äta dem äfven och hemtamda foglar förtära dem gerna öfver vintren. Kramsfoglar och mest Trastar äta dem begärligt, hvarföre de brukas till låckmat vid snaror, hvari foglarne fångas. — Blommorna utslagna och lagda på bränvin sägas ge det god smak. — Löfven tjena till boskapsfoder. — Veden är hård och hvit samt nyttjas till slögd. Barken kan nyttjas till garfning. — Trädet växer ej särdeles långsamt skadar ej eller gräsvärten och planteras i alléer. Fortplantas bäst med bär eller frö som utprässas utur bären och sås i Oktober, helst der skugga finnes; hela bär tros ligga längre i jorden än frön. Trädet trifves bäst i lera, blandad med sand och svartmylla; unga träd och telningar låta äfven flytta sig. — I unga Rönnstammar kunna telningar af önskade päronslag inympas, men som frukten snart försämras och trädet icke länge uthärdar, så är det icke synnerligen att rekommendera.

Tab. — fig. a. en utbredd förstorad blomma. — b. blomfoder med pistiller. — c. frukten tversföre afskuren med 3 kärnor eller frö. — d. en liten qvist med bär, platta ofvantill med qvarsittande 5flikig blomfoderslämning.

a
b
c
d

TRAGOPOGON PRATENSE.

ÄNG-SALSOFI. *Salsofi. Bockskägg.* På Finska: *Myskiyrti.*

Bladen åro helbräddade, kölformiga, spetsade och vid basen utvidgade. *Blomstjelken* trind. *Blomfoderbladen* nästan lika långa med strålblomstren.

Linn. Fl. Sv. p. 267. Cl. 19. SYNGENES. polygam. æqual. *Lilj.* Sv. Fl. s. 338. Kl. 15. SVÅGRAR; lika Svågerlag. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 104. *Pharm.* Tragopogi l. Barbæ Hirci Radix.

Ängsalsofien är på somliga orter mindre allmän; träffas på ängar och åkerrenar i Juni och Juli med blomma och har 2årig rot, som är tapplik, saftig och söt. Växten blir 1½ aln hög vid pass, är ganska slät med greniga, trinda och ofta rödbruna stjelkar; bladen sitta skiftevis och blomstjelkarna i toppen äro ensamma, enblommiga, uppåt tjockare och trinda. Blommorna öpna sig i varmt och tort väder bittida, kl. 4 om morgonen och dra hop sig kring middagstiden. Blomfodrets småblad äro lansettlika, platta och sitta i 2 rader. Småblomstren äro 5tandade, olika långa, men mest lika med eller litet längre än blomfoderbladen; de yttre småblomstren äro störst. Fruktämnet är i ändan pensellikt. Fruktfästet punkterat. Fröen krökta, fårade och skrofliga. Fröfjunet, fäftadt på en fint spetsad stjelk, är fjäderlikt och stråligt. — Slägtkarakt. är: naket blomfäste, enkelt mångbladigt blomfoder och stjelkadt fjäderlikt fjun. — Naturl. örtflocken dit Salsofien räknas, kallas *Sammansatta blommor* (plantae compositae l. semiflosculosae). Stundom förvandlas hela blomman inom blomfodret till ett mörkbrunt eller svartaktigt fint pulver, som rifvet med gummivatten skall kunna till målning användas. Detta kallas brand- eller sotax, är vissa år allmänt på flera slags växter och uppkommer enligt somligas tanka, af en insekt, som skadar blomman så att den undergår denna förändring, och efter andra, af en fin svampart, (Lycoperdon), som liksom mögel fäster sig i blomman och förstör dess naturliga urbildande. (Ifr. K. Vett. Ak. Handl. 1775, s. 317).

TRAGOPOGON PRATENSE.

Såsom nyttig i Medicin förtjenar denna växt föga eller alsingen uppmärksamhet. Men dess rötter och späda skott, eller stjelkar om våren, kokas i soppor, stufvas, och äro välsmakande, hälsosamma och ofta nyttjade såsom Sparris, på några ställen kända under namn af vilda hafrerötter; odlas derföre stundom i trädgårdar, men är till smaken något sämre än Lökbladiga Salsofien, som egentligen kallas Hafrerot och odlas liksom Spansk Scorzonera mera allmänt än denna.

Tab. __ fig. a. ett strålblomster med sin 2klufna pistill och fruktämne. __ b. ett diskblomster. __ c. frö med fjun. __ d. stjelk med mogna frö och fröfjun, liknande Maskrosen (N:r 4) och Hästhofsörten (N.r 2).

147

C.W.P. del.

C.V.p

ÆGOPODIUM PODAGRARIA.

KERSKÅL. *Svallerkål. Trebening.*

Rotbladen åro dubbelt och stjelkbladen enkelt 3faldiga (ternata), med stjelkade, åggformiga, sågtandade och spetsiga småblad.

Linn. Fl. Sv. p. 96. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. (Umbellatæ). *Lilj.* Sv. Fl. s. 126. Kl. 5. FEMMÄNNINGAR. 2:qvin.

På mångårig krypande rot växer Kerskålen allmän i trädgårdar och på odlade ställen; blommar i Juni eller Juli, och är ofta att anse som ett svårt ogräs, hvilket icke lätteligen kan utrotas. Örtstjelkarna äro bladiga, fårade, med ensamma parasollställningar i toppen. Blombladen äro hjertformiga och inböjda. Frukten aflång eller äggformig med 3 upphögda ränder.

En så allmän växt förtjenar visserligen att blifva känd, emedan den kan till föda användas. Bladen, ju spädare, ju bättre, kokas bland andra grönkålsväxter och stufvas äfven ensamma, nästan som spenat, om våren. Då de få växa bli de sträfva och svårare att äta. Boskapen förtära gerna växten och som den snart skjuter nya blad och stjelkar, kan den flera gånger skäras.

Tab. — fig. a. en förstorad blomma med ståndare och 2 pistiller. — b. frö i naturlig storlek.

1
2
a b c d

GNAPHALIUM DIOICUM.

ALLMÄN KATTFOT. På Finska: *Kissan Käpälä.*

Stjelken är enkel, bladig, med blomqvast i toppen och krypande rotskott, som slå rötter. *Han-* och *Honblomstren* äro åtskilda på olika stånd.

Linn. Fl. Sv. p. 286. Cl. 19. SYNGENES. polygam. superfl. *Lilj.* Sv. Fl. s. 358. Kl. 15. SVÅGRAR. olika Svågerlag. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 112. *Pharm.* Gnaphalii l. Hispidulæ l. Pedis Cati Flores.

Denna växt är allmänt känd under namn af Kattfötter och kallas på somliga orter evighetsblommor eller eterneller, ett namn som egentel. tillkommer Gn. arenarium, orientale och de fläste afrikanska arterna af detta slägte. Dess krypande rot är mångårig och trifves bäst på berg, sandig jordmån och torra ställen; blommar i Maj eller Juni. Hela växten, utom bladens öfre sida, är luden. Rotbladen äro spatelformiga (något ägglika, men bredare utåt och smalare mot basen); stjelkbladen äro lansettlika. Blomhufvuden på de stånd, som bära hanblomster, ha glänsande mest hvita blomfoderfjäll och äro mera klotrunda än honornas blomhufvud, som äro något cylindriska och ha rosenfärgade mera aflånga blomfoderfjäll. Fjunet hos de förra är tjockare mot ändan och fjäderlikt; hos honblomstren deremot enkelt och sträft. Fruktfästet är något gropigt (scrobiculatum). — Slägtet igenkännes med naket eller bart blomfäste, dels sträft, dels fjäderlikt fjun, färgade blomfoderfjäll, spetsade strålblomster och några ofruktsamma diskblomster. Under eget slägtnamn *Antennaria*, har *Gärtner* upptagit denna art, såsom skild från de öfriga.

En lindrigt sammandragande egenskap har man tillagt denna växt, och änskönt det skulle kunna anses öfverflödigt, skole vi dock tillägga, att den fordom varit brukad af Läkare i bröstsjukdomar och af Landmän såsom ett trollmedel. Men efter all sannolikhet har den ena och andra, till vinnande af sina olika afsigter, funnit Kattfoten lika kraftlös och overksam, hvarföre den kommit ur bruk. Den

GNAPHALIUM DIOICUM.

är säkert onödig i Läkarekonsten; och dess användande emot så kallad utsot eller diarré hos kalfvar, hvartill den i pulverform stundom ännu skall nyttjas, lärer vara af föga värde.

Tab. — fig. a. ett honblomster, förstoradt. — b. ett hanblomster. — c. blomfoderfjäll. — d. det gropiga fruktfästet. — 1. stånd med honblomster. — 2. dylikt med hanblomster.

149

J.W.P. del.

C.V. f.

SEDUM ACRE.

BITTER BERGKNOPP. *Fetknopp. Hällegräs.* På Finska: *Kukon-marja. Kukon-lehti. Wiluruoho.*

Bladen sitta skiftevis, åro nästan ägglika, tjocka, saftiga, utan bladstjelk. *Blomknippet* (cyma) är bladigt och mest 3klufvet.

Linn. Fl. Sv. p. 153. Cl. 10. DECANDR. 5:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 189. Kl. 7. TIOMÅNNINGAR. 5:qvin. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 344. *Pharm.* Sedi min. l. vermicul. Herba.

På berg, murar, tak, och torra sandiga ställen träffas denna gulgröna allmänna växt, som har mångårig rot och blommar i Juni och Juli. Örtstjelkarne uppväxa i små buskar, äro nedliggande, greniga, trinda och utan hår; bladen äro tryckta intill örtstjelken. Blomknipporna, som sitta ensamma i toppen, ha få blommor. Blomfodret är något trubbigt och slätt; blombladen spetsiga. Fröhusen hinnaktiga och släta. — Slägtet innehåller många arter, och igenkännes med 5klufvit blomfoder, 5 blomblad, 5 håninghus i form af fjäll vid basen af fruktämnet och 5 fröhus, som bildas ofvan blomfodret. — Naturliga örtflocken för Bergknoppen kallas *Saftiga växter* (pl:ae succulentae), och denna egenskap att vara saftfull bibehålles länge om växten uphänges under taket i ett rum, och kan således, liksom Semperviven och flera andra, förvaras saftig och frisk nästan ett helt år.

Genom sin skärpa väcker den, invertes tagen, kräkning och laxerar, hvarföre dekokten, helst beredd af gammalt öl till 3 — 4 uns i dosis, kanske kunnat bota frossan; ett botemedel som för soldater, bönder och starka personer stundom kan tillgripas. Att med samma dekokt och tillsatts af litet Rosenhåning och Alun, skölja munnen och gnida skadadt tandkött, då tänderna tillika lofsnadt, är äfven med fördel försökt. Kokade växten utkrammad, har man lagt i knäveket, då knäet varit kontrakt och dekokten har derjemte nyttjats invertes. På skörbjuggsartade bensår, lägges örten frisk sönderstött, eller kokad i öl eller dricka, eller ock med

linolja gjord till ett slags salfva, hvaraf såret renas och läkning befordras. Kokad i Getmjölk säger *Lange* att bäska smaken mildras. Emot kräftsår har *Marquet* funnit den förmånlig, hvilket dock torde böra förstås så, att såret endast deraf blifvit renare. Hvad af *Blegny* berättas om saftens nytta i njurstenskolik, torde fordra mera bekräftelse. I *Hufelands* Jurn. 13. B. 2 st. s. 167. anmäles växten såsom nyttig mot Fallandsot; den samlas till detta ändamål före blomningen, torkas och ges i pulver i ökad dosis ifrån 15 gran till 1 skrupel och till och med $\frac{1}{2}$ qvintin.

Tab. — fig. a. fröhus. — b. frö; alt i nat. storlek.

J.W.P. del.

150.

SCIRPUS LACUSTRIS.

INSJÖSÄF. *Kolvass.*

Strået är trindt och bart. *Blomvippan* sitter i toppen och liknar ett dubbelt sammansatt blomknippe med åggformiga småax och olika långa axstjelkar.

Linn. Fl. Sv. p. 16. Cl. 3. TRIANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 18. Kl. 3. TREMÄNNINGAR. 1:qvinn. *Wallen.* Afhandl. om Nödbröd. Præs. HELLEN. 4:to 1782. s. 11.

Till skillnad från bladvassen (Strandrör N:r 114), kallas denna i åtskilliga landsorter kolvass, emedan båda växa vid insjöstränderna, men ha på afstånd olika mörkt eller svart utseende. Säf växer allmän med mångårig krypande stark rot, i renare vatten, såsom vikar af strömmar och insjöar, samt blommar i Juli. Stråen bli 2 alnar och deröfver, inuti med ett svampaktigt hvitt ämne uppfyllda, och emot roten försedda med nästan mot hvarandra sittande slidor. Blomvippans grenar eller axstjelkar äro hoptryckta, olika långa, utgående från tvänne blomhölsterlika blomskärmar och delande sig oordentligt; bärande små ax, hvilkas blomfoderfjäll täcka hvarannan till hälften. Fröen äro platta med 5 — 6 styfva hår vid basen, hvilka äfven under blomningen synas ikring pistillen. — Slägtets kännemärke är, att för hvart blomster finnes ett blomfoder, som ligger i axet liksom fjäll, det ena till hälften på det andra; blomstren sakna blomkronor eller som de ibland gräsen kallas blomsterskal, men gifva hvardera ett frö.

På några orter i Finland, Savolax och Karelen, uttages kärnan eller det svampaktiga hvita ämnet, torkas väl, stampas, males och användes till bröd, som väl blir tort och saftlöst, men hvitt och icke osmakligt. Samma slags märg, pressad och fastlimmad vid hvarannan, skall kunna nyttjas i stället för papper; i Skåne brukas den allmänt till lampvekar, som brinna rätt väl, när de förut äro nog torkade. Ung eller ännu icke grofväxt Insjösäf, ätes af

hästar; men torkad såsom hö eller vinterfoder, hålles den till goda af hornboskap. Vid taktäckning användes den äfven i stället för halm och rör; äfvensom till stoppning, mattor och dylikt; korgar, silar samt såll kunna ock flätas deraf: och barn göra simmkuddar och fogellika figurer af säf, som de låta simma på vattnet.

Tab. — fig. a. förstoradt blomfoderskal med 3 ståndare, en pistill med 3 märken och fröämne vid basen. — b. pistill med några styfva hår kring fruktämnet. — c. ett af de styfva håren kring pistillen eller fröet, mycket förstoradt.

a
b

PRUNUS SPINOSA.

SLÅNBUSKE. *Stärkebär. Körne.*

Busken har taggiga grenar, lansettlika glatta fint sågtandade *löf* och enblommiga enkla *blomstjelkar.*

Linn. Fl. Sv. p. 166. Cl. 12. ICOSANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 194. kl. 8. TJUGEMÄNN. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 5. p. 234. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. 4 Del. s. 12. 160. 163. 173. 193. 194. 201. *Pharm.* Acaciæ nostrat. l. Pruni sylvestr. Flor. Fruct. Cort. Rad.

Slånbusken är ej att räkna bland de större buskarne; dess krokiga grenar, af hvilka de smärre tillskapa i ändarne långa, hvassa och hårda taggar, utbreda sig vidlyftigt, hvarföre busken i häckar snart gör dem ogenomträngliga. Bladen utspricka senare än blommorna, som visa sig i Maj; de förra äro äggformigt lansettlika, med en fin afsilningsöppning i spetsen af sågtänderna, samt med bladstjelkar försedda. Blomfodret är vidt utbredt och frukten (drupa), som innehåller, liksom kersbär ell. plommon, en nöt eller kärna innesluten inom ett stenhårdt skal, är nästan klotrund eller något äggformig och af svartblå färg då den är mogen, samt af ganska kärf smak. Busken växer vid vägar, på backar, bland stenhögar och i allmänhet helst på torra ställen, ehuru den äfven träffas i fuktig jordmån. — Slägtet till hvilket plommon, kersbär, krikon m. m. räknas, beskrifves, till skillnad från andra närgränsande, med 5:klufvet blomfoder under frukten; 5 blomblad; och utstående fogningar på nötfrukten eller stenen, som finnes i det orätt så kallade bäret. Slånbuskens naturliga örtflock kallas *fruktträd* (pl:æ pomaceæ).

Roten, som breder sig vidt ikring och ger rotskott som skada ängarna, har mörkbrun bark och är mera bäsk och sammandragande än veden. *Kramer* såg en liten blåsesten bortgå från en 5:årig gosse under bruket af dekokt på roten, hvartill han anser dekokten såsom orsak. — *Barken* har enligt åtskilliga försök botat frossan, dels såsom dekokt ensamt ymnigt förtärd, dels som pulver till 2 drakmer, delade i flera portioner och intagna i dekokten. Med håning kan ock pulvret blandas till mos och förtäras. Barken ger med lut röd färg på ylle, och bör kunna i färgerier med fördel användas. — *Löfven* spädа lagda i hett vatten och torkade, kunna nyttjas såsom ostindiskt té, hvilket de till smaken något likna. — *Blommorna* förlora under torkning sin lukt och blifva bäskaktiga. Af *Fr. Hoffman* nämnas de såsom nyttiga mot utslag och skabb. — *Frukten*, stor som ett litet kersbär, innehåller en grön, seg, köttaktig, sur massa, och kärnan i nöten

smakar lik kersbärens, något bäsk. Efter frost blifver den mogna slånfrukten, liksom krikon, mindre sur, och stekt på kakelugn eller i stekpanna, ätes den allmänt af barn; i Bohuslän stekes den i smör och ätes med socker. Slån kunna äfven läggas i ättika, eller insyltas, eller torkas i ugn och till matlagning användas. Ättikslån fås af Slån, förvällda och lagda med kryddneglikor och dylikt i kokad ättika. Om sådan slånättika blandas med hälften så mycket mellansirap, kokas och slås åter sjudhet på, får den bättre smak och blifver till sallat tjenlig, och sedan lagen fått svalna i öfverbundet käril, afhälles den, kokas på nytt, mera sirap tillägges, skummas flitigt och slås för andra gången kokhet på frukten, och kan sedan på vanligt sätt förvaras. — Af slån, äppelmust och bränvin beredes i England en dryck, kallad Aporto ell. Rumpunk. Sönderstötte med påslagit vatten kan saften af dem utpressas. Lindrigt torkade i varm ugn och sedan sönderstötte gifva de Slånbärsvatten, om tunn väl kokad sockerlag gjord af källvatten och socker slås på, samt fylles på ankare som tillsprundas för 14 dagar; vattnet eller saften kan sedan på buteljer med eller utan tillsats af socker aftappas och förvaras. Slånbärsvin beredes af 2 kannor god vört eller håningsvatten, till ½ tunna mogna sönderstötta och med litet vatten väl pressade slån; sedan detta är rätt blandadt, tillsättes gäst, eller gulan och hvitan af ägg; det aftappas på buteljer, när det hunnit klarna, och kan drickas efter 10—12 dygn; med tillsats af utländska vin blir det smakligare. Af sönderstötta Slån med kärnorna, hvarpå slås kokhett vatten, fås genom destillation ett slags bränvin som liknar Persikobränvin, sedan bärmassan förut, genom tillsats af gäst, fått undergå spirituös gäsning. Stötta och lagda på bränvin eller hvitt vin, sätta de derpå färg och god smak. På öl och dricka skola de förbättra smaken och förekomma hastig surnad. Med slånbärssaft klaras grumlig ättika; den kan äfven med tillsats af jernvitriol tjena till bläck, som sätter på linne beständig blekbrun färg. Torra frukten färgar rödt. — Kärnorna stötta i mortel eller malna på oljeqvarn och pressade, gifva liksom Häggbärskärnor en välsmakande gul olja. *Veden* är hård och nyttig vid slöjdarbeten. — På steniga backar förtjenar busken att vårdas och är till lefvande gärdesgårdar ganska tjenlig, men genom djupa diken bör ängen fredas för dess krypande knöliga rötter. — Taggarne afbarkas och brukas till korfstickor.

Tab. — fig. a. blomfodret utan blomblad upskurit och utbredt med ståndare och pistiller; något förstorade. — b. frukten hel. c. densamma tversföre afskuren, så at nöten synes; båda i naturlig storlek.

152

J. W. P. del.

C.

POTENTILLA ANSERINA.

GÅS-POTENTILL. *Gåsört. Silfverört.* På F. *Hanhenjalka.*

Örtstjelken är krypande. *Bladen* ojemt penntaggade, med aflånga, sågtandade, inunder hvitludna småblad. *Blomstjelkarne* äro enblommiga.

Linn. Fl. Sv. p. 176. Cl. 12. ICOSANDR. polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 204. kl. 8. TJUGEMÄNN. mångqvinn. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 135. *Pharm.* Anserinæ l. Argentinæ Herba.

Gåspotentillen blommar i Juni, växer med mångårig rot, som af svinen begärligt eftersökes på fuktiga ställen, utvisande källådror och har silkesglänsande silfverhvita blad då jordmånen är leraktig, men gröna då den är sandblandad och torr; den träffas allmän vid vägar och ibland vidjebuskar. Dess örtstjelkar utbreda sig vidt, slå rötter, äro röda, håriga och bladiga. Bladen äro ojemt penntaggade (interrupte pinnata), ell. småbladen sitta ej ständigt midtemot hvarannan och äro olika stora. De enblommiga ensamma blomstjelkarne utgå från örtstjelken vid något bladfäste. Blomfodret är inskuret och silkesglänsande. Blombladen guldgula. Potentillslägtet äger 10:klufvet blomfoder under frukten; 5 blomblad; nästan runda, nakna och något skroffliga frö, sittande på ett litet saftlöst fruktfäste. Dess naturliga örtflock kalla Botanisterne *Senticosæ pl:æ*, hvilka alla anses såsom sammandragande, och äro troligen nyttiga vid garfning.

Det förråd på läkmedel som växtriket meddelar, är synnerligen rikt på sammandragande ämnen, hvarföre ock Läkaren har tillfälle att ibland dem göra ett urval samt behålla de bättre och förkasta de mindre tjenliga och overksammare. Deraf har händt, att denna och flera andra kommit tid efter annan i förgätenhet. Likväl är denna icke alldeles oskicklig att hämma alltför starka uttömningar, härrörande af tarmarnas slapphet; och *Tournefort* berömmer den kokad i kräftsoppa mot hvita flussen. På Arkiat. v. ROSENSTEINS tillstyrkan har dekokten på örten med stor fördel blifvit nyttjad mot sådan lungsot, som hos en 40:årig man kom efter inflammation i bröstet, under upphostning af var, afmagring och en påbegynt bulnad, som utvertes redan var synlig emellan 2:ne refben. General-Dir. och Kommend. AF ACKEL och Assess. BERGIUS an-

Potentilla Anserina.

föra äfven bevis på växtens nytta. Såsom dekokt, eller té, eller ock saften af stötta och pressade växten, kan den bäst användas. Roten skall i Skottland och Irland nyttjas till mat efter *Sloanes* uppgift; men som roten är liten, synes mödan vid dess samlande vara illa betalt.

Tab. — fig. a. frö, qvarsittande på fruktfästet inom blomfodret.

a
b

153.

SAXIFRAGA GRANULATA.

KNÖLIG STENBRÄCKA. *Hälsknoppar.* på F. *Papelo-jultri.*

Roten är knölig. *Rotbladen* äro njurlika, flikiga och äga Bladstjelkar. *Örtstjelken* är grenig, växer rak, med Blomvippa i toppen och fruktämnet till hälften under Blomfodret.

Linn. Fl. Sv. p. 143. Cl. 10. DECANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 169. Kl. 7. TIERMANN. 2:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 5. p. 355. *Pharm.* Saxifragæ albæ. Herba, Semen.

På torra ängar, backar, tak och ibland gräs växer denna ört allmän och börjar blomma i Maj ell. Juni; dess rot är mångårig, mjölig och bäskaktig, lökaktig, ibland stor som ett litet Kersbär, sammansatt af flera små runda, hvita, ulliga rötter stora som Hampfrö, och omgifna med flera hinnor; och kallades fordom för sin likhet med frö på Apoteken Semen. Örtstjelken är trind, hårig, bladig och liksom bladen något klibbig och saftig. Örtbladen äro, de öfversta, lansettlika, de nedra inskurna och nästan utan bladstjelkar. Blomfodret upprätt, försedt med hår och små körtlar. Blombladen äro omvändt äggformiga, och ådriga; inflyttad i trädgårdar på god jord blir blomman dubbel. — Stenbräckslägtet har 5:klufvit qvarsittande blomfoder, 5 blomblad och ett 2:hornadt Fröhus af ett rum för många frö, öppnande sig mellan hornen. Naturl. örtflocken kallas *Saftiga växter* (Succulentæ plantæ).

Utom namnet Stenbräcka, öfversatt ifrån det Latinska, har växten ingen egenskap, som ger anledning att i densamma söka ett botemdel mot Stenpassion. Smaken, som v. LINNÉ funnit stickande och skarp, lofvar ej heller mycket i andra afseenden. Emedlertid ätes den, då getter undantagas, icke af boskapen, hvilket ger tillkänna att den till sina egenskaper är olik med fodervåxterna i allmänhet, och kunde derföre förtjena att genom anställda försök blifva närmare till sin kraft och verkan bekant. Växten innehåller färgämne, enligt Assess. *Rafns* uppgift. Efter 2 timmars betning med Alun och Vinsten kokas godset med den under blomningen samlade örten, hvaraf det får en stark olivgul färg; om Jernvitriol och Vinsten sedan tillägges i färgsoppan, får godset efter förnyad kokning, stark grå, i gult fallande färg; omröres godset slutligen i ljumt Vitriolvatten, blir färgen mörk oliv. —

Tab. — fig. a. frnktämne eller fröhuset i sin början — b. fröhus i naturlig storlek.

SPIRÆA FILIPENDULA.

BRUDBRÖDSÖRT. *Somilla, Galteknappar.* På Finska *Formuruoho, Sianmaltsa.*

Örtstjelken är icke trädaktig. *Bladen* penntaggade: Småbladen sågtandade, släta och lika hvarandra. *Blommorna* ha många pistiller och sitta i knippform (cyma), i toppen.

Linn. Fl. Sv. p. 170. Cl. 12. ICOSANDR. 5:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 199. kl. 8. TJUGOMÄNN. 3—5 qvinn. *Patr. S.* Hush. Journ. 1785. Dec. s. 172. *Murr.* App. Med. T. 5. p. 118. *Pharm.* Filipendulæ l. Saxifragæ rubræ Radix, Herba.

Växtens mångåriga rot träffas allmän i torra ängar och är besynnerlig med sina äggformiga knölar, sammanbundna liksom med fina trådar och något liknande ett perlband; deraf är namnet *Filipendula* (hängande på tråd) tillkommit. Dessa knölar äro om hösten välluktande, saftiga och något söta, om sommaren torrare, mindre luktande och något bäska. Örtstjelken blir vid pass ½ aln hög, är kantig, slät, bladig och föga grenig upptill. Bladen likna Millefoliens (N:o 74), sitta till skiftes, ha många småblad (multijuga) och ett udda, slutbladet. Bladskärmarne äro rundade, liksom fastväxta vid stjelken och sågtandade. Blomknippan är mångblommig och upprätt. Fröhusen är håriga, och mogna i Sept:r. Pistillerna äro 8 till 12 i hvar blomma. I Juni eller Juli plåga dess välluktande blommor vara utslagna. — Med 5:klufvet blomfoder, 5 blomblad och 2:skaligt, mångfröigt fröhus öfver blomfodret igenkännes slägtet, som har blott 2:ne Svenska arter, hvilka räknas till naturl. örtflocken *Senticosæ plantæ.*

Rötterne, färska, rifna i kallt vatten, färga det rödt och afsätta till bottnen af kärlet, om det lemnas stilla, ett stärkelseämne, som under kokning förändrar sig till segt gelé, hvaraf man ser att roten innehåller ett ämne, som för organiska djuriska kroppar är närande. Också har man i hungersnöd med fördel betjent sig af roten till bröd. Roten torkad och malen till mjöl samt gjord skicklig att undergå spirituös gäsning, kan nyttjas till distillation af bränvin och sprit. Dess egenskap att vara nödbrödsämne är nästan den enda, som gör växten något

märklig, emedan dess medicinska bruk längesedan och med skäl blifvit aflagdt. Såsom lindrigt sammandragande, och derföre räknad till den naturl. örtflock som nämdt är, kunde den dock, på de ställen der den i öfverflöd växer, användas vid garfverier och skinns beredning. — Af hemtamda kreatur, äta hästar den icke; de öfriga förtära växten, och svin söka begärligt dess rötter. Blommorna kokade i mjölk sägas gifva den god smak; och torkade blomknoppar, stötta och siktade samt blandade bland mjölet till pannkakor, skola ge smak af mandel.

J.H.P. del.
a
b
C.V.Sc

155.

PHELLANDRIUM AQUATICUM.

STÄKRA. *Kaxstäkra, Vattenfenkol.*

Örtstjelken grenar sig i 2, och dessa åter i 2, o. s. v. (klynevis). *Bladen* äro 3-4-faldigt parbladiga med utspärrande tillbaka böjda grenar.

Linn. Fl. Sv. p. 91. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. (Umbellatæ) *Lilj.* Sv. Fl. s. 124. kl. 5. FEMMÄRN. 2 qvinn. med svepen vid de små parasollställa. och alla fruktbärande blommor. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 267. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. 1. Del. s. 528. *Pharm.* Fœniculi aquat. Semina.

Stäkran har blifvit märkvärdig för sin skadlighet och giftiga natur för hästar. Man trodde nemligen, att en skal-Insekt (Curcul. paraplecticus), som lefver inuti örtstjelken, skulle, sedan den vore med örten förtärd, söka sig en utgång och derigenom skada så betydliga delar, att hästen deraf blefve lam i bakdelen, eller fick paraplegi. Denna gissning har sedermera icke vunnit i trovärdighet; utan synes det sannolikare, att om växten hyser något för hästar giftigt, bör det sökas i växtens egen natur, snarare än i Insektens närvaro. — Roten varar blott 2 år, är tappformig, tjock, med små trådrötter, som sitta liksom i ringar kring roten; trifves bäst i diken, fiskdammar, kärr och bäckar; blommar i Juli, och har mogna frön i Aug. ell. Sept. Örtstjelken är trind, fårad, ihålig, och nedemot roten liksom ledfull, krokig, grenig och bladig. Bladen äro vidt utbredda, trefaldigt penntaggade (tripinnata) eller parbladiga och inskurna. Småbladen som stå under vattnet äro nästan hårlika. Parasollgrenarne utgå midtemot bladstjelkarne, äro vidt utstående och ha många strålar. De små parasollställningarne äro ganska täta. Svepen bestå af många hårfina blad. De yttre blommorna äro störst och oordentliga. Blomfodret 5:bladigt. Frukten äggformig, något hoptryckt, slät och krönt med framstående lemningar efter blomfoder och pistill.— Slägtet har alla småblommorna fruktbärande, och de som sitta midtuti äro minst. Frukten sådan som den nyss beskrifne. I *Roths* Fl. förenas slägtet med Ligusticum; men *Smith* anser det såsom närmast slägt med Oenanthe. Då man vet att *Parasollblommorna* (Umbellatæ) utgöra en egen naturlig örtflock, är det lätt att hänföra denna till sin rätta Ordo Naturalis.

Phellandrium Aquaticum.

I böcker som angå hästsjukdomar, omtalas ofta fröen af denna växt under namn af Hästfenkol (Rossfenkel, Pferdesaat på Tyska) emot åtskilliga invertes sjukdomar och äfven utvertes skador hos hästar, t. ex. mot *Rozzen*, hosta m. m. Man har ej heller försummat att nämna dem såsom nyttiga i åtskilliga krämpor hos menniskan. De innehålla ymnigt af eterisk olja, och *Lange* säger att de nyttjas mycket i Nederländerna mot skörbjugg; han nämner äfven deras bruk vid ganska många invertes och utvertes krämpor, t. ex. bröstsjukdomar, frossa, elaka sår, med flera andra som ej löna mödan att uppräkna. Han gaf åt en lungsiktig en knifsudd morgon och afton; eller 2 skrupler om dagen, eller i förening med kina. Ännu kan man intet bestämdt säga om fröens nytta i Läkarekonsten; flera försök fordras visserligen ännu. *Hertz* säger sig icke länge sedan hafva botat verklig lungsot med Stäkra-fröen, hvaraf han föreskref i pulverform 5 gran, blandade med mjölksocker 10 gran, renad saltpeter 6 gran och Arabiskt gummi 8 gran. Af denna blandning, som kallades ett pulver, gaf han 3 gånger om dagen, likväl så att dosis af fröen i hvart pulver småningom ökades till 15 gran för barn, och till $\frac{1}{2}$ qvintin eller mera för fullväxta. Se *Hufelands* Jurn. d. prakt. Heilk. 2 B. 1 St. Under dess bruk har man anmärkt, att menstruation hos fruntimmer antingen afstannat eller kommit i oordning. — Friska bladen sägas fördrifva vägglöss. Boskapen sky den icke, ehuru den ej kan anses såsom boskapsfoder, hvilket gäller om de flesta i vatten växande Parasollörter; hvarföre det torde vara rådligast att utrota dem på de ställen der man vill berga växterna till foder. Det bör anmärkas, att namnet Stäkra enligt *Fischerström* tillägges i särskilta landsorter äfven andra växter, t. ex. Alisma plantago, Alopecurus geniculatus m. fl. af hvilka den sednare icke är skadlig för boskapen.

Tab. — fig. a. frö i nat. storlek. — b. blomma förstorad.

a
b
c

156.

CAREX Arenaria.

Sandstarr.

Roten är krypande. *Axet* är sammansatt af flera små, af hvilka de nedersta, som hysa honor, sitta inom en bladlik axskärm på afstånd ifrån de öfra eller hanaxen. *Pistillerna* ha 2 märken.

Linn. Fl. Sv. p. 325. Cl. 21. Monoecia. 3:andr. *Lilljebl.* Sv. Fl. s. 22. kl. 3. Tremänn. 1:qvinn. med han- och honblomster inom särskilta blommor. *K. Vett. Akad.* H. 1803. S. 144. *Wahlenbergs* Caricografi. *Murr.* App. Med. T. 5. p. 310. *Pharm.* Sarsaparillæ Germ: æ Radix.

Starrslägtet, räknadt af allmänheten bland Gräsen och af Örtkännare till en egen naturl. Örtflock kallad *Calamariæ*, äger särskilta ax för ståndarne och andra för pistillerna, ehuru båda slagen sitta på ett och samma strå eller stånd. Hos denna art äfven som hos flera i samma afdelning förenas både ståndare och pistiller i ett ax, ehuru de sitta åtskilde, neml. hannarne i toppen och honorna inunder. Den fäster flygsand och växer i sådan vid stränderna, ymnigast i Skåne och på Oland; samt blommar i Juli månad. Dess mångåriga ledfulla rot är tjock som en dufpenna, krypande och enkel med svartbruna tagellika hår vid lederna, som sitta något åtskilde från hvarandra. Ifrån hvar led upväxer ett strå, som under sanden har leder och mörka bladsidor; sedermera får stråret flera blad, blir utan knä ell. leder, vid pass qvarters högt, med ax i toppen, ofta något nedåt lutande. Axet utgöres af 3-4-5 smärre, utan axstjelkar: axskärmen för det nedersta småaxet är långt nästan som hela sammansatta axen; de öfriga småaxen ha dylika axskärmar ell. blad, som äro kortare.

Vid medlet af 16:de århundradet införde Spaniorerne från Mexico till Europa, roten af en buskart, som växande, slingrar sig kring andra träd, och kallades Sarsaparill (Smilax Sarsap.) Den blef snart utropad för sin dyrbara egenskap att bota veneriska sjukdomen, och man föreställer sig lätt att ett botmedel mot en så allmän sjukdom blef snart en indrägtig handelsvara, på hvilken priset ökades i samma mån som åtgången tilltog. Man

anmärkte ändteligen, att Sarsaparillen icke alltid hämtades af en och samma art, och när dertill lades dess dyrhet, började man söka ett medel bland andra växter som vore af samma lyckliga verkan. Vid medlet af sist förflutna sekel begynte man i Markbrandenburg att nyttja roten af denna starrart, i stället för Sarsaparillen, och den har sedermera såsom sådan blifvit allmänt bekant. Man har redan till samma behof föreslagit rötterna af åtskilliga andra arter i detta slägte, och troligen finnas ännu flera, som i brist på någondera af de föreslagna, göra samma gagn. Likväl bör det ej förtigas, att efter kemiska undersökningar, innehåller den rätta Sarsaparillen mera slemämne och jordaktiga delar, än Starrarternas rötter, hvilka dock i dekokt skumma sig och visa en såpartad natur. Roten af Sandstarren har en svag men angenäm aromatisk lukt då den är frisk; en mjölaktig, söt och något balsamisk smak. Ju djupare den växer eller ligger i jorden, ju verksammare anses den vara. Den har blifvit använd såsom Sarsaparillroten, mest i form af dekokt, ehuru äfven extraktet brukats; och utom nyttan i veneriska åkommor, har den blifvit använd mot slem, som besvärat lufröret, reumatiska och gikt-krämpor, såsom fördelande, involverande och ökande svettens och urinens afsöndring. För närvarande tid, har Sarsaparillens förvärfvade anseende mot det veneriska onda ansenligen aftagit, och följaktligen bör man icke vänta underkurer af den, som kanske ofullkomligen upfyller dess ställe.

Tab. — fig. a. ett hanblomster — b. honblomster, båda förstorade — c. ett moget ax (sammansatt af flera småax) i naturlig storlek.

a
b

157.

CRATAEGUS OXYACANTHA.

HAGTORN.

Grenarna äro taggiga. *Bladen* trubbiga, glatta, mest 3:flikiga och mot ändan sågtandade. *Blommorna* ha 2-3 pistiller.

Linn. Fl. Su. p. 167. Cl. 12. ICOSANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 195. Kl. 8. TJUGEMÄNNINGAR. 2:qvinn. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. 4. Del. s. 13.

Hagtorn är en af våra större buskarter, allmän i Sverige, icke nogräknad på jordmånen, tål häftiga vindar och trifves bäst på stenbunden mark, samt blommar i Juni. Rötterna gå temligen djupt ned i jorden. Grenarna ha slät bark, äro styfva, breda sig vidt ikring, äro taggiga och göra godt hägn i gärdesgårdar. Bladen sitta skiftevis, ha bladstjelkar, äro mest 3klufne eller flikiga med sågtandade flikar. De hvita, stundom rödletta, blomqvastarna sitta i grenarnas ändar; blommorna äro ibland dubbla; de ha vanligast 2 pistiller. Mogna frukten är blodröd, äfven, fast sällsynt, gul eller hvitaktig, och innesluter i en mjölig saft, 1-3 stenar eller kärnor med stenhårdt skal (drupa), som oftast ha hvardera ett frö eller kärna. De som åtskilja slägterna Hagtorn, Mespil och Rönn, söka skilje-tecknen mest i löfven, emedan Hagtornens äro flikiga, Mespilens helbrädade, och Rönnens parbladiga; blommor och frukt äro till det mesta alldeles lika hos alla dessa slägten. Dr. SMITH förenar Mespilen och Hagtornen till ett slägte och bestämmer med bibehållande af namnet *Mespilus*, slägtkarakteren sålunda: Blomfodret 5:klufvit; blombladen 5; stenfrukten danas nedanför blomman och hyser 2 stenar med 2 kärnor i hvardera stenen. — Naturliga örtflocken är *Fruktträd* (pl:æ. Pomaceæ). — Den såsom afart hittills ansedda *Cratægus monogyna* (Enqvinnad Hagtorn), som har en pistill, större, mer flikiga och mo an smalare löf, är tvifvelsutan skild från denna Ha -arten; jag har sett flera i form af träd, med stam och krona; ett, som växte i Bohus-skären, hade stam af en alns omkrets och 4 alnars höjd, samt en stor och tät krona. I häckar växer den dock som buske, förmodligen emedan den agas och skäres; men den synes mera eftersträfva form af trädstam, hvilket ej den allmänna Hagtornen gör.

Cratægus Oxyacantha.

Till häckar och lefvande gärdsgårdar är Hagtornen bland de tjenligaste, ty den är härdig, växer i allt slags jord, på öppna fält och i skogar och har styfva grenar med hvassa taggar; som göra häcken ogenomtränglig. Den låter äfven klippa och skära sig; ger ett förtreffligt hårdt slags ved, som derföre brukas till qvarnhjulskuggar, trissor i block, skrufvar m. m. och blir likt Ebenholts om det svärtas eller betsas. Af unga, raka telningar göras vackra spatserkäppar. — Blommorna och späda bladen kunna nyttjas som Té. — Barken tjenar till färgning. — Frukten kan insyltas och ätas som sallat samt skall vara smaklig; enligt *Manatis* berättelse, är den nödbrödsämne, men till sin verkan något stoppande. I Sweitz beredes af bären en smaklig dryck, som liknar sädesdricka och i d. Rathg. f. alle Stände 1799, 1 st. s. 10 säges frukten rostad och bränd kunna nyttjas såsom Kaffé, hvartill äfven föreslås Oxelbär (N:o 45) m. fl. hithörande fruktsorter. Foglar och råttor äta dem, i synnerhet vintertiden. Svin kunna gödas med Hagtornsbär. — Om de sås i Oktober på öppet fält, högländ men icke allt för mager jord, så uppkomma de efter 2 år. Skada att denna till stängsel så nyttiga buske, så långsamt låter fortplanta sig och att det genom telningar svårligen låter sig göra. Om en gammal Hagtornshäck som börjar uttorka, i tid afhugges, uppväxer en ny i den förras ställe af rötterna. Genom ympning eller oculering fortplantar den artförändring, som har röda och dubbla blommor.

Tab. — fig. a. moget bär. — b. 2 kärnor.

Crataegus Oxyacantha.

[illegible] är och [illegible] prydnadsträd är Hagtornen [illegible] [illegible] [illegible] växer i alla slags [illegible] [illegible] [illegible] och [illegible] styfva grenar [illegible] [illegible] som göra hägnen ogenomtränglig. Den [illegible] [illegible] [illegible] och skaft ger ett förträffligt hårdt slag vek som merändels användes till svarfningsarbeten, tvister, [illegible] [illegible] m. m. och här lik: Evenholts om det [illegible] [illegible] [illegible]

d
a
b
c
J.W.P.del.

158.

ERYSIMUM OFFICINALE.

APTEKS-KRASSE. *Duskål.* På Finska: *Pernaruohc.*

Bladen äro nästan lyrtaggade och yttersta taggen 3flikig. ***Fröskidorna*** sitta tryckta tätt intill den gemensamma blomstjelken.

Linn. Fl. Su. p. 233. Cl. 15. TETRADYNAMIA, Siliquosæ. *Lilj.* Sv. Fl. s. 278. Kl. 12. FYRVÄLDIGE (med aflånga fröskidor, som öppna sig långs efter). *Murr.* App. Med. T. 2. p. 315. *Pharm.* Erysimi Herba, Semen.

Aptekskrassen, af samma slägte som Vinterkrassen, har gemensamt med alla arter af sitt slägte, en rak, pelarlik och fyrkantig fröskida; tillslutet blomfoder och knapp på märket. Den här förekommande arten växer allmän vid vägar, murar och hus, på torr och hård jord; har i Juni små gula blommor; roten är liten och årig. Örtstjelken kan bli alns hög, är trind, grenig och bladig, med vidt utspärrande grenar. Hela växten är något hårig och kännes sträf. Bladen äro nästan lyrtaggade (rundflikiga, runcinata), och oordentligt tandade. Fröskidorna korta, riktigt 4kantiga, upprätta, spetsiga och öppna sig nedifrån långsefter, för att utsläppa fröen. Växtens naturliga örtflock gaf v. LINNÉ namn af *Fröskidade* (plæ. Siliquosæ).

Örten har obetydlig lukt, men något skarp smak. Fröens egenskaper likna Senapsfröens, och växten sjelf skall, om den frisk stötes och pålägges; kunna orsaka rodnad i huden. Man har brukat den mot hosta, trångbröstighet, hesa af för mycket talande m. m. och det mest i form af Sirap, eller efter *Bœrhaves* uppgift, som Té med håning. — Att den är nyttig mot skörbjugg och tillika urindrifvande utvisar redan den Klass, hvari växten i Linnéska systemet, fått sin plats. Man har gifvit af fröen 1 drakma i sender. — För öfrigt har denna inga egenskaper i Medicinskt afseende, hvarigenom den utmärker sig synnerligen från de öfriga, i samma naturliga örtflock uppställda växter. — Kor, hästar och svin äta den icke.

Tab. — fig. a. blomma. — b. ståndare och pistill; Klassens kännemärke är att ha 6 ståndare, af hvilka 2 äro kortare än de 4 öfriga. — c. ett blomblad. — d. en öppnad fröskida med frö. —

159

J.W.P. del.

C.I. sc.

159.

VERONICA OFFICINALIS.

ERENPRIS. *Jordkrypa.* På Finska *Tädynruoho.*

Örtstjelken är nedliggande. *Bladen* ägglika, sträfva, sågtandade och sittande mot hvarannan. *Blomstjelkarne* mångblommiga, utgående från bladfästen.

Linn. Fl. Su. p. 5. DIANDRIA 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 8. TVÅMÄNN. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 205. *Pharm.* Veronicæ Herba.

Förr än Kinesiska Téet, genom det allmänna bruket blef en nödvändighetsvara, nyttjades i dess ställe Erenprisörten, ännu af många känd under namn af Europeiskt Té. På sandiga ofruktbara ställen, ängar, i skogar och bland Ljung växer den ymnigt och träffas i Juni eller Juli med blommor, vanligen ljusblå med mörkare strimmor eller ådror, men stundom äfven hvita; roten är mångårig och stjelkarne utbreda sig vidt ikring; Blomstjelkarne äro ensamme, håriga och räcka högre än Örtstjelken: finnas sällan i toppen; de utgå mest på sidan af Örtstjelken, nedan för densamma vid bladens fästen (axillæ). Blommorna sitta i form af ax. Bladen äro blekgröna och sträfva af ludd. (Jemför N:o 127.)

Örten är bäskaktig till smaken, något sammandragande och svärtar jernvitriols-upplösning. Extraktet beredt med Sprit, är bäskare än det som tillredes med vatten. — Såsom bäsk, stärkande och lindrigt sammandragande, kan man icke neka växten all kraft i Medicin; likväl har man icke mycket att lofva sig af dess bruk, och den har i sednare tider också blifvit till det mesta bortglömd och urmodig. Ehuru smaken i de flestas tycke icke lär vara angenäm, drickes dock infusion på örten, såsom Té, af somliga, i stället för det Ostindiska. Andra nyttja det emot bröstsjukdomar af svaghet och då slem besvärar. Man har äfven försökt dekokt på örten, stundom blandad med rödt vin, emot grus i urinvägarna och stenplågor, samt emot sådan klåda eller skabb som stundom anfaller ålderstigna personer (Scab. senil.), och torde såsom stärkande medel icke alltid visat sig overksamt. — Men utom dessa förmåner, som man tillförene trodde sig kunna hämta af

Veronica Officinalis.

Ärenprisörten, tillskrefs den en annan, hos forntiden säkert icke räknad bland de obetydliga: den skulle, efter deras tanka, vara ett säkert medel mot trolldom och kunna afhålla spöken, häxor m. m., som den tiden voro besvärligare än nu, hvarföre örten då planterades och, som man lätt gissar, vårdades noga i trädgårdarna, der den i detta afseende blifvit inflyttad.

Tab. — fig. a. blomma med 4 blomblad, af hvilka det nedåt sittande är minst; 2 ståndare och 1 pistill. — b. en dylik utdragen från blomfodret, då ståndarne, fästade på blompipen medfölja, men icke pistillen sedd på sidan. — c. pistill och frukterna förstorade. — d. blomfoder med pistill och fruktämne. — e. frö. — f. fröhus i naturlig storlek.

160.
a
b

PIMPINELLA SAXIFRAGA.

HVITBLOMMIG PIMPINELL. *Bockrot.* På Finska: *Kangas-Kumina. Wannenruoho.*

Bladen äro penntaggade: småbladen på de vid roten, äggformiga och sågtandade; på de högre upp sittande, jemnsmala, helbräddade.

Linn. Fl. Su. p. 95. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 127. Kl. 5. FEMMÅNN. 2:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 294. *Pharm.* Pimp:æ albæ l. nostratis Radix, Semen, Herba.

På torra ängar och hård jord växer denna Pimpinellart, och blommar från Juni till i Aug. månad, samt räknas till den naturliga örtflocken, som innefattar *Parasollblommorna.* Dess Slägte utmärker sig med äggformig, strekad och aflång frukt; inböjda blomblad och nästan klotformiga märken. Roten är mångårig, lång och smal, jemntjock, något träaktig, hvit, aromatisk och lemnar tuggad en stickande smak på tungan. Örten är fint luden. Grenarna äro något krokiga, trinda, med fåror långsefter och långa blomförande stjelkar. Bladen vid roten äro penntaggade, med nästan äggformiga och sågtandade småblad; de som sitta högre upp på stjelken äro ofta dubbelt penntaggade, men saknas understundom; de öfversta äro enkla, smala och odelade. Parasollställningarna sitta vid stjelkarnas ändar. Blommorna äro hvita och få aflånga frö, på hvilka det köttaktiga blomfästet är på öfra ändan qvarsittande. — Om den så kallade *Pimp. dissecta,* med nästan dubbelt parbladiga blad, ansedd af somliga såsom afart, är det eller icke, kan endast genom kultur afgöras.

Den brännande känsla, som roten på tungan väcker, upphör snart och kan denna egenskap icke heller länge hos roten bibehållas. Emedlertid räknas den till slemlösande, magstärkande och urindrifvande medel, och har blifvit använd mot slemstockningar i bröstet och magen, såsom mot heshet, katarralhosta, trångbröstighet, dålig matlust m. m. Tuggad, framlockar den saliven och skall med någon fördel blifvit brukad mot tungans lamhet (paralysis linguæ). Den är äfven, såsom aromatisk, svettdrifvande. Dosis af roten i pulverform är 1 skrupel eller 2 drakmer, infunderade i vin och vatten. Fröen äro sva-

gare än roten, af hvilken en blåaktig olja skall kunna erhållas, men de äro starkare än örten, och brukas nu mera icke, ehuru man förr ägde, under särskilta namn, flera slags tinkturer af dem beredda, mot åtskilliga invertes och utvertes krämpor. — Växten är för kor ett mjölkökande foder och således på ängarna en nyttig växt. Små knippen af örten hänga somliga i dricka för att meddela det god smak. Sura viner sägas äfven med dem kunna förbättras.

Tab. — fig. a. en förstorad blomma. b. ett frö. —

c
a
b

161.

RUMEX Acutus.

Spetsbladig Syra. *Hästsyra.* På Finska: *Hevonhiiraka. Suolaka.*

Bladen äro aflångt hjertformiga och spetsade. *Blomklasarne* ha smala spetsiga örtblad. *Blommorna* sitta i krans, äro 2könade, och få aflånga, spetsade och något tandade fröskal, som alla ha en upphöjd aflång knöl.

Linn. Fl. Su. p. 118. Cl. 6. Hexandr. 3:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. *s.* 174. Kl. 7. Trimänn. 3:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 4. p. 341. *Pharm.* Lapathi acuti l. Oxylapathi Radix, Herba.

Syrslägtet igenkännes med 3bladigt blomfoder; 3 hopväxta blomblad; ett ensamt 3kantigt bart frö, som sitter öfver blomman, och mångklufna märken. Det är hos oss temligen rikt på arter, ibland hvilka denna är allmän på något fuktiga ställen, såsom vid dammar och diken, samt hinner stundom till par alnars höjd. Den blommar i Juni eller Juli, har mångårig rot och kantig, fårad och glatt stjelk. I synnerhet de nedersta bladen och stundom äfven de öfra, äro vid basen hjertformigt utskurna, med bladstjelkar försedda, lansettlika, spetsade, utbredda och i brädden knappt vågiga. Blomklasarne eller de stjelkar, hvarpå blommorna kransvis finnas fästade, växa upprätt, grena sig och ha till skiftes sittande grenar. Blommorna äro talrika, sitta tätt, hänga nedåt och utgöra en halfkrans kring stjelken: blomkransarne ha ofta ett smalt lansettlikt, spetsigt örtblad vid sina fästen. Fröskalen, 3 till antalet för hvart frö, äro aflångt lansettlika, något tandade och alla med en stor, aflång, kornlik upphöjning försedda (granifera). Fröen äro små. — Med denna förblandas ofta en annan art, kallad *Rum. nemolapathum*, hvars fröskal äro helbräddade och örtens grenar mera utspärrande, samt de öfra bladen alla lansettlika. — Naturliga örtflocken för detta slägte kallas *Kålväxter* eller *Oleraceæ pl:æ.*

Den cylindriska, fingerstjocka roten är utvertes brun och ini ljusgul, utan lukt, med något sammandragande lindrigt bäsk smak; meddelar åt vatten sin gula färg, äfven som krossade fröen, hvilka färga det mörkrödt. De sist-

nämde hysa så väl som bladen en syra. — Mot utslagssjukdomar har roten i synnerhet blifvit använd och derföre i Tyskland fått namn af *Grindwurtz*. Hr. General Dir. och Kommendören m. m. AF ACRELL har under sin mångåriga erfarenhet funnit roten nyttig i dekokt, förenad antingen med Tamarinder, eller i deras ställe, med Korinter, emot skörbjugg, utslag i huden, fallenhet för rosen, och nybörjad vattensot. Till denna af honom sjelf gunstbenåget meddelade uppgift, har han behagat tillägga, att till 1 liber af roten, tages 6 uns goda Tamarinder eller ock lika mycket Korinter (Uva Corint. min.), som kokas i 9 librer vatten, till dess 7 libr. återstå, hvilka frånsilade förtäras i stället för daglig dryck. — Andra ha brukat, att med dekokten på roten tvätta de af skabb besvärade kroppsdelarna, och att på såren lägga roten, som under kokning blifvit uppmjukad. Invertes, skall dekokten lindrigt laxera, och kan, genom sin sammandragande och bäska natur, äfven stärka. — *Gleditsch* har funnit växten nyttig vid läderberedning såsom innehållande garfämne; och *Hellot* samt *Hahn* hafva af roten och bladen erhållit vacker och beständig gul färg på ylle.

Tab. — fig. a. en förstorad blomma, med 6 ståndare, mångklufvet märke, 3 blomblad och blomfoder. — b. fröskal med kornlika upphöjningen midtpå; något förstoradt.

a

MILIUM EFFUSUM.

LUKTGRÄS. *Myskegräs. Amur.*

Stråen äro upprätta, strekade och bladiga. *Blomvippan* är utbredd, stor, med många strödda, äggrunda blomster, utan borst.

Linn. Fl. Su. p. 21. Cl. 3. TRIANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 35. Kl. 3. TREMANN. 2:qvinn.

Af Milieslägtet, hörande till naturliga örtflocken *Gräsen*, är hos oss ännu blott en vild art bekant, allmän på fuktiga skuggrika ställen i skogarna, med blomster i Juni och mångårig trådig rot, från hvilken flera strå, ofta 1½ aln långa, uppskjuta. Bladen äro i kanten sträfva och lukta, nära vid gräsets rot, nästan likt Vårbrodd (N:o 11) eller Melotenklöfver (N:o 69). Blomvippan utgör gräsets topp och har många blommor, som sitta strödda på de hårfina grenarna, hvilka 2-3 eller flera tillsamman, utgå från strået och synas liksom sittande i krans (verticillati). Dessa grenar dela sig sedermera i smärre, hvilka ha hvardera i ändan ett blomster, bestående af 2 äggformigt spetsiga och kupiga blomfoderskal, som innesluta 2 mindre och kortare blomsterskal, med 3 ståndare, dubbelt längre än skalen, och 2 fjäderlika, på sidorna utskjutande märken. Det sist anförda, som angår sjelfva blomstret, utgör tillika slägtkarakteren. Blommorna ha någon likhet med Slokslägtet (Melica).

Luktgräset är väl icke, såsom ett utmärkt fodergräs, allmänt föreslagit ibland hushållsväxterna, men förtjenar visserligen att blifva det, ty boskapen äter det begärligt; det växer högt och trifves på fuktiga skuggrika ställen, der få andra nyttiga växter kunna odlas. Fröen samlas i Juli eller Augusti då de vanligen äro mogna och sås antingen om hösten, sedan de fått något torka, eller om våren, och fordra lös god jord, helst på något fuktig jordmån, som tillika har skugga. — Af de flesta gräsfrö kan nödbröd beredas; och tjenar äfven detta gräsets frö dertill; men som de äro både små och icke talrika, så är nyttan af dem, i detta afseende icke särdeles märkvärdig. Hemtamde fåglar äta dem gerna och försmå ej heller bladen. — Att fördrifva insekter och mal med starkt luktande

växter, lyckas någon gång, men är icke alltid säkert. Man har trott, efter BAUMGARTENS uppgift, att detta gräs ägde samma egenskap, men Assess. RAFN nekar det, och med så mycket större skäl, som lukten icke är stark. Bladen läggas på somliga orter bland röktobak, för att ge den angenäm lukt. Af stråen flätas fina bordmattor, korgar och dylikt, emedan de äro smalare och finare än halm.

Tab. — fig. a. blomster med sin lilla blomsterstjelk, blomfoder- och blomsterskal, ståndare och pistiller.

J.V.P. del.

C.V.

163.

VACCINIUM MYRTILLUS.

BLÅBÄRSBUSKE. *Böljon. Slynnor. Slinner.* På Finska: *Musticka.* På Lappska: *Zerre.*

Örtstjelken är trädaktig och något kantig. *Bladen* äggformiga, fint sågtandade och affallande. *Blomstjelkarna* äro enblommiga.

Linn. Fl. Su. p. 125. Cl. 8. OCTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 264. Kl. 7. TIOMÄNN. 1:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. T. 6. 1745. s. 247. T. 11. 1750. s. 77. T. 35. 1774. s. 256. *Patr. S.* Husb. J. 1791. Nov. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 73. *Pharm.* Myrtillorum Baccæ.

I gamla fuktiga skogar, bland stenar, på berg och mosslupen jordmån, finnes i de flesta landsorter knappast någon allmännare buskart än denna, som blommar i Maj och Juni, samt har mogna bär i Juli eller Aug. Grenarna äro gröna, kantiga och något vridna. Bladen sitta till skiftes, ha bladstjelkar och äro glatta. Blommorna finnas vid bladfästen, äro ensamma, nedhängande och klotformiga med 5kantig öppning. Blomfodret är litet och helbräddadt utan flikar eller tänder. Ståndarne mest 10, gömda inom den enbladiga blomman; knapparne äro ofvantill ahorniga. Fruktämnet liknar en omvänd kägla; märket är enkelt. Bäret är klotformigt och moget mörkblått eller svart, med 5 rum för många frö. — Slägtet utmärker sig med enbladig blomma; ståndarne fästade på fruktfästet: knapparne ha 2 hål i spetsen; bäret formeras under blomman, och har många frö i 4-5 rum. — Naturl. örtfl. kallas *plꝛæ Bicornes* eller växter med ahornade ståndareknappar (se N:o 116). — Såsom en rar artförändring nämner *Gmelin* (Fl. Sib. T. 3. p. 137.) en buske, som har mogna hvita bär. Sådana finnas äfven i Södermanland vid *Nässelstad*, hvarest de årligen till insyltning användas, äfven som hvita Lingon, hvilka växa i samma trakt. Båda slagen äro rara, och torde tillkc[illegible] af [illegible]rdmånens egna beskaffenhet.

Bären äro stora som en stor ärt, med en dubbel koncentrisk intryckning midt emot dess stjelk eller fäste, och hyser mörkröd saft. De ätas allmänt om hösten rå, samt torkas, syltas och nyttjas i matlagning till soppor, såser, bakverk, kremer m. m. Men förtärda i stor myckenhet kunna de förorsaka knip och hvarjehanda olägenheter i magen. Mot skörbjugg äro de tjenliga. Saften tillräckli-

gen utspädd kan såsom kylande dryck nyttjas i febrar. Såsom adstringerande, i likhet med de öfriga till denna naturliga örtflock räknade växter, hänföras bären, i synnerhet torra, till stoppande medel och nyttjas i detta afseende mot Diarréer och Rödsot, i form af dekokt eller pulver, hvarvid dock noga måste iakttagas, att de ej gifvas för tidigt och innan andra tjenliga medel gått förut. Med Blåbärs-saft, som kan brukas till punsch, färgas och förfalskas äfven viner. Den sätter färsk, med alun, beständig violett färg på ylle; bären stötas dertill och läggas i gryta tillika med godset, som förut skall vara betadt i alunvatten; derpå kokas det och sist, sedan godset fått torka efter kokningen, drages det igenom lut. — Åtskilliga trädslag ämnade af Snickare till faner-arbeten och dylikt kunna betsas eller färgas med Blåbärs-saft och alun. Både Målare och Färgare bereda af bären blå, violett och röd färg, till särskilta behof och på olika sätt. — Ett smakligt surt bröd beredes af Blåbär och Lingon med mjöl (se N:o 116). — Kokade till gröt i vatten med mjöl, skola de äfven vara välsmakande. — I Norrland beredes af Blåbär ett godt vin. Utpressade saften af mogna bär silas; socker tillsättes och lemnas par dagar att gäsa; silas sedan genom finare linne och förvaras på hartsade buteljer. — Saften utan socker tjenar i stället för Citronsaft. — Huru Bärviner tillredas läses utförligt i *Fischerströms* Ekonomiska Diktionär 4:de Del. p. 158-162. Art. Bär. Bränvin kan ock af dem distilleras. — Ibland fåglar göda sig i synnerhet Orrslägtets arter med bären, om hösten. — Lapparne blanda dem i kokad varm mjölk, som förvaras i Rendjurets mage, torkas och ätes sedan med begärlighet, men måste förut blötas i varmt vatten. Se v. LINNÉS Fl. Lapp. N:o 143. — Bladen kunna såsom Té användas. — Växten duger till garfning. — Hästar, Svin, Får och Getter äta bladen, hvilka äfven förtäras jemte bären af Vild-fåglar.

Tab. — fig. a. blommans inre delar utan blomblad. — b. ståndare; båda förstorade. — c. ett bär. — d. ett tvärsföre genomskurit bär. — e. ett fullväxt blad.

a
b
c
d
e

164.

SAGITTARIA Sagittifolia.

Pilbladig Pilört.

Örtstjelken är rak. *Bladen* äro mest pil-lika och spetsiga.

Linn. Fl. Su. p. 340. Cl. 21. Monoecia. polyandr. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 225. Kl. 9. Månomänn. mångqvinn.

Vid stränderna så väl af stillastående, som rinnande vatten, helst på lerbotten, växer Pilörten icke synnerligen rar. Roten är mångårig och har under gyttjan, i sjelfva fasta jorden, en löklik knöl, som kan ätas. Blomstjelken höjer sig rak öfver vattnet, och har hanblommorna utslagna i Juli, åtskilda från honblommorna, ehuru båda slagen sitta på samma planta eller stånd; blombladen äro 3 och hvita: honorna eller pistillerna bruna; i September mognar frukten. Bladen som stundom flyta på vattnet, hafva upphöjda raka ådror eller nerver, som äro vanligast 5 till antalet, men äfven något deröfver. Merendels träffas växten med pillika blad och utstående hullingar; men stundom äro desse mindre märkelige, hvarigenom bladet blir nästan triangelformigt; sällsammast träffas de jemnsmala och spetsiga eller lansettlika, men alltid med raka nerver försedda. — Till denna sistnämde närmar sig den såsom afart ansedda, med smala lansettlika, 3ådriga, flytande blad och gula pistiller, kvilken torde kunna anses för särskilt art (*Sagittaria natans* Pall. Russ. reise. 3. p. 757. t. G.); den finnes äfven i Norrland. — Slägtet har 3bladigt blomfoder och 3 blomblad; att han- och honblommor äro skilda är redan nämdt. — Naturl. örtfl. kallas *plicæ Tripetaloideæ* eller växter med 3 blomblad. —

För sin ätbara knöliga rot, sås fröna i China, på Japan och i Amerika, hvarest den ymnigt förtäres. Det kunde väl förtjena att försökas, om icke besväret vid odlingen af denna planta, genom rik skörd af nyttiga rötter, kunde äfven hos oss ersättas. Åtminstone borttager den ingen jord, som för andra brukliga växter kunde begagnas. Ehuru v. Haller anser den för kreaturen skadlig och plantan synes ofta orörd der boskap betat, påstå likväl andra, att hästar, svin och getter äta den.

Tab. — fig. a. en fröklase. — b. en dylik, hvarest de medlersta fröen blifvit afplockade, så att fruktfästet synes. — c. ett ensamt frö. — d. en förstorad ståndare. — e. ett blad.

---

a
b

165.

GALIUM VERUM.

GUL GALIE. *J. Marias Sänghalm. Håninggräs: Gul mära. Sligefrö.* På Finska: *Mehilaiskukka.*

Örtstjelken är temligen upprätt växande. *Bladen* mest 8 stycken, sitta i krans, äro smala, fårade, helbräddade och sträfva. *Blommorna* utgöra stor vippa.

Linn. Fl. Su. p. 43. Cl. 4. TETRANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 62. Kl. 4. FYRMÄNN. 1:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1745. s. 244. 252. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 371. *Pharm.* Galii lutei, Summitates.

Under namn af J. Mar. sänghalm är denna håning-luktande Galieart temligen allmänt bekant; den växer ymnigt på torra ställen vid vägar och åkrar, strös på golfvet för sin lukts skull, och nyttjas till färgning m. m. af bönderna. Dess rot är krypande, mångårig och gul, samt ger stundom ¾ aln höga stånd, som vid roten äro greniga. Bladen sitta kring stjelken 5-8-11 st. i hvar krans, äro smala, spetsiga och ofvanpå sträfva. Blomvippan är ganska grenig och mångblommig, med gula blommor. Frukten är slät. — (Jemf. N:o 122. en annan art af detta slägte).

Hela växten hyser en syra, som gör att den ystar mjölk; kor, som ätit mycket af den, gifva mjölk, som ystar sig eller löpnar lättare än vanligt. Den brukas derföre i synnerhet i Irland att läggas i mjölken vid ystning. I Grefskapet Chester, der god ost tillredes, brukas örten dertill; också kallas växten af Fransmännen *Caille-lait.* Såsom ytterligare bevis på växtens syra, kan det tilläggas att den förändrar blå växtsyror till röda. — Allt detta oaktadt, tvilla likväl somlige Auktorer *(Bergius, Kröcker,)* på denna växtens ystande egenskap. — Roten tuggad färgar saliven, sätter röd färg på ylle då den handteras lika med Nordisk Galie (N:o 122.) och förtärd skall den göra benen röda, liksom Krappväxten (Rub. tinct.); till färgning måste rötterna vara väl torra, annars fastnar ej färgen. — Flere Läkare (*Chomel, Lieutaud*) säga, ehuru föga sannolikt, att den visat sig tjenlig i Fallande-sot; de hafva gifvit den antingen i pulver till 1 drakma, eller i dekokt, eller stark infusion, eller utpressade blomsaften ett skedblad i dosis. *Ant. Jussieu* föreskref dess dagliga bruk mot hysteriska krämpor. Äfven mot

Galium Verum.

Gikt är växten försökt. Huruvida dessa uppgifter förtjena förtroende, torde de af våra fördomsfria Läkare, som under nitälskan för sanningen, oppoffra sig på Medicinens utöfning, genom ytterligare försök bekräfta eller vederlägga. — Emot blodig urin af förtärda Hvitsippor, skall den hos Hornboskapen med fördel kunna nyttjas. Hästar äta icke växten, men om den är ung och icke för sträf, förtäres den af nästan all annan boskap. — Blommorna färga ylle, med tillsats af alun, vackert gult. Godset betas först i alunvatten, hvari det jemte de sönderskurna blommorna, kokas till dess det blir gult, upptages, sköljes och torkas.

Tab. — fig. a. en blomma med 4 ståndare och 1 pistill. — b. fruktämne förstoradt.

c
b
d
e
a

166.

VICIA CRACCA.

FÅGELVICKER. *Tranärter. Kråkvicker. Musärter. Harvide. Viar.* På Finska: *Hiirenherne.*

Småbladen äro lansettlika och finludna; bladskärmarne lika halfva pilar, mest helbrädda-de. *Blomstjelkarne* äro mångblommiga, med tätt efter hvarannan sittande blommor.

Linn. Fl. Su. p. 254. Cl. 17. DIADELPH. decandr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 520. Kl. 14. TVÅKULLS med Ärtbaljor. *Patr.* S. Hush. Journ. 1784. Apr. s. 347. 1793. Jan. s. 14.

Fågelvicker träffas allmänna på åkrar såsom ogräs, der de äro frodiga med blå blommor; de växa äfven i lundar och skugga, samt på ängar, der blommornas färg ofta är blekare och stundom hvit; från Juni till Augusti är deras blomningstid. Roten är krypande och mångårig. Örtstjelken stundom alnshög och deröfver, är försedd med klängen för att kunna slingra sig om andra växter och stöd; den är bladig, fårad och något luden. Bladen ha många småblad, på båda sidor fint silkesludna, med greniga klängen. Bladskärmarne finludna, mest helbräddade, likväl stundom något litet tandade. Blomstjelkarne äro långa som bladen, kantiga och håriga. Blommorna ganska talrika, sitta tätt efter hvarandra, nedböjda och lutande åt en sida; pistillens styl är rundt ikring hårig. Blomfodret nästan färgadt (d. är: icke grönt). Ärtbaljan är glatt (se N:o 136. m. fl.) — Åtskilliga artförändringar hafva Auktorerna gifvit egna namn och ansett som skilda arter t. ex. V. tennifolia (*Roth*) har jemnsmala småblad och mindre antal blommor; träffas på mager jordmån, liten till växten. V. multiflora (*Pollich*) har äggformiga småblad och många blommor, men synes ej vara annat än vår V. Cracca.

Till boskapsfoder är växten ganska förmånlig, emedan den växer tätt, frodigt, är bladrik och ätes gerna af alla hemtamda kreatur både torr och färsk. På ängar förqväfver den Mossan genom sin täta växt. — Svin, Fåglar och i synnerhet Dufvor äta gerna frön, som kunna malna strös på hackelse åt hästar. Med 3 delar Råg, 2 delar Korn och 1 del Vicker, hvilka malas till mjöl, kan bröd tillredas, ehuru det blir tort och sträft till smaken.

Tab. — fig. a. förstoradt fruktämne med pistill. — b. blommans inre delar utan blomblad. — c. och e. nedra blombladen. — d. det öfre blombladet. — f. öppnad fröskida med vickärterna.

157

J.W.P. del. C.K.sc

167.

BOLETUS FOMENTARIUS.

BJÖRKTICKA. *Ticka. Björksupp. Trädsvamp.*

Är utan *Svampfot;* lik en kudde med otydliga bälten på öfre ytan, som är gråaktig och ojemn: är trubbig i kanten; har trinda likformiga pipiga hål inunder, och är i början isgrå, blir sedan brun.

Linn. Fl. Su. p. 453. Cl. 24. CRYPTOGAM. Fungi. *Lilj.* Sv. Fl. s. 452. Kl. 16. LÖNNGIFTA. Svampar.

Björktickan är ganska lik Fnösktickan (n:o 125) och kan svårligen derifrån åtskiljas, om icke genom en ojemnare öfre yta, som synes något luden, samt grofvare likstora och tätt sittande pipor på undre grå sidan. Den växer allmän, i synnerhet på gamla björkstubbar, men finnes äfven på andra trädslag, till ex. Bok, Ek, Lind, Valnöt-träd höst och vår, och har samma egenskaper, som den nyssnämda (n:o 125).

Till blodflödens hämmande föreslår *Deyeux* (Journ. de la Soc. d. Pharm. T. 1. s. 148) ett sätt att bereda svamp, hvilket synes rätt förmånligt. Sedan ett mjukt stycke är utvaldt, väl skölјdt och rensadt, lindas det hårdt och tätt med stark tråd, som slutligen knytes och fästes. Detta får torka och lindas sedermera, om man kan, ännu hårdare samt förvaras. Då någon bit häraf behöfves, upplindas så långt som nödigt är, då tråden åter tillknytes; biten afskäres, appliceras på vanligt sätt (se n:o 125), på såret, hvarest den gör en jemn tryckning och sväller ansenligt, emedan den förut genom lindning varit pressad. Sådan svamp är visserligen vid de flesta utvertes blodflödens stillande, att föredraga för vaxsvamp och vanligt fnöske. — Fnöske af denna beredes såsom af Fnösktickan; eller blötes i urin och åska, bultas och ingnides med saltpeter samt torkas. — Man har sett mössor och hela klädningar gjorda af Fnöske. — I Tyskland skall den odlas kring Rudolfstadt på fuktiga ställen, hvarest buskarne nedböjas och täckas med grästorfvor, hvilka ständigt hållas våta. Här växa i myckenhet svampar, som skördas par gångor om året (se Flora d. Wetterau). — Vid Fnösktickan (n:o 125) försummades den anmärkningen, att den i v. LINNÉS Fl. Sv. vid B. igniarius anförde beskrifning, bör föras till den nästföljande eller Hydnum imbricatum; och den der befintliga beskrifning, nedflyttas till Hydn. repandum. — *Lasteyrie* har af en Tickart (Boletus hirsutus), som han stötte och hvaraf han nyttjade den inre massan, till 1 uns, kokad i 6 ℔ vatten, fått vacker gul färg, som fäster sig på alla tyger, men i synnerhet på bomull och linne (Bullet. d. Sciences l'an 5. N:o 5.)

168.

HOLCUS ODORATUS.

LUKTTÅTEL. *Myskgräs. Majgräs.* På Finska: *Hajuruoho. Lustet.*

Blomvippan har glatta, äggformiga och spetsiga blomster. *Blomfodret* är 3blommigt, med 2 hanblomster och ett 2könadt midti, som har 2 ståndare.

Linn. Fl Su. p. 363. Cl. 23. POLYGAM. monœcia. *Lilj.* Sv. Fl. s. 42. Kl. 3. TREMÄNN. 2:qvinn.

Tåtelslägtet (Holcus) förde v. LINNÉ till en egen klass, skild från Gräsen, emedan alla blomsterna icke äro 2könade (d. ä. försedde med ståndare och pistiller). Rättare bör det likväl räknas ibland Gräsen, af hvilka det i synnerhet liknar *Aira* (n:o 132.) och i hvilket slägte somlige Auktorer upptagit det, kanhända icke utan skäl, i synnerhet hvad Luddtåtelen (n:o 84.) och Holc. mollis angår, hvilka äga ofullkomligt de öfrigas slägtkarakterer, och kunde derföre, jemte en 3:dje art från våra fjällar (Holc. alpinus H. Prof. Dr. SWARTZ i Schrad. Journ. f. Bot.), med blommor som hafva agnborst, förtjena att i ett eget slägte, skiljas från de andra. — Lukttåtelen har mångårig rot och trifves bäst i lös, fuktig och fet jord. Strået är rakt, 2-3 qvarter långt, försedt med 1-2, sällan flera blad, som äro ovanligt korta, men vid roten finnas inga. Blomvippan, som framkommer i Juni, är gulaktig med glänsande blomster, hvilka ha 3blommiga blomfoderskal, som äro nästan likstora och ofta något mörkprickiga eller gridelina. Båda sidoblomsterna äro hanblomster med 3 ståndare och inga pistiller; men det medlersta eller det 3:dje af dem, som sitta inom samma blomfoderskal, är 2könadt och har 2 ståndare. Pistillernas stylar ha hvardera 2 ludna tjocka och fjäderlika märken. Blomsterskalen på hanblomstren äro något större än de som tillhöra medlersta blomstret; det yttre skalet är i synnerhet mer lysande, så väl i kanten som bakpå, af ett gulaktigt ludd.

Gräset har en angenäm lukt, icke olika mysk eller desman, och anses såsom befordrande sömn om det läges i sängkläderna eller hänges i sängen. Men man förgäte ej, hvad redan blifvit anmärkt, att för mycket af starkt

Holcus Odoratus.

luktande ämnen är skadligt. Det säges äfven fördrifva mal om det läggas bland kläder. — Såsom foderslag är det mjukt och af kreaturen begärligt. Det förtjente att odlas, hvilket sker bäst med rötter; dessa fastän ganska små, gro rätt väl i nybrukad, lågländt och fuktig jord; i hård gräsvall kunna de ej så lätt och snart utbreda sig. Äfvenså fortplantas Strandråg (n:o 60.) och Sandrör (n:o 138.) bättre med rötter än med frö: och ehuru det är beqvämare att så fröen än att plantera rötterna, så är dock det beqvämare sättet derföre osäkrare, att fröen på dessa grässlag sällan jemt mogna. — Nästan alla kreatur äta Luktåtelen gerna torkad, men lemna den merendels då den är frisk, liksom Vårbrodden, förmodligen för luktens skull. — I Preussen kallas gräset Heiliges eller Mariengras, och samlas af bönderna samt bäres till kyrkan på högtidsdagar att strö vid dörrarne; häraf har *Gmelin* tagit sig anledning till slägtnamnet Hierochloë (Fl. Sib. T. 1. p. 101.) hvarunder han upptagit denna Gräsart.

Tab. — fig. a. 2 blomfoderskal, som innesluta 3 småblomster. — b. 3:ne hopsittande blomster, af hvilka det medlersta endast har 2 ståndare och 2 pistiller; de på sidorna sittande 2 blomster ha endast ståndare och inga pistiller.

c
a
b
J.W.P. del.

RIBES NIGRUM.

SVART VINBÄRSBUSKE. *Svarta Ribbs eller Repps. Distron.* På Finska: *Siestama. Ourukka. Kollinmarja. Musta viinamarja.*

Busken är utan taggar. ***Blomklasarne*** nedhängande, håriga, med en enkel blomstjelk vid basen. ***Blommorna*** äro aflånga.

Linn. Fl. Su. p. 74. Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 100. Kl. 5. FEMMÄNN. 1:qvinn. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. 4. Del. Art. Bär. *K. Patr. S.* Hush. Jurn. 1776 Sept. s. 37. 1779 Sept. s. 38. *Murr.* App. Med. Tom. 3. p. 307. *Pharm.* Ribes. nigr. Baccæ, Folia.

Arterna af detta slägte äro dels väpnade med hvassa taggar, dels utan sådana. Till de sednare hör denna, som växer vild i Lappmarken, Finland, England och Sveitsiska skogarna, men planteras hos oss allmänt i trädgårdarna samt blommar i Maj eller Juni. Ett mörkare utseende och en egen lukt, lik den af katt-urin eller vägglöss, utmärka väl Svarta Vinbärsbusken från den Röda, som den mest liknar; men mera botaniskt och säkrare åtskiljes den från sina samslägtingar, genom körtlar på bladens undre sida, håriga stjelkar i blomklasen, vid hvars bas finnes en ensam och särskilt blomstjelk, som har en enda blomma, samt slutligen igenom pipformigt blomfod- och svart frukt då den är mogen. Det skall hända ef[illegible] *Hitherings* observation, att blombladen stundom [illegible]las till ståndare. Stundom bär busken ingen frukt, ehuru den årligen blommar och har frodig växt; kan [illegible]nda derföre, att den är för mycket utsatt för solsken, e[illegible]n dess natur fordrar en ringa skugga eller grannskap a[illegible]d; torde ock hända att då den drifves för mycket i [illegible] stam, sker den frodiga tillväxten på fruktens bekostna[illegible] Se mera om Ribes-slägtet N:o 133.

Många kunna icke, för luktens [illegible] hvarken busken eller bären; andra åter äta råa fru[illegible] begärligt. Den innehåller en mörk blodröd saft, som [illegible]nkokad tjocknar lätt till en geléaktig något tunn massa. Dessa bär, i synnerhet i form af mos, hafva ifrån England fått namn för att vara nyttiga i hals-sjuka och kallas derföre på Engelska Squinancy-berries. Förmodligen af denna orsak

brukar man ännu, att till gurgelvatten blanda mos eller sylt af Svarta Vinbär och att långsamt samt ofta nedsvälja smärre portioner deraf under hals-sjuka. Såsom syrliga äro de kylande, läskande och emotstå röta; men egentligen hafva de ingen egenskap, som rekommenderar dem framför andra bär, emot halsfluss. Ganska godt vin, och så kalladt Vinbärsvatsen, som är en svalkande smaklig sommar-dryck, tillredas af dessa bär efter flera väl kända uppgifter (*Bergii* mat. med. — *Brauner* att tillr. vin — Mams. *Warg* Hjelpreda — *Chomel* Usuelles — *Demachy* l'art du Destillat. m. fl.). — Späda eller nyss utslagna blad, brukas till Té, i stället för Ostindiskt. En del bereda dem dertill på det sätt, att de doppas i vört och sedan rostas lindrigt på halster och torkas långsamt i skugga. Somliga nyttja dem, tillika med späda qvistarna, i form af dekokt mot gikt och utslags-sjukdomar. Färska löfven med eller utan qvistar, förändra smak och utseende hos vin och brännvin, och skola göra det smakligare. — Boskapen äta busken allmänt. — Planteras med afskurna telningar, som nedstickas i jorden. Omplantering i fet och god jord, bidrager till fruktens förbättring.

Tab. — fig. a. en öppnad och utbredd blomma, hvars inre delar synas. — b. ett blomblad. — c. en fruktklase med bär af största sorten.

J. W.P. del.

C.V. sc.

SERRATULA TINCTORIA.

ÄNGSKÄRA. *Skärda. Skälgräs. Svenskt färggräs.*

Bladen äro sågtandade, i kanten nästan håriga, lyrformigt penntaggade eller flikiga; största fliken utgöres af bladändan. *Småblomstren* äro alla hvarannan lika och fröfjunet fint skrofligt.

Linn. Fl. Su. p. 278. Cl. 19. SYNGENES. polygam. æqual. *Lilj.* Sv. Fl. s. 351. Kl. 25. SVÅGRAN. lika svågerlag. *Rothoſs* Hush. Mag. 1. s. 708. *Linders* Sv. Färgkonst. 8:o 1749. s. 86.

Ängskära har länge varit en bekant färgväxt, som man träffar i somliga Landsorter ymnigt på ängar, i löfskog, vid gärdsgårdar m. m., hvarest den oftast inbergas med höet, emedan man ej känner dess stora nytta till färgning. Blommar i Juli eller Aug., har mångårig trädaktig rot, rak, styf, alnshög, och kantig, slät stjelk. Rotbladen äro oftast utan flikar; de andra sitta till skiftes på stjelken, äro lyrformiga eller på flera vis penntaggade, någon gång likväl odelade; alla hvasst sågtandade, fint håriga i kanten, och något styfva. Blommorna sitta tillsamman såsom i en qvast, äro mest purpur-röda, ibland hvita. Blomfoderfjällen äro mörkt purpurfärgade, ofta ludna och de ytterſta bli småningom de minsta. Fruktfästet är hårigt; fröen strekade; fjunet gult, krökt i spetsen. — Slägtet kännes med nästan cylindriskt blomfoder, hvars fjäll, utan taggar, ligga såsom taktegel på hvarannan, samt med skrofligt eller fjäderlikt qvarsittande fröfjun. — Naturliga örtflocken kallas *Sammansatta blommor* (pl:æ Compositæ).

Till gul färg på silke, ylle och linne, användes Ängskäran allmänt vid färgerierna, och som färgen nödvändigt bör bli renare och vackrare om växten är rensad och fri från andra gräs-slag, så förtjenar den redan, af detta skäl, att odlas och sås ensam, lika så väl som Vau, (n:o 82) Krapp, foderväxter m. m. Dertill kommer ännu en orsak, att den åtgår i stor mängd, emedan den nyttjas äfven till grön färg, (då det förut gulfärgade sedan dras igenom blåkyp, eller blåfärgas och blir derigenom grönt). Växten kan således säljas med fördel och ersätta odlings-

omkostnaderna. Den som samlas på ängarna skall, efter Hr. *Steph. Benets* försäkran, sällan fås fri från gräs och främmande inblandningar och således ge en gul färg, som faller mer och mindre i grönt. Dess rätta färg går nära ljus citrongult och ger starkare olive nuancer än Vau. Ibland de flera sätt att färga med denna växt, på hvilka i de flesta hushållsböcker beskrifningar förekomma, vill jag till någon rättelse, utom det som blifvit vid föregående färgväxter nämdt, anföra exempelvis, att Ängskäran, samlad före fulla blomningen och torkad i skugga eller luftigt rum, kokas med litet kalk en timmas tid. Det förut i alunvatten kokade och sedan torkade yllegodset, lägges i färgsoppan och får gul färg. Detta gula blir grönt om det doppas i blåkypen. — Till linne 1 ℔, tas till ex. ½ ℔ Ängskära, som kokas 1 timma i 6 kannor vatten med 8 lod pottaska. Afsilade spadet lemnas att svalna något i trädkäril, då ¼ lod finstött spanskgröna tillsättes och omröres, att det må blanda sig; häri lägges linnegodset 1 timmas tid, upptages, sköljes och torkas samt blir gult. — Med tillsatts af galläpple och jernvitriol, förändras gula färgen till mörkare eller ljusare oliv. — På åtskilliga orter bruka bönderne, att koka alunbetadt yllegods med torkad och hackad Ängskära, hvartill under kokningen sedan slås lut och kokas ytterligare, då det blir gult. — Boskapen äta den torr ibland annat foder och äfven sedan man kokat den till färgning, så att man behöfver ej anse den samma såsom onyttig.

Tab. — fig. a. ett af småblomstren med fruktämne. — b. ett frö. — c. hår, som betäcka fruktfästet emellan fröen; allt i naturl. storlek.

Chelidonium Glaucium.

Band. 3 St. s. 20) blifvit berättigad att äfven intagas bland de i Medicin gagneliga örter. Hr. Geh.HofR. *Wendt* har, som han säger, ofta med synbar förmån brukat Strand-Kelidonen emot veneriska sjukdomen, och de försök hvarmed han söker bestyrka sin upptäckt finnas beskrifna i nyssnämda Jurnal. Han brukade om sommaren utpressade saften af örten och roten samt om vintern extraktet, som med pulver af Lakrisrot gjordes till piller af 2 grans vigt. Dosis af färska saften var i början 1 tésked par gånger om dagen och ökades småningom till en matsked; af pillerna gaf han 2 st. i sender, 3-4 gånger dagligen och steg i antalet af piller småningom till 6, i fall det ej besvärade magen. Till gurgling, omslag, baddningar och dylikt, användes saften utspädd med vatten eller Extraktet i vatten upplöst. — Dr. *Hechtel* anmärker att Kelidon stundom drifvit svett och gjort diarré, hvilket hindrar kuren. — På lika sätt använd, emot samma och än flera sjukdomar rekommenderas *Allmän Kelidon* (N:o 67), som i stället för merkurialmedel, säges ensam ofta ha botat veneriska krämpor. Tiden skall visa, om icke samma öde förestår detta, som så många andra, i synnerhet mot veneriska sjukdomen föreslagna botemedel.

Tab. — fig. a. en fullväxt fröskida, afskuren för att visa dess 2:ne rum. — b. rotblad; allt i naturlig storlek.

172

J.W.P. del. C.V. sc.

172.

PARNASSIA PALUSTRIS.

SLÅTTERÖRT. *Hvit vissil. Flenört. Hjerteblad.*

Örtstjelken är rak, kantig, enbladig och enblommig. *Bladen* äro hjertformiga, släta, helbräddade; de vid roten ha bladstjelkar. *Håningshusen* 5, fjällika, kantade med hår, som ha knappar.

Linn. Fl. Su. p. 98. Cl. 5. PENTANDR. 4:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 102. Kl. 5. FEMMÅNN. 1:qvinn. *Pharm.* Hepaticæ albæ, Herba, Flores.

På ängarna, isynnerhet der jordmånen är våt och fuktig, ser man vid slåttertiden i Juli eller Aug., denna vakra hvita blomma höja sig öfver gräset på sin enkla och något vridna stjelk. Den äger en mångårig rot, sammansatt af flera små lökar, stora som små ärter, samt åtskilliga trådlika rötter, flera rotblad, och ett enda blad på stjelken, hvilket saknar bladstjelk, men är liksom de öfriga, hjertformigt och ådrigt. Blomman har 5 bredt ovala blomblad, längre än det 5klufna blomfodret och tecknade med genomskinliga ådror; inom blombladen äro lika många gulaktiga, spadlika, saftiga fjäll, kallade håningshus, försedda på öfre kanten med 13-16 syllika hår, hvilka sluta sig med små gröna klot eller knappar. Emellan dessa, till sin form så ovanliga håningshus, uppstiga ståndarne, hvilka med sina ljusgula, hjertlika knappar, lägga sig succesift, en och en i sender, öfver pistillens märke, som först synes enkelt, men blir sedan 4deladt. Fruktämnet är ägglikt. Fröhuset är 4skaligt och har ett rum för många små frö. — Blomfodrets form, blombladens antal, de besynnerliga håningshusen och fröhusets sammansättning, utgöra slägtkännetecknen för denna täcka ört, som af v. LINNÉ, i anseende till blomstjelkens och blomfodrets form samt fröens fäste, räknas till naturliga örtflocken: *Klockformige* (Campanaceæ). *Jussieu* gör den närmare slägt med sina *Capparides;* men rätta stället är ännu obestämdt.

v. LINNÉ anmärkte att örten i Westmanland nyttjades kokad i dricka mot halsbränad och *Gmelin*, att den i Siberien användes mot stranguri; uppgifter af hvilka Läkaren likväl icke lär vänta stor nytta. Växten smakar litet

bäsk och är svagt sammandragande; förvarades fordom på Apoteken. — Märkvärdigare är Slåtterörten i andra afseenden. För nybegynnaren, som efter blommans inre delar, söker dess plats i Sexualsystemet, är den en stötesten och en fägnad för Naturforskaren, som ibland oräkneliga andra, träffar äfven här ett exempel på naturens rika variationer af former, och oändliga utvägar, att på särskilta vis och med olika verktyg, komma till samma ändamål. Den förre låter de knappförande ståndarlika håren på håningshusen förleda sig att anse dem för verkliga ståndare, och af de 5 rätta ståndarne, ligger en liksom fästad på fruktämnet och blott 4 äro upprättstående; båda lika ovanliga händelser för en örtgranskare och lätt förvillande. Beskrifningen på sin okända ört, torde han söka bland Mångmänn. eller Fyrmänn. och icke i klassen för Femmänningar, der den igenfinnes. Den öfvade kunnige granskaren förnyar hvar gång, med lika nöje, betraktandet af denna blomma, och finner i dess egna byggnad och besynnerliga befrödningssätt, afvikelser, som bevisa huru litet naturens Upphofsman förbundit sig att följa de lagar, som Systemförfattaren trott sig visligen hafva upptäckt och dem han kallat grunder för ett Natursystem. — Slåtterörten är således icke utan intresse, och *Svenska Botaniken* hoppas man, skall ingen ting hafva att förebrå sig, då hon öppnat för densamma ett rum ibland de växter, som af en större pluralitet, torde emottagas med mera bifall derföre, att de ha ett tydligt och mer direkt inflytande till vår nytta.

Tab. — fig. a. ett förstoradt håningshus. — b. fröhus med qvarsittande blomfoder, håningshus och filamenter efter ståndarne; i naturl. storl. — c. frö. — d. ett dylikt förstoradt.

173

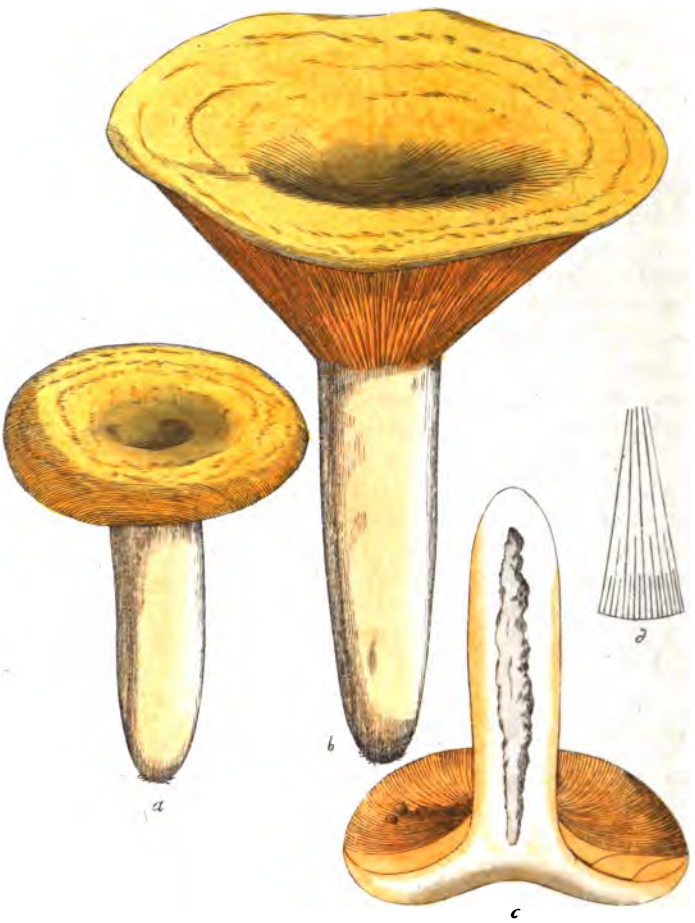

J.W.P. del.

C.V. f.

173.

AGARICUS Deliciosus.

Riska.

Hatten är skålig, slät, blekgul, midti något grönaktig; stundom med ringar. *Slifvorna* äro olika långa (mest 1 half emellan 2 kortare) och brandgula. *Foten* är kort, slät, cylindrisk, brandgul och ihålig. Svampen hyser en rödgul saft.

Linn. Fl. Su. p. 444. Cl. 24. Cryptogam. Fungi. *Lilj.* Sv. Fl. s. 447. Kl. 16. Lönngifta. Svampar.

På den redan gifna beskrifningen hoppas man Riskan skall kunna skiljas från andra. Det må likväl tilläggas, att de omvexlande ljusa och mörkare koncentriska ringarna på hattens öfre yta, sällsamt förekomma; att skifvorna äro fästade vid foten, på en fullväxt svamp så, att de med den göra en trubbig vinkel, eller äro nedlöpande, och variera till antalet af korta emellan de långa, hvilka sednare från hattens kant räcka till foten; vanligast äro emellan 2 sådana långa, en blott hälften så lång midt emellan 2 andra ännu kortare, alla 3 fästade vid hattens kant, som är slät och temmeligen skarp eller tunn, någon gång på unga individer litet nedböjd. Att storleken är föränderlig efter åldern, finner man lätt. Den rödgula (mörk orange) saften, som synes då svampen brytes och visar sig äfven, ehuru mera sparsamt, i foten, förvandlas till grönaktig, inom några timmar efter den blifvit utsatt för luftens åverkan; detta kännemärke är ett af de säkraste. Gamla Riskor blifva ofvanpå hatten blekare, grönaktiga och mera djupt skåliga, hvaraf händer att skifvorna bli mer nedlöpande. De unga, som nyss uppkommit, ha kanten något mot foten nedåt böjd, men utan tecken till ring eller slarfva (volva), som finnas på en del andra arter (se N:o 108). Pulvret, som Risksvampen fäller och som anses för frö, samt fins emellan skifvorna, är hvitt och synes under hatten af fullmogna Riskor, på växterna derinvid, som bli deraf helt hvitgrå. Ifrån Augusti månads början till Sept. finnas Riskor; hvar individ varar dock ej länge, men nya succedera de gamla. Snart angripas de af mask och äro då odugliga. Våt väderlek framlockar svamparna i ymnighet, och äro Riskor sädana höstar allmänna, men annars mera sällsynta. De växa bland gräset på torra magra ställen, mest i skogstrakter och fordra icke skugga eller fuktig instängd luft. — Agarikarterna äro ganska talrika och kännas med sina skifvor under hatten; de höra till den naturliga Örtflocken, som kallas *Svampar*. — Om *Agar. torminosus*, lik Riskan, skarp, frätande och hvit inj, får jag framdeles, på sitt ställe nämna mera.

Agaricus Deliciosus.

Knappast lär någon Nation sätta mera värde på Svampar än den Ryska. De äta ganska många slag och är det, enligt uppgiften i *Pallas* Resa (T. 1. p. 44), så väl som efter många andras muntliga berättelser, sannolikt, att ganska få Svampar äro otjenlige att äta, då de rätt tillagas. Emedlertid varnar dock smaken på råa Svampen ofta, och råder till försigtighet vid dess bruk. En del Svampar bränna på tungan såsom starkpeppar, göra sveda och dra små blåsor, då deras saft vidrör tungan, eller svamp-amnet tuggadt, blandas med saliven. Riskan, ehuru länge räknad icke allenast till de oskyldiga, utan äfven till läckerheter på de förnämares bord, saknar icke egenskapen att väcka en svag stickande smak på tungan, då den tuggas rå, och förtjenar således icke namnet Deliciosus, hvarpå *Bolet. edulis*, eller Ätliga Kosvampen med större skäl kunde göra anspråk. Kokad och lagad förgår likväl bitterheten. — I Ryssland skall man bruka att tillaga Riskor på flera sätt: till ex. sedan skifvorna äro bortrensade, och den hinnan, som omkläder hatten ofvanpå, borttagen, uppkokas vatten med ganska litet salt, hvari de rensade svampbitarne läggas och få en gång uppkoka. Detta vattnet afhälles, och de således förvällda Svamparna läggas sedermera i ättika, med något lagerblad och litet peppar samt kokas lindrigt, lemnas att svalna, slås sedan i stenkruka, som tilltäppes och förvaras. — De kunna äfven färska och som nyss nämdt är förvällda, stekas i grädda och smör. Eller ock rensade, kokas de vid sakta eld med litet vatten, tills de äro väl mjuka, då smör, persilja, peppar m. m. tillägges och kokas vidare. — I såser och äfven lagade såsom en rätt, blandade med Champinjoner och andra ätliga Svampar, förtäras de allmänt om höstarna; inlagde på ett eller annat sätt, förvaras de ofta för att användas till matlagning öfver vintern. — Att Svampar innehålla färgämne, ser man tydligen. Några till ex. *Ag. violaceus*, färgar saliven violett då den tuggas rå; andra förändra färgen då de brytas och liksom anlöpa i luften; åtskilliga till ex. *Ag. coccineus*, *croceus* m. fl. sönderkrossade, ge en saft, som färgar papper med nästan lika så högröd färg, som Svampen sjelf ägde förut. Anställda försök hafva bekräftat den gissning, att man med Svampar kunde färga; men dessa äro ännu för få och för litet varierade för att ge något allmänt och säkert utslag. Det synes emedlertid som det vore nödigt, att dertill nyttja unga färska Svampar, nyss plockade, tidigt om hösten och fria från maskar. De försök jag i höst gjort med Riskor till färgning, ge anledning till denna förmodan. Risksaft med alun skall sätta gul färg på linne efter *Linders* uppgift.

Tab. — fig. a. en ung Risksvamp. — b. en gammal djupt skålig med koncentriska ringar och nedlöpande skifvor. — c. en ung, klufven i tu, för att visa stjelkens ihålighet såsom en pip. — d. skifvornas ordning.

J.H.P. del.

C.V.

NARDUS STRICTA.

ÄNGBORST. *Stålgräs. Finnskägg. Svinborst. Stagg.*
På Finska: *Rauta hejnä.*

Strået är slätt. *Bladen* många, tätt växande i små tufvor (cæspitosa), ganska smala, 4kantiga och spetsiga. *Axet* är i stråändan ensamt, med blomstren åt en sida vända.

Linn. Fl. Su. p. 18. Cl. 3. TRIANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 20. Kl. 3. TREMANN. 1:qvinn.

Slägtet, som har blott en Svensk art, igenkännes med ene blomsterskal och intet blomfoderskal. Denna arten växer i tufvor på sandiga och våta ställen, bland Ljung och på ofruktbar jordmån, ymnigt i Norrland, Småland, Skåne m. m. har mångårig, af tjocka trådar bestående rot, och blommar i Juni. Stråen äro korta, qvarters höga eller något deröfver, litet krökta och något kantiga. Bladen äro hårlika; de vid roten ha uppblåsta, strekade och hvitglänsande bladslidor, försedda med kortare fjäll; upptill utgrenande, ganska smala och öfverst fint ludna, nästan blåaktiga. Axet, som är smalt, fint, spetsigt och rakt, har långa smala blomsterskal, af hvilka det yttre är försedt med borst; blommar om våren; torra axbärande strån stå ofta qvar året efteråt.

Svenska namnen på detta gräs uttrycka tillräckligt dess styfva och sträfva egenskap, hvarigenom lian förslöas och gräset blir för slåtterkarlen förhatligt. Inga omständigheter tala till dess fördel, och man är snart färdig att utdömma det ur antalet af nyttiga fodergräs. Det kan ej heller nekas, att gräset, såsom foderväxt betraktadt, förtjenar visserligen ingen möda vid dess odling: och ehuru det ätes af hästar, får och getter, så är det likväl icke af dessa skäl, som man här gör gräset bekant. Det är ofta lika nödigt att känna ett grässlag som bör utrotas, som att veta hvilka arter böra odlas; till de förra räknas detta med mycket skäl, och lär icke af en omtänksam, kunnig Landthushållare lemnas att intaga ett fält, som, riktigt odladt och besådt med tjenliga fröslag, kan blifva mycket mera lönande. Sättet att utrota detta gräs är såsom vanligt med andra växter, och sker genom plöjning och

förekommande af frösättning. Kråkorna upphacka ofta gräsrötterna, under det de eftersöka larver af vissa insekter (Tipulæ &c.) som föda sig eller taga vinterqvarter ibland dem. Ängborsten förökar sig mycket och synes göra på sandfälten samma nytta, som mossan på berg och i kärr, neml. bereda fruktbar jord för andra växter. Den träffas fläcktals på ängar och stundom intar den hela fält; om i sednare fallet flygsand ligger under, är rådligast att lemna Ängborsten ostörd; i förra fallet borttages den utan fara, och dess återväxande förekommes med tjenliga vattenledningar till ängens uttorkande.

Tab. — fig. a. ståndare och pistill. — b. yttre blomsterskalet. — c. inre blomsterskal.; alla förstorade. — d. axfästets öfversta ända med 2:ne qvarsittande blomster. ** Stråets afskurna ändar.

175
g
e
f
h
a
b
c
d

175.

FRAXINUS Excelsior.

Ask. På Finska: *Saarni. Saarnenpuu.*

Löfven äro parbladiga: småbladen lansettlika och sågtandade med ett udda ytterst. *Blommorna* sakna blomfoder och blomblad.

Linn. Fl. Su. p. 366. Cl. 23. Polygam. dioecia. *Lilj.* Sv. Fl. s. 296. Kl. 13. Samkulle, med han- och honblommor på samma träd. *K. Vett. Ak.* Handl. 1765. s. 149. — 1792. s. 161. *Patr. S.* Hush. Jurn. 1789. Dec. 172. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 535. *Gr. Bondes* Tal om Askträdets nytta 1756. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. Art. Ask *Linderh.* Prakt. Handlexik. 1802. 8:o. *Pharm.* Fraxini Cort. Fol. Linquæ Avis Semen.

Såsom ett af våra högaste träd och af mångfaldig nytta, har Asken fått ibland dem ett hedersrum och anses för ädelt. Det växer fort, helst på öppet fält och i god jord och trifves sämst på berg och i kärr; finnes ej i de nordligaste orterna; blommar tidigt, i Maj, på bar qvist. Löfsprickningen ansåg v. Linné såsom en påminnelse, att han i Upsala kunde låta utflytta de för frost ömtåliga växter; men detta lär icke med säkerhet gälla för de sydligare orter. Knopparna äro stora och mörka eller svarta; den som slutar qvisten ger löf; de på sidorna blomvippor; löfven affalla bittida, och i Oktober hänga de mogne fröklasarne ensamme på grenarna. Blommorna äro, somliga 2könade med 2 ståndare och pistill, somliga med pistill och 2 ofullkomliga ståndare vid fruktämnets sidor. Den enkla pistillen har ett aflufvet märke och de hoptryckta tunna bladlika fröhusen, som öppna sig långsefter och midt på platta sidorna, hysa vid basen, hvardera ett aflångt ovalt tunt frö, till färgen i ytan likt mandel. — Slägtkarakteren är att blommorna ha antingen intet eller ock 4delade blomfoder och blomkronor; att fröhuset utbreder sig såsom ett smalt i ändan trubbigt löf och har 2 frörum, af hvilka det ena är ofruktbart. — Naturl. örtflocken för denna så väl som för Liguster, Jasmin och Syrén, kallade v. Linné *Sepiariæ plæ;* Jussieu räknar Asken till sina *Jasmineæ.*

För dem som tro på sympatiska kurer, är Asken ett betydande trädslag. De bruka det mot blodflöd och sår, hvarföre ock det kallas, af många Sårträd. Men vi äga här vigtigare ämnen för Läsarens uppmärksamhet. *Barken* som till medicinskt behof tas af de unga och spädare grenarna, är bäsk, något skarp och sammandragande. Brukades ofta under namn af europeisk Kina mot frossor, på lika sätt och med samma föregående försigtighetsmått, som vid den rätta kinans bruk. Den gafs i pulver till ½ drakma hvarannan eller 3:dje timma, stundom förenad med litet rabarber; eljest tillreddes deraf äfven infusion, dekokt, eller af pulvret mos med någon välsmaklig sirap.

Fraxinus Excelsior.

Infusion på barken, med vatten, synes mot dagen gul, men mot ett mörkt föremål blåaktig; i denna blöta somliga tyget, som de ärna färga i Plattlummer (n:o 95). Pulvret strö somlige och ofta med fördel på elaka rötsår, i synnerhet hos boskap. Åt Getter och Hjortar ges barken som vinterföda och för lungsiktiga får blandas den sönderstött i Malörtsdekokt. — *Löfven* laxera lindrigt. och äro något urindrifvande. Redan ifrån *Dioscoridis* tid, har det varit bekant, att deras utpressade saft och sjelfva löfven färska och sönderstötta, skulle tjena mot ormbett. *Montin* gaf invertes af saften med något franskt vin blandad, ett spetsglas hvar halftimma; de stötta och pressade löfven lät han lägga på såret. Somliga ha tillika gifvit bomolja och theriak, som kanske verkat mest. *Plinius* anmärker att ormar ej trifvas i grannskapet af Askträdet. På sår och svullnader läggas stundom friska och stötta löf. Såsom vinterfoder åt hornboskap äro löfven nyttiga, men böra, för att ej skada trädets grenar, afstrykas och ej brytas. På Asklöfven finnes i varma länder och kanske vissa varma somrar äfven hos oss, ett ämne, som tillredes af en insekt (Chermes), enligt *Modéers* uppgift, och blir till utseende som små kådaktiga gryn och till smaken sött. Detta kallas *Manna* och hämtas väl egentligen på en annan art, (Fraxin. Ornus), i södra Europa, men finnes äfven på andra trädslag; det nyttjas som ett lindrigt laxermedel. I synnerhet i Skåne, träffas ofta på Asklöf så kallade Spanska flugor (Meloë l. Lytta vesicator.), hvilka på utbredda dukar kunna nedskakas och samlas. — *Fröen* ha en stickande och något bitter smak och brukas stundom af Sockerbagare att med socker öfverdragas; sådana kanderade Askfrö likna insockrad kobeber till smaken. Somlige tugga om morgnarne Askfrö såsom preservatif i fuktig och töcknig väderlek. — *Veden* är hvit, hård, seg, vacker och ådrig; i synnerhet roten. Runstafvar gjordes mest af Ask. I Finland brännes af veden ett slags olja eller tjära (Saarnenterva), på samma sätt som vid Björk (n:o 80 Tom. 2. Till. s. x.) nämdt är; och brukas mot andtäppa, kolik, frossa m. m., men det bör ske med försigtighet. — *Trädet* skadar ej särdeles gräsväxten. Med mogna frö och äfven med rottelningar fortplantas det lätt. Fröen täckas med 1 tums djup jord, vattnas och rensas från ogräs; plantorna utflyttas efter par år och tjena såsom träd, i allér m. m.

Tab. — fig. a. en ensam blomvippa. — b. hanblomma utan pistill. — c. honblomma utan ståndare. — d. en 2könad blomma; de 3 sista förstorade. — e. ett fröhus som öppnat sig. — f. moget frö. — g. en qvist med många hopsittande blomvippor. — h. qvist med löf och frukt.

176

J.W.P. del.

C.V. sc.

176.

PYROLA UNIFLORA.

ENBLOMMIG PYROL.

Blomstjelken, uppstigande från en ganska kort örtstjelk, är ensam, rak, längre än bladen och enblommig.

Linn. Fl. Su. p. 140. Cl. 10. DECANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 160. TIBMANN. 1:qvinn.

Pyrolslägtet har vackra ofta välluktande arter och igenkännes med 5 blomblad och 5-deladt blomfoder; fröhuset har 5 rum för många frö och öppnar sig efter de utstående kanterna; ståndarknapparne ha 2 öppningar eller hål. Den arten, som utmärker sig med en ensam blomma, har krypande mångårig rot, samt mycket kort enkel och bladig örtstjelk; bladen äro omvändt äggformiga, trubbiga, fint sågade, glatta och försedda med stjelkar. Blomman, som i proportion till bladen och i jemförelse med andra Pyroler, är ovanligt stor, utspricker i Juni, är hvitgul, nedhängande, välluktande, nästan såsom Lillkonvall (n:o 9), och stundom rödstrimmig. Ståndarknapparne ha vid basen 2 öppna pipor, hvarigenom det befrödande frömjölet utsläppes. Pistillens styl är rak, med 5-stråligt märke. — Den växer temligen allmän i sumpiga och skuggrika barrskogar, ibland mossan. Naturliga örtflocken kallas *Tvåhornade växter* (pl:æ bicornes se n:o 116).

Såsom ett husmedel berömmes i Norrland och Norrige, emot röda rinnande ögon, att tugga örten och lägga på, eller att i stället nyttja infusion eller dekokt, hvari kompresser doppas och påläggas. Ibland Apteksväxterna är väl denna icke upptagen och förtjenar kan hända icke heller något rum ibland dem; men att sluta från dess slägtskap och likhet med andra, till sina egenskaper bättre kända örter, så bör denna innehålla en lindrigt sammandragande kraft och kan derigenom vara gagnelig i ögonsjukdomar, der yttre delarna lida af svaghet.

Tab. — fig. a. blomma med ståndare och pistill. — b. pistill och fruktämne. — c. en ståndare sedd genom förstoringsglas framföre. — d. en dylik sedd på sidan. —

a
b
c
d

177.

LITHOSPERMUM OFFICINALE.

GLANSFRÖ. *Stenfrö.*

Bladen äro lansettlika, något spetsiga och ådriga. *Blommorna* knappt större än blomfodren. *Fröen* släta och glänsande.

Linn. Fl. Su. p. 57. Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 83. Kl. 5. FEMMÄNN. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. Tom. 2. p. 98. *Pharm.* Lithosp:i l. Milii Solis Semen.

Anledningen till namnet är tagen af växtens perlemoglänsande hvita äggformiga frö, som ha ett hårdt smaklöst skal, inneslutande en oljaktig kärna, som färsk smakar något söt, men härsknar då den blir gammal. Slägtet har en trattlik blomma med öppen och bar mynning (faux) och 5-deladt blomfoder. — Hela växten är sträfhårig och räknas derföre till Naturl. örtflocken *Sträfbladiga växter* (plꝛæ asperifꝛæ). Den är grenig, med helbräddade blad. Blommorna äro små, gula, med 5 små knölar i pipöppningen, sitta i form af ax, som äro enkla, krökta och bladiga. Växer på kalkaktig torr grund i Skåne, på Gottland och fl. ställen, temligen sällsynt samt blommar i Juni eller Juli, och har mångårig rot.

v. LINNÉ vederlägger i sin Flora Su. dem, som påstått att fröskalen fräsa med syror, hvaraf man kunde förledas att tro, det de skulle innehålla kalk, och således verka såsom absorberande, i likhet med kräftstenar, ostronskal och dylikt. Det är således icke ifrån denna synpunkt, som fröen böra betraktas såsom nyttiga i medicin. Snarare bör man ha afseende på oljan, som de innehålla och derföre förmoda att de i form af Emulsion kunna vara tjenliga vid grus i urinvägarna. Den gamla fabeln, som ifrån Dioscoridis tid, ofta blifvit repeterad, att fröen skulle vara stenlösande, hör icke mera till vårt tidehvarf. Såsom narkotisk eller nerfdöfvande ansåg v. HALLER hela örten, men den torde likväl förtjena ett mildare omdöme.

Tab. — fig. a. pistill. — b. en öppnad blomma. — c. blomfoder; alla förstorade. — d. fröen i blomfodret i naturlig storlek.

J.W.P. del.
a
b
c
d
C.V. sc.

178.

SIUM LATIFOLIUM.

BREDBLADIG SIUM.

Örtstjelken är rak, kantig och glatt. *Bladen* penntaggade: småbladen aflångt lansettlika och jemt sågtandade.

Linn. Fl. Su. p. 90. Cl. 5. PENTANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 120. Kl. 5. FEMMÄRN. 2:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1750. s. 295.

Dess krypande mångåriga rot, som växer på fuktiga ställen i diken, små bäckar och åar, uppskjuter bladiga, föga greniga, ihåliga stjelkar, som ha till skiftes sittande udda-parbladiga blad, med mot hvarannan sittande lansettlika småblad, som äro utan stjelkar, ådriga och glatta; de bladen som äro under vattnet äro oftast flikiga. Parasollblommorna sitta i stjelkändarna och på sidan, ensama, upprätta, stora och platta. Allmänna svepet (n:o 104) består af flera lansettlika, stundom flikiga, stundom sågtandade småblad. Småsvepen äro äggformiga och korta. Blomfodret är 5-tandadt och litet. Blombladen spetsiga, inböjda, likformiga, men till storleken något olika. Frukten är liten och strekad. I Juli eller Aug. blommar den. Slägtet kännes med nästan äggformig, hoptryckt och strekad frukt, mångbladiga svepen och hjertlika, enformiga blomblad. — Nat. örtflocken kallas *Parasollblommor*.

Man har misstänkt denna växt och ansett örten såsom skarp och skadlig samt roten såsom giftig, i anledning af Hr. *Beyerstens.* berättelse i *K. Vett. Ak.* Handl., att boskap, som ätit roten, fallit först i stark svettning och sedan blifvit sjuka, samt att några dött deraf. En liten gosse, som förtärt roten, blef äfven sjuk. Dessa rötter gåfvos blandade i kli, i för stor dosis, för att tjena såsom förvaringsmedel, hvilket bland allmogen skall vara brukligt i vissa landsorter, mot sjukdom hos boskap. Emedlertid är det visst, att flera år å rad om hösten, har jag sett kor, utan minsta olägenhet, äta växten, och endast lemna de grofva stjelkarna, som de förmodligen funnit för sträfva. Blandad med sjöfoder är den torkad ej heller skadlig. — Man anser Parasollväxter, hvilkas rätta hemvist är på torra ställen, misstänkta och farliga att förtära, då de träffas växande i vatten eller på våt och fuktig jord; också har man anmärkt, att den skarpa och brännande egenskap, som Angelikan tuggad röjer, blir ansenligen ökad och kännes starkare då den vuxit i vatten.

Tab. — *fig. a.* en blomma. — b. ett frö, sedt på sidan. — c. fröet, sedt ofvanifrån; alla 3 förstorade. — d. frö i naturlig storlek.

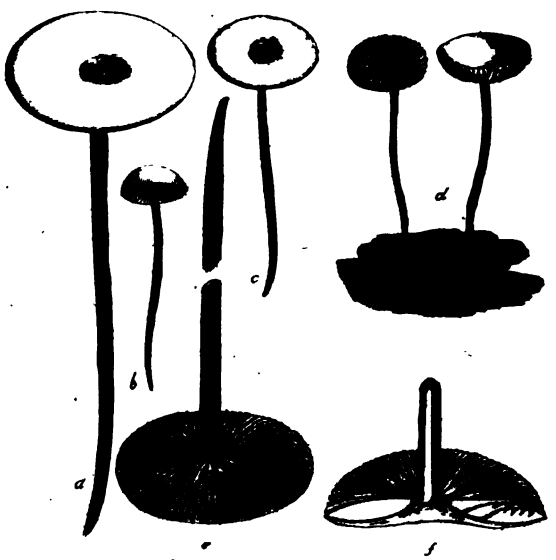

I.W.P. del. C.V. fc.

AGARICUS ALLIACEUS.

LÖKSVAMP.

Hatten är platt eller skålig, smutsigt hvit eller blekt tegelfärgad. ***Skifvorna*** blekare, olika långa, de längsta midt på bredast, och vid basen lösa (ej vid foten fastväxta). ***Foten*** är mörkbrun, glänsande och seg.

Lilj. Sv. Fl. s. 448. Kl. 16. LÖNNROTT. Svampar.

VON LINNÉ sjelf, ehuru begåfvad med ett så vidt omfattande snille, förmådde icke en gång att vederbörligen fästa sig vid alla delar af sin vettenskap, som med mycket skäl bör räknas till de mest vidlyftiga. Den skyndsamhet hvarmed han öfverhalkade Svamparnas granskning, meddelade sig liksom länge åt hans lärjungar och medarbetare. Det är först i sednare tider man begynt att vid dem fästa en alltför länge försummad uppmärksamhet och det stora antal af svampar, som hos oss finnes, borde uppmuntra Örtvettenskapens vänner i den stora Mannens och deras gemensamma fäderneslånd, att med dubbelt nit arbeta på deras kännedom och nyttiga användande. Löksvampen synes icke hafva varit känd af v. LINNÉ, ehuru den finnes omkring Stockh. och i synnerhet vid Carlberg i Aug. månad temmeligen allmän. Den träffas i barrskogar såsom parasit på murkna trädrötter, barr, gräs-strå och ljungqvistar; som hålla på att ruttna, bland mossan. Hinnan, hvarmed hatten är öfverdragen, liknar något mörkt handsk-skinn på hårsidan, och är blek; sällan och endast i början är hatten något kupig, blir sedan platt med hvass kant och slutligen skålig, ojemn eller vågig i kanten och skifvorna vågiga eller liksom krusade; emellan 2 långa, utsträckta ifrån foten till hattens kant, finnas oftast 7 kortare, af hvilka den medlersta är längst och räcker så långt som halfva radien; på båda sidor om denna är en kortare, som har på sina båda sidor hvar sin kortaste; alla fästas vid eller utgå från kanten af hatten. Foten är smal, svart mot basen, och brun uppåt, oftast fint ihålig och seg.

Lukten och smaken af hvitlök, som tillkommer denna lilla skifsvamp, vore tillräckliga kännemärken att skilja

den från andra, om icke möjligt vis framdeles kunde finnas någon annan art af dylika egenskaper. Torkad förloras väl lukten till det mesta, men smaken tyckes snarare vara då starkare; deremot är lukten hos den nyss plockade svampen icke alltid lika stark och stundom omärkelig; ibland är den ganska känbar, men förgår och återkommer hos samma individ. Den smakar alltid, både färsk och torr, likt lök. Hela svampen förefaller torr och seg, låter lätt torka sig och hyser så mycket jag märkt, aldrig mask eller larver. I såser och till matredning föredrages den, i synnerhet i Frankrike, der den kallas *Moucheron*, framför lök, och skall ge bättre smak på maten. Den förvaras derföre i hushållen, äfven hos oss i Sverige, merendels torkad, för att brukas öfver vintern. Så olika organiserade som Lök och Svamp synas vara, finna vi likväl dem emellan, i anseende till denna svampartens lukt och smak, så mycken öfverensstämmelse; en omständighet som måste förefalla oväntad. Men om ett flygtigt lutsalt (ammoniak), efter *Scheffers* tanka, är orsaken till Lökens lukt, så bör samma ämne utan tvifvel igenfinnas hos Löksvampen.

Tab. — fig. a. och e. storväxta varieteter af Löksvampen, sedda på olika sätt. — b. c. och d. äro mindre och vanligare artförändringar i olika åldrar. — f. visar fotens ihålighet; stundom är denna pip fylld med en tät, fin, nätformig väf. — Foten på figurerna a. och e. är något för tjock.

JWP del

CV sc

ERIOPHORUM POLYSTACHION.

ÄNGSULL. *Myrkulla. Hardun. Maddun.* På Finska: *Wajwajenvilla.* På Lappska: *Goekennivo.*

Strået är trindt. *Bladen* platta. *Axen* sitta på egna små stjelkar.

Linn. Fl. Su. p. 17. Cl. 3. TRIANDR. 1:gyn. *Lilj.* SV. Fl. s. 19. Kl. 3. TRIMANN. 1:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1758. s. 303.

Med grågula ax utmärker Ängsullen, hörande till naturl. örtflocken *Säflike växter* (pl:æ Calamariæ), sin blomningstid; som är tidigt om våren på kärrängar, hvilka sedermera af dess hvita bomullslika fröfjun ofta synas alldeles hvita. Slägtets kännetecken äro: fjällika blomfoderskal, ett för hvart blomster, och dessa fjäll täcka såsom taktegel hvarannan rundt omkring; blomsterskal saknas, men fröen, ett i hvart blomster, omgifvas med ett ganska långt ullikt fjun, hvarigenom endast detta skiljer sig från Säfslägtet (Scirpus). Allmänna Ängsullen, som här i figur meddelas, har mångårig, trådig och icke krypande rot; upprätta, strekade, bladiga strå; ganska korta, smala blad, till skiftes sittande, vid basen slidformiga, mot spetsen hvasst köllika; vid axen sitta 2-3 blad med hinnaktiga kanter. Axen äro flera, äggformiga, med smalt lansettformiga blomfoderskal. Då blomningstiden är förbi och då axstjelkarne, som stundom äro grenige, längre utvuxit, hänga småaxen nedåt och ha mycken hvit ull. — En annan art, lik denna och äfven svensk samt nog allmän, fastän förut otillräckligen bestämd, kallar *Smith* (Fl. Britt. p. 59) Erioph. angustifol. hvars blad äro smalare, längre i proportion, kanelerade och i spetsen trekantiga.

Det bör icke fägna landtmannen att se sina ängar lysande af denna växtens ull, emedan det utvisar dålig, mager och för andra växter nästan onyttig torfaktig jordmån. Han bör då vara omtänkt att genom dikning, gödning och ängens behöriga skötsel, förbättra jordmånen och göra den fruktbärande. Kreaturen äta icke gräset, så framt de genom vana eller nöden icke förmås dertill. Höst och vår, då kärr-ängarne så tillfrusit, att boskapen kan gå der, ser man dem likväl äta detta sträfva saftlösa gräs, då ingen tillgång är på annat. Om det bergas så-

som foder, kan boskapen med påströdt mjöl eller gröpe, eller ock söndermalen Ljungknopp, förmås att äta det vintertiden. De unga skott, på några orter kallade Svarthufvud, som växten om våren framskjuter, äro mjuka och välsmakeliga för kreaturen och sökas af dem begärligt i kärr och myror. Efter blomningen och då fjunet är utvuxit är det för kreaturen skadligt, emedan det orsakar onaturliga hopgyttringar i magen, kända under namn af bollar eller kulor. Af fjunet torde mera nytta kunna hämtas än hittills skett. Det har blifvit till stoppning användt i stället för ull eller bomull, men som det valkar ihop sig och blir knöligt, är det mindre lämpeligt dertill. Det skulle utan tvifvel vara bättre att spinna det till vekar, i ljus och lampor, hvilka på Island brukas och berömmas som lika goda eller bättre än bomullsvekar. Hattar äro gjorda deraf i blandning med ull eller bomull, och blifva de lätta och vackra, men mindre varaktiga än de af ull ensamt. Med Silke eller Ull kan man göra af Ängsullen kläde. *Scheffer* har deraf beredt papper. Nation. Hush. Sällskapet i Holland har lofvat en Guldmedalj åt den, som uppger och genom försök bevisar bästa sättet att nyttja denna växt.

Tab. — fig. a. blomma. — b. en dylik förstorad. — c. blomax med sitt blomhölster (Spatha) och slida för axstjelken. — d. ett moget frö med vidsittande blomsterskal och fjun eller ull. — e. stjelk med blomax. — f. stjelk med axen i frö och ull. — g. roten med afskurna strå och blad.

b
a

RUBUS IDÆUS.

HALLONBUSKE. *Ulfbär. Bringbär. Fallbär. Brombär. Hinnbär.* På Finska: *Waarama. Faderma. Watukka.* På Lappska: *Gappermurje.*

Stjelken är taggig. *Bladen* äro penntaggade med 5 eller 3 sågtandade småblad, under hvitludna. *Bladstjelkarna* upptill fårade, ludna och taggiga.

Linn. Fl. Su. p. 172. Cl. 12. ICOSANDR. polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. 2. 301. Kl. 8. TJUGEMÄNN. mångqvinn. *Murr.* App. Med. Tom. 3. p. 152. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. Art. Bär. *Groths* Beskrifn. att göra Vin af Sv. bärfrukt. 4:o 1777. *Pharm.* Rubi Idæi Baccæ.

Den allmänt bekanta Hallonbusken har 2åriga, upprättväxande, trinda och fint taggiga stjelkar, hvilka äro grönaktiga, vid pass alns höga, fullsatta med fina täta taggar och blomma i Juni, samt växa vilda, helst vid gärdesgårdar, ofta ibland andra buskar och i stenrösen. De öfverst sittande bladen bestå mest af 3 nästan rutlikt äggformiga småblad, som äro spetsiga, ojemt sågtandade och strekade; de nedra äro penntaggade och med 5 småblad. Blommorna sitta i form af små vippor och ha fintaggiga blomstjelkar. Blomfodret är utbredt, ludet och qvarsittande. Blombladen äro platta, trubbiga och små. Frukten är röd, stundom hvit, och mogen affallande från det qvarsittande tapplika fruktfästet, samt hårig af de qvarsittande honstylarna. Genom 5klufvit blomfoder, 5 blomblad och många tillhopasittande bär, innehållande hvartdera ett litet hårdt frö och utgörande frukten kallad *Hallon*, utmärker sig Rubus-slägtet, hvars naturliga örtflock kallas *pl:æ Senticosæ* (n:o 26).

Hallonfruktens angenäma lukt och smak äro tillräckligen kända, och skulle utan tvifvel busken ännu allmännare i trädgårdarna planteras, om icke insektlarver, i synnerhet då buskarna bli gamla, alltför ofta skadade frukten, och buskens rötter icke för mycket sökte att sprida sig i den jord, som till andra växter kan vara ämnad. Ehuru smakliga de äro, kunna de dock sällan utan olägenhet ätas lika ymnigt som smultron; de förorsaka lättare magknip och diarré. Att de ätas färska, med vin

eller mjölk, syltade med socker eller håning, och att man af utpressade saften, med tillsats af socker eller håning, genom gäsning kan tillreda ett välsmakligt vin, eller med bären sätta deras smak på vatten, bränvin, utländska viner, ättika och öl samt svagdricka, är allmänt bekant och sättet att verkställa det, i de flesta Hushålls och Kokböcker upptagit. I Lithauen beredes af bären ett berömdt vin, och Ryssarne tillaga ett förträffligt mjöd af Hallon. I febrar har Hallon, såsom läskande och kylande, lika förtjenst med andra syrliga frukter af denna art, och beredes under kokning af saften med socker, en sirap, som tjenar att blanda i drycken för dem som ha feber. — Killingar och Getter skola mycket tycka om Hallonlöf. Busken bör planteras glest, med telningar som lätt gro, allenast några rötter medfölja; de sättas tidigt om hösten, att de hinna rota sig innan vintern. Grenarne bära ej frukt förr än på andra året, då de sedan torka ut, ehuru roten varar flera år och ger årligen nya skott. Om jorden emellan ståndén eller buskarna, höst-tiden uppgräfves, rensas och gödes, samt det torra riset utskäres, blir frukten större och smakligare; jordmånen bör vara sandblandad. Bäst är att hvart 4-5:te år plantera den på nytt. Men man bör ej använda denna buskart till häckar, emedan den uppfyller platsen med rötskott, som omsider qväfva allt annat. I trädgårdar brukar man helst de hvita Hallonen såsom sötare och finare till smaken.

Tab. — fig. a. fruktfäste och blomfoder. — b. frukt eller hallon. — c. en ståndare. — d. pistiller med fruktämnet. — e. blomblad; allt i naturlig storlek.

a
b
c
d
e
f

VERBENA Officinalis.

Jernört.

Örtstjelken är grenig och merendels ensam. *Bladen* äro mångklufvet-flikiga. *Blomaxen* jemnsmala, utgörande ett slags blomvippa. *Blommorna* ha 4 ståndare, af hvilka 2 sitta högre än de öfriga.

Linn. Fl. Su. p. 10. Cl. 2. Diandr. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 253. Kl. 11. Tvåvälld. med nakna frö. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 209. *Curt.* Fl. Lond. *Pharm.* Verbenæ Herba.

Utrikes ifrån har Jernörten troligen först blifvit till oss införd, men växer nu vild i Skåne. Roten är mångårig, trädaktig och grenig. De små blekröda blommorna framkomma i Juli eller Aug. Örtstjelken är vid roten något krökt, växer sedan rak och är sträf af strödda fina uddar. Bladen äro lyrformigt penntaggade, och de mångblommiga blomaxen utgöra toppen. Blommans mynning, inom hvilken ståndarna sitta, är hopdragen. — Slägtkarakteren är att blomman är trattlik och krökt; att blomfodret har en trubbig tand; 2-4 ståndare och lika många frö. Dess naturl. örtflock kan kallas *Maskerade blommor* (pl:æ personatæ), af en inbillad likhet med en mask eller menniско-ansigte.

Det gifna rum, som i Sv. Botanik lemnas för växtens nytta, är stundom alltför kort och inskränkt, men blir vid detta tillfälle, icke allenast tillräckligt utan öfverflödigt. Såsom Amulet eller förvaringsmedel, att bäras på halsen, mot flera slags sjukdomar, förtjenar växten icke här sitt rum, ehuru den varit utropad derföre. Men som den blifvit i Farmakopéen intagen bland Apteksväxterna, så kan det vara nyttigt att få veta, om ej mer, att den är längesedan aflagd och dess nyttjande urmodigt. Med utpressade saften trodde man sig tillförne kunna bota frossor; vatten på örten destilleradt, skulle kurera ögonkrämpor, och till gurgelvatten användes örten mot halssjukdomar. Den sistnämde förmånen kan endast förtjena något afseende, emedan växten äger en ringa sammandragande kraft. Roten ibland Gurkor (förmodligen inlagd

tillika med dem) skall göra dem smakligare. *Morley's* påstående att örten som Amulet vore förträfflig mot skrofler, saknar all sannolikhet. *Dambourney* säger att växten innehåller färgämne. Efter v. LINNÉS uppgift äta endast Fåren utan skada Jernörten, af hvilken annan boskap icke skall trifvas väl.

Tab. — fig. a. blomma, med blomfoder och dervid fästad blomskärm. — b. blomfoder. — c. en öppnad blomma med ståndarne och pistillen; alla förstorade. — d. frö. — e. ett ensamt förstoradt frö. — f. de 4 i bottnen af blomfodret hopsittande fröen, förstorade.

183

J.W.P. del.

C.V. sc.

183.

GLECOMA HEDERACEA.

JORDREFSÖRT.

Örtstjelken är krypande. *Bladen* hjertformigt njurlika och i kanten naggade.

Linn. Fl Su. p. 202. Cl. 14. DIDYNAM. gymnosp. *Lilj.* Sv. Fl. 6. 246. Kl. 11. TVÅVÄLD. med nakna frö. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 174. *Jahn* Auswahl der Arzneymitt. &c. 1. B. 8:o 1797. p. 414. *Pharm.* Hederæ terrestr. Herba.

De refviga och utåt jorden liggande stjelkarne ha något upprätt växande, blomförande grenar, och platta utbredda blad, försedda med bladstjelkar. På dessa träffas stundom knölar. med många rum ini, förmodligen tillkomna af insektsting. Blommorna äro blå, sitta i krans kring stjelken, mest 3 tillhopa och ha strekadt blomfoder samt hvita ståndarknappar. Om våren, då stjelkarna ännu äro korta, ligga de icke så utåt jorden, som sedan om sommaren och mot hösten. Växten blommar i Maj och Juni; växer vid gärdesgårdar och på torra ställen allmän; har mångårig rot och tros utmagra jorden samt qväfva andra växter i sitt grannskap. Naturliga örtflocken för denna ört kallas *Kransblommor* (pl:æ verticillatæ), och Slägtet kännes med 5klufvet blomfoder, och ståndarknappar, af hvilka 2 och 2 sitta tillhopa och utgöra ett kors.

Växten röjer färsk och torkad någon aromatisk lukt; hyser bäska och litet skärpa samt tyckes, i afseende på sina egenskaper, böra få sin plats emellan Apteksfumaren (n:o 42) och Koklearien (n:o 82). Den är öppnande, urindrifvande och sårläkande, och brukades i medicin mera förr än nu, då den blifvit nästan bortglömd. *Cullen* kallar den ett kraftlöst medicament, hvaremot likväl andra Läkares erfarenhet, både inom och utom England, kunde till bevis för motsatsen anföras. Såsom ett verksamt medel, hvilket retar, i synnerhet körtelsystemet, säger sig *Jahn* ofta och med fördel ha brukat den i sådana Lungans sjukdomar, der han förmodat skärpor af skrofler, reformar eller gikt vara orsaken. Han föredrar saften af friska växten utpressad, men brukar äfven torkade örten i förening med andra bröstmedel, att nyttja såsom Té, i infusion. Andra ha i pulverform gifvit den till ½ ellen

hel drakma 2 gånger om dagen, jemte någon tjenlig bröstdekokt; eller ock sirap, tillredd af denna ört, och ymnigt förtärd; dekokt på växten med socker eller håning kan äfven nyttjas. Emot blodig urin och anlag till grus och sten i blåsan, har man äfven funnit växten tjenlig. Dr. *Mead* lät i detta afteende lägga växten på ohumladt dricka under gäsningen, för att emellan plågorna vid denna sjukdom, nyttjas till dryck. I England brukas under namn af *Gill-ale* ett slags dricka, som af denna växtens blad blir öppnande, urindrifvande och nyttigt mot skörbjugg. Bladen kunna ges åt silkesmaskar i stället för Mulbärslöf. Lindriga vårfrossor omtalas såsom botade med infusion på friska örten. Färska saften struken i ögat par gånger om dagen på hästar, skall, efter *Loesels* uppgift, borttaga fläckar derstädes.

Tab. — fig. a. blomfoder med pistill. — b. ståndare, hvars knappar utgöra ett kors. — c. en blomma, öppnad; alla något förstorade.

J. H. Pöel.

C. V. fc.

AGARICUS TORMINOSUS.

BITTER-RISKA. *Björkriska.*

Hatten är kupig, midtuti intryckt, rödlett, ofta med mörkare ringar och alltid med ojemn eller luden kant. *Skifvorna* bli nedåtlöpande, äro hvita och olika långa. *Foten* jemntjock, blekröd, ini hvit och ihålig.

Persoon synops. F. p. 430. *Sowerby* Fung. 1. 105. *Schäf.* Icon. Fungor. Bav:æ Agar. XII:us.

Vid samma tid och på samma ställe som rätta Riskan (n:o 173.) träffades, växte denna vid Carlberg, ehuru mindre allmän, och mest på öppna fält bland Ljung och Mossa. När Bitter-riskan är liten och ung, är hatten ofvanpå ljusröd, eller något gulaktig, med en lätt konisk central-intryckning. Kanten, som är böjd nedåt och inåt foten, så att skifvorna ej synas, är luden såsom af spindelväf, hvilken dock icke är fästad vid foten. Under svampens fortfarande utveckling, tilltar fördjupningen i hattens medelpunkt, kanten blir på annat sätt ojemn och liksom slarfvig; skifvorna bli mer och mer tydligt nedåt foten löpande. Fullväxt, bleknar färgen och blir smutsigt hvit; öfver hela ytan, utom kring medelpunkten, uppbryta fjällika slarfvor, som formera liksom knippen af hår, hvaraf svampen får ett ludet och slarfvigt utseende. Dessa fjäll äro oordentligt trekantiga, med tunna luddiga spetsen utåt, och tjocka samt breda fastsittande basen inåt vänd. Skifvorna äro hvitare än hatten, smala, olika långa, merendels 7 kortare emellan 2 radier, på det sätt, att den längsta af dessa 7, har på ömse sidor 3 kortare, som sinsemellan äro olika långa. Stundom växa de tillsamman och synes då en och annan skifva liksom grena sig i flera. Foten är blekröd, slät och jemntjock eller cylindrisk och ini ihålig eller pipig. Svampens inre massa eller köttet är hvitt, oftast mjöligt och torrt, men stundom med en mjölkhvit bitter saft.

Genom anförda kännetecknen är denna Skifsvamp, ehuru lik Riskan, lätt att från den samma åtskilja. Men dessutom saknar Bitter-riskan den gula saften, släta kan-

ten och jemna ytan, som tillkomma Riskan; den väcker en brännande känsla på tungan, såsom af starkpeppar eller tobak, samt har ingen lukt. Ehuru denna svamp, hvars latinska namn utmärker dess skadlighet, icke ännu är nog känd, för att såsom egentligen nyttig, eller bestämdt giftig, kunna anföras, torde likväl kunskapen om dess kännetecken så vida anses vara vigtig, som kan hända farliga misstag vid rätta Riskans samlande, utan en sådan kännedom, lätteligen kunde begås. Och på en sådan grund meddelar *Svenska Botaniken*, af ett slags skyldighet, denna misstänkta och lätt misskända Skifsvamp, så hastigt efter Riskan (n:o 173.), under den lifliga önskan, att till det Svenska Allmännas gagn och nödiga upplysning, kunna, ju förr dess hellre, lemna säkra utvägar, att i växtriket skilja det skadliga från det nyttiga, så att vådliga följder na af det förra, måtte lika säkert kunna undvikas, som det sednare riktigt användas.

Tab. — fig. a. en liten upp och ned vänd svamp. — b. en dylik, sedd uppifrån och något på sidan. — c. en halfväxt svamp. — d. en fullväxt, hvars skifvor äro tydligt nedlöpande och hatten ofta af fjällika slarfvor mera ojemn än på figuren. — e. en klufven svamp, som visar dess ihåliga fot och ludna inböjda kant, kring hatten.

185
a
b
c
d
e
f
J W P del
C V Sc

ARNICA MONTANA.

BERGARNIKA. *Sankt-Hans blommor. Vild ringblomma. Hästfibler. Brudmänner. Märrblomster.*

Bladen **äro aflångt äggformiga, helbräddade och på örtstjelken midt emot hvarannan sittande.**

Linn. Fl. Su. p. 295. Cl. 19. SYNGENES. polygam. superfl. *Lilj.* Sv. Fl. s. 360. Kl. 15. SYLGNAR. olika svågerl. eller månggifte. *K. Vett. Ak.* Handl. Vol. 2. s. 206. *Fischerstr.* Ekon. Dikt. 1. B. s. 169. *Veckoskr.* för Läk. D. 8. s. 185. *Murr.* App. Med. T. 1. p. 157. *Sv. Hedin* Bruk och Nytta af Arn. m. 8:o 1789. *Piderit* Pharm. Rat. p. 12. 8:o 1782. *Arnem.* Chir. Arzneimittell. 8:o 1799. p. 106. *Hufel.* Jurn. d. prakt. Arzn. K. &c. B. 2. 5. 9. 11. *Jahn* Ausw. d. Arzn. mitt. &c. 1. B. s. 170. 8:o 1797. *Pharm.* Arnice l. Doron. germ. Rad. Herba, Flores.

I Vestergötland, på öarna i Bohus skärgård, i Småland, Skåne och Tyskland, men ej i England, växer Bergarniken allmän på öppna fält och ängar, har mångårig rot och blommar i Juni och Juli. Örtstjelken, stundom ½ aln hög är något klibbig, fint luden, som oftast mångblommig, med egen något obehaglig lukt och blommor, som vända sig efter solen, samt stora aflånga rotblad. De i ändan taggade strålblomstren ha 3-5 otydliga strängar, utan ståndarknappar, fästade nedtill och ini på blomsterpipen, ofvanför fruktämnet. Diskblomstren äro 5flikiga (icke alltid 3flikiga) och ha 5 bruna filamenter, hvilka ikring den 2klufna pistillen äro till en pip hopväxte. Detta är slägtkaraktern, och naturl. örtflocken för Arnikslägtet kallas växter med *Sammansatta diskblomster* (pl:æ comp:æ disc:æ). Den art man ansett såsom artförändring, som jag funnit växande i Enontekis lappmark, är skild från denna, med enblommig örtstjelk och alla bladen smala, lansettlika och något ludna, och kunde kallas Fjäll-arnika (Arn. alpina).

Såsom ett kraftigt retmedel och med mycken fördel använd vid många tillfällen, har Bergarnikan länge utmärkt sig bland inhemska medikamenter. Flera dess namn till ex. panacea lapsorum, Fallkraut och dylika, tillkänna ge redan i förhand, dess verkan mot stötar och fall. Okunnige Aptekare förfalska den stundom med andra blommor (t. ex. Hypochær. macul.), som likna Arnikan, och är det icke underligt, om då utslaget vid dess bruk, blir oväntadt. Den är bäsk, något bitter och skarp, samt litet sammandragande, och ger gnuggad en svag aromatisk lukt; är retande, stärkande, nyttig mot röta samt oftast antingen svett- eller urindrifvande, ehuru stundom ingendera af nämde verkningar synes. Sjelfva örten, som sällan brukas, är mindre retande och mer sammandragande samt väcker ej så lätt kräkning som blommorna, hvilka hysa något harts-ämne. Merendels nyttjas blommorna och ges som-

Arnica Montana.

Té i infusion, eller dekokt, eller extrakt, eller som pulver, då dosis 1 skrupel, göres till mos med håning och tages 3-4 gånger om dagen. Till 1 liber kokhett vatten, tar man från 1 till 3 drakmer af blommorna, att bruka som Té och denna dryck förtäres i flera portioner om dagen; af roten, som äfven nyare Auktorer berömma, ges åt fullväxta från 5 till 20 gran i pulver, helst i pillerform. Utvertes äro blommorna, såsom fördelande, fuktade med t. ex. kamfertspiritus, eller kokade i vatten till omslag, högst berömda mot blånader, fall, stötar och krossningar, då tillika infusion ges invertes; äfven tjena de till insprutningar i gamla pipsår och till omslag mot rötsår, såsom ock mot börjad kallbrand; med tillsats af Millefol. (n:o 74.) minskas dess retande kraft. Dr. *Plies* har med 3 delar kina (℥vj) och 2 delar af blommorna, (℥ij) i pomeranssirap till mos, gifvit på fritiden, botat de envisaste frossor, hvaremot likväl *Bergii* erfarenhet kan anföras att 3:dje- och 4:de dagsfrossor, deraf blifvit förvärrade. Dessutom har Arnikans nytta visat sig i bröstsjukdomar af asthenisk natur (peripn. notha, nervosa, putrida) utan inflammation; efter häftiga skakningar, till befordrande af utgutna vätskors absorption; i rötfebrar, då verklig svaghet (debil. recta) synes; i nervösa och maligna febrar; i blodstörtning efter det svåraste anfallet, då svaghet eller kramp märkes och i synnerhet om utvertes våld varit orsaken; i rödsot såsom infusion på blomman, med tillsats af vinättika och altésirap; i hosta och katarr utan feber, med mycken seg slem, krampaktiga spänningar i bröstet och öfvergång till kronisk natur; i lindriga, partiella och ej för gamla lamheter t. ex. i ögonnerven, hvaraf svarta starren uppkommer, och i urinblåsan m. m.; i afstannade regler och hämmadt afslag; i gulsot af yttre våld eller stötar; i svindel m. m. Men ett så verksamt medel fordrar försigtighet vid dess bruk och bör ges i småningom ökad dosis. — Vanligen följer på dess bruk, äckel, kräkning, ångst, ökad smärta på skadade stället, krälande känsla såsom af elektriska stötar m. m. hvilka olägenheter pläga dock snart försvinna. Emot för stor dosis och dess skadliga följder ges ättika. — K:gs förste Lifm. Hr. Ass. *Hedin* har, efter åtskilliga ändamål, förenat med Arnikans bruk, dels Rabarber, dels Salmiak och stundom svettdrifvande medel och funnit det ganska förmånligt. Flere Läkare hafva vid svåra kontusioner, blånader och stötar sett oväntadt lyckliga verkningar af denna växt, hvars allmännare användande, det är en patriotisk skyldighet att önska och rekommendera. — Åt Boskap, som blifvit stångad eller lidit af utvertes våld, ges dekokt på hela örten. Getter endast äta den. Till läkemedel samlas roten och örten tidigt om våren; blommorna tagas nyss förr än de äro fullt utslagna. — Att vacker och beständig gul färg skall af blommorna kunna erhållas, säger Dr. *Olin*, men om sättet yttrar han sig icke. Insprutningar af infusion på Arnika, i lefvande Hästars ådror, ha åstadkommit lamhet, som varat några timmar.

Tab. — fig. a. ett tvåkönadt diskblomster. — b. ett öppnadt gallblomster med ståndare utan knappar. — c. ett strålblomster utan ståndarknappar. — d. frö med fjun. — e. ett hårlikt fjun; alla förstorade. — f. rotblad.

a
b
c

186.

ZOSTERA MARINA.

HAFTÅNG. *Tång.*

Örtstjelken är ledfull. *Bladen* jemnsmala, helbräddade och tunna. *Blomhölstret,* inom bladens hinnor, hyser endast ståndarknappar och fruktämnen.

Linn. Fl. Su. p. 520. Cl. 20. GYNANDR. polyandr. *Ejusd.* Vestg. R. s. 166. *Lilj.* Sv. Fl. s. 31. Kl. 5. TRÄMÄNN. 1:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1748. s. 190.

För inbyggare af hafsstränder vid Norrsjön och Östersjön är Tång en allmänt känd växt, som trifves bäst emellan klippor och holmar på dyblandad sandbotten, och har mångårig rot; uppkastad af vågorna på land, och urblekt af solen, blir den alldeles hvit. Dess trinda, släta och ledfulla örtstjelk är vid hafsbottnen nedliggande och med små trådlika rötter försedd, men upptill förlorar den sig i blad, som sitta skiftevis, ha bladstjelkar, äro ganska släta, långa, i ändan rundade och simma på vattnet. Några af dessa, få vid blomningstiden, som är i Juli eller Aug., icke särdeles långt ifrån basen, ett några tum långt blomhölster, hvilket synes derigenom, att bladet blir något tjockare på detta ställe; inom dess gröna eller yttre hinnor formeras ett svampaktigt ämne, tunt, jemnsmalt och vid basen fastsittande, men upptill tunnast och något smalare eller spetsadt, samt löst: på ena sidan af detta ämne och liksom deri inbäddade, ligga ståndarknapparne och fruktämnen, snedt och omskiftande med hvarandra. De förra äro aflångt äggformiga, ofta med en intryckt fåra långsefter, sakna nästan alldeles strängar och ha rättare sagdt hvardera ett nästan omärkligt, ganska kort trådlikt fäste i stället; de sednare, eller fruktämnen, ha ingen styl, äro aflånga, uppåt spetsade, med ärne trådlika, rödaktiga, långa och spetsade märken. När befrödningen, fredad för vattnets hinderliga verkan inom slidan af bladhinnorna, för sig gått, öppnar sig långsefter den hinnan, som direkte täcker fröredningsdelarna, för att utsläppa frökapslarna, hvilka, med ett frö i hvartdera, äro ovala, tunna och till formen nästan lika gurkkärnor.

Zostera Marina.

Tångblommorna äro så besynnerliga, att de förtjena en särskilt uppmärksamhet. Det har redan på sina ställen blifvit anmärkt (n:o 172 &c.), att det konstiga systemets grunder stundom äro otillräckliga och icke allestädes fullkomligen passande. Denna växt ger derpå ett nytt och ganska öfvertygande bevis. De mest vanda Botanister hafva icke kommit öfverens om platsen för den i systemet. Von Linné förde den till *Gynandrien*, för dess likhets skull med de slägten, som ha förlängdt blomfäste, hvarpå ståndare och pistiller sitta om hvarannan. Andra ha gifvit den, än en plats bland *Mångmänningarna*, än ibland *Gräsen* i 3;dje klassen, än ibland vattenväxterna i den första eller *Enmänningarna*. Men den äger visserligen ingen af nämda klassers egentliga kännemärken. Likväl torde en nybegynnare, utan afseende på ståndarnas läge, blott efter deras antal, lättast falla på den tanken att växten bör sökas bland Mångmänningarna. Systematici må flytta den från en klass till en annan; vi fästa oss med mera nöje vid dess blomnings-sätt. Då Naturen föreskref sig den lag, att med torrt frömjöl göra honorna i växtriket fruktsamma, och tillika ville, att örter borde finnas äfven i vattnet: så blef det nödigt att förekomma vattnets inflytande på fruktsättningen hos de växter, som deri fått sin uppehållsort. Derföre lyfta somliga blomman öfver vattenytan medan befrödningen sker, och andra ha fröredningsdelarna så instängde, att vattnet, ehuru omgifvande dem, icke kan intränga. Sådan är Tångblomman, som med sina frö gör hafsbottnen till en äng för fiskar, snäckor och maskkräk, hvari de dels dölja sig undan faror, dels söka föda och lägga sina ägg. Menniskan använder färsk Tång samlad, vederbörligen torkad och blandad med hö eller halm, till vinterfoder åt boskap, som äta den gerna. Äfven till taktäckning då den skall uthärda 50 år och deröfver; till gödsel på åkrarne; stoppning i bolster och fyllning i såten mellan stockar i trädhus, i stället för mossa; till inpackning af glas och postlin m. m. De flesta af dessa sätt till Tångens användande, voro redan för *Dalechamp*, i sintid, bekanta.

Tab. — fig. a. ett stycke af blomhölstret öppnadt, med ståndd. samt fruktämne; förstoradt. — b. fruktfästet blottadt från ena bladhinnan. — c. örtstjelk, rötter och blad.

187

J.W.P. del.

C.V.

187.

RUBUS Corylifolius.

Hasselbladig Hallonbuske.

Buskstjelkarne äro något nedliggande, trinda, med raka taggar. *Löfven* äro inunder håriga, delade i 3 eller 5 småblad, af hvilka de på sidorna sakna bladstjelkar.

Smith Fl. Britt. Vol. 2. p. 542. 8:o. 1800. Icosandr. polygyn.

Svenska Botaniken ger här åt Fäderneslandets Flora ett offer af en ny buskart, som tillförene icke varit känd såsom växande inom dess vidsträckta område, och hvars nära slägtskap med Björnhallon (R. fruticos.) och Blåhallon, (R. cæs.) torde ha gjort, att den undgått våra Botanisters uppmärksamhet. Och om tillräckliga skiljetecknen för denna buske icke blifvit gifna (se Fl. Britt.); skulle det lätt ha händt, att den, äfven här, blifvit för någondera af sina nämde slägtingar misskänd. Vid jemförelsen alla 3 arterna emellan, ser man dock lätt olikheten. Denna har stjelkar, som äro ganska långa och något nedliggande, men böjande sig uppåt som bågar; de äro tjockare och skörare än Blåhallonbuskens, röda eller bruna, och tätt med taggar försedda, hvilka äro korta, hvassa, fina och nästan alldeles raka, utan att äga en sådan bas, som taggarna på Björnhallonbusken och på Nyponbusken (n:o 29). Löfven äro ofvanpå vackert gröna och temmeligen glatta, men inunder håriga, dock utan att synas hvitludna eller gråaktiga; de äro sammansatta af antingen 3, såsom de högre upp sittande, eller 5 småblad, hvilka äro äggformiga och såsom Hasselns (n:o 139) löf, ojemt eller liksom dubbelt sågtandade; det medlersta eller udda bladet är störst och stundom alldeles likt Hasselns löf; de öfriga sidosmåbladen äro stjelklösa, och af dessa det yttersta ofta på yttre sidan flikigt. Blad- och blomstjelkar äro håriga och taggiga. Blomvippan har många hvita blommor med ludet utbredt blomfoder, som, vid fruktens tilltagande mognad, småningom böjer sig inåt den samma; denna blir enligt Dr. *Smiths* uppgift mörkröd, med något blått mjöllikt ämne, likt en tunn dagg, öfverdragen, såsom på Blåhallon och är sammansatt af glest sittande eller få småbär (acini). — På tvenne holmar *Grötön* och *Koön*,

Rubus Corylifolius.

Bohusläns skärgård, emellan Göteborg och Marstrand växte den icke sällsynt, vid stenrösen eller berg, ibland andra löfträdsbuskar, och blommade i Juli 1804; frukten som jag icke sett, lär mogna i Aug. eller September, (Se mera om Rubus-slägtet n:o 181 m. m.)

Alla arter i detta slägte ge frukter, som äro syrliga, helsosamma, välsmakande och i hushållningen nyttiga. Bären af denna Hallonart kunna användas liksom Björnbär, Blåhallon, Hallon m. fl., att antingen ätas rå då de äro mogna, eller syltas; om de till erforderlig mängd kunna erhållas, bör vin genom gäsning af dem kunna vinnas; de torde ock förbättra smaken på utländska vinslag och på ättika. Det är troligt att om busken odlades, flyttades i trädgårdar och fick den vård, som till förbättrad frukt fordras, skulle den ge större, rikare och sötare bär, som i hushållen kunde vid många tillfällen med fördel nyttjas. Björnbärsbusken torde dock af de 3 här nämda närslägtade arter, vara den till odling tjenligaste, ehuru det ännu icke lär vara så gifvit, huru den bäst bör skötas.

Tab. — fig. a. blomfoder med pistiller och fruktämnen samt en ståndare, som visar dessas fäste på blomfodrets inre sida. — b. en förstorad pistill. — c. frukt.

188

J.W.P. del

C.V. sc

188.

ORIGANUM VULGARE.

VILD MEJRAM. *Dosta. Konungsgräs. Märrmynta.*
På Finska: *Metzämirrami.*

Blomaxen äro nästan runda, sitta i form af blomvippor, hopklasade och släta, med svepelika blomskärmar, som äro äggformiga och längre än blomfodret.

Linn. Fl Su. p. 108. Cl. 14. DIDYNAM. gymnosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 256. Kl. 11. TVÅVÄLD. med nakna frö. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 141. *J. Linders* Sv. Färgekonst p. 40. 8:o 1749. *Pharm.* Orig. vulg. Herba.

Mejrams-slägtet, hvaraf denna är en svensk vildväxande art, igenkännes med ett 4kantigt kottelikt blomax och blomskärmar, som omfatta blommorna. Dess naturliga örtflock kallas *Kransblommor*. Denna art har mångårig krypande rot, växer allmän på berg och torra ställen, och blommar i Juli eller Aug. Örtstjelkarna äro 4kantiga, ludna, rödaktiga. Bladen äro äggformiga, helbräddade, nästan finludna och med klara punkter försedda. Blomaxen sitta i toppen, hopgyttrade, upprätta och ägglika. De svepelika blomskärmarne äro röda. Blomfodret är slätt med hårig mynning och blomman rosenröd. Nordamerikanske artförändringen är rödare än vår svenska.

Dess dubbla nytta, neml. den medicinska och ekonomiska, är icke vidlyftig att omtala. Såsom Té använd, med kokhett pågjutet vatten, har infusionen brukats i hosta utan feber och trångbröstighet, samt för att drifva regler, då växten äfven blifvit lagd i fotvatten och i karbad. Utvertes, i form af torra eller fuktade omslag, är den fördelande, såsom de öfrige af samma naturliga örtflock, af hvilken vi likväl äga andra vida kraftigare arter. Den liknar mycket till egenskaper den rätta Mejram (Origan. Majorana), har stark kryddaktig lukt och skarp eller bitter smak, samt meddelar, ehuru i ringa mängd, under distillation, en olja, som har örtens lukt och drypes på bomull att lägga i ihåliga värkande tänder. Om växten läggeş på färskt öl under gäsningen, ökas derigenom dess rusgifvande kraft; men hängd knippvis i tunnan eller dricksfatet, förbättrar den smaken och förekommer till en tid att ölet eller drickat surnar. Torkade bladen

bruka somliga i stället för Ostindiskt Té, men torde vara nog hettande. Till detta ändamål samlas bladen tidigt på sommaren, skōljas i kokhett vatten, uppkramas, torkas på varma jernplåtar och inpackas i täta bly- eller tenndosor, för att nyttjas först efter ett års tid. I brist på rätta Mejram, som nyttjas såsom korfkrydda, kan denna användas i stället. Med topparna kan röd eller brun färg sättas på ylle, då det kokas med torkade växten och emellanåt ofta upptages samt klappas. Sönderhackad Vildmejram lägges i stark afsilad och kall dekokt på äppelträdsbark och lemnas par dagar; örten upptages af dekokten, lägges i god ren lut, och det förut alunbetade och torkade godset värmes sedermera tillsamman med luten och Vild-Mejramen; upptages sedermera, skōljes och torkas.

Tab. — fig. a. en förstorad blomma med blomfoder och blomskärm. — b. en öppnad blomma med pistill och 4 fruktämnen.

J.W.P. del.

189.

SPIRÆA ULMARIA.

ELGÖRT. *Karsöta. Karört. Mjödört. Älgräs. Johannisört. Majgräs. Luktgräs. Byttegräs. Möltagräs m. m.*
På Finska: *Fleiniruoho. Humalaheinä. Formu. Myndiformu.*

Örtstjelken är icke trädaktig. *Bladen* penntaggade, under hvitludna: småbladen dubbelt sågtandade, det yttersta udda bladet är störst och stundom 3deladt eller flikigt. *Blommorna* ha många pistiller och sitta i knippform i toppen.

Linn. Fl. Su. p. 170. Cl. 12. ICOSANDR. 5:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 198. Kl. 8. TJUGOMÄNN. 3-5 qvinn. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 120. *Pharm.* Ulmariæ Flores, Herba.

Elgörtens många svenska namn, olika för hvar landsort, utmärka att växten är både allmän öfver hela landet, och att den ådragit sig ett visst slags uppmärksamhet. Den trifves bäst i ängar på fuktiga ställen, i buskar, vid bäckar och kärr samt blommar i Juni och Juli. Roten, som är mångårig och trådig, uppskjuter 3-4 fots höga stjelkar, hvilka äro färade och bladiga. Bladen, inunder ådriga och hvitaktiga af ett fint ludd, ha olika små blad; bladskärmarne äro tandade, åtskilda och nästan runda. Blomknippan är mycket grenig och mångblommig, med små hvita, starkt luktande blommor, som hysa hvardera 6-8 pistiller eller stylar, samt få glatta vridna spiralformiga frökapslar (Jfr. n:o 154).

För blommornas lukt och växtens resliga utseende, har man utan tvifvel först funnit Elgörten i allmänna lefvernet något märkvärdig, och sedermera har den efterhand, såsom gagnelig i utslags-sjukdomar, kommit Apoteken bland medicinalväxterna, fastän den nu mera är aflagd. Blommorna ansågos såsom svettdrifvande och gafs infusion på dem, gjord med hett vatten, för att påskynda koppornas eller meslingens utbrytande, då dermed gick långsamt. I lika afsigt förenades med deras bruk, svafvelblommor emot skabb, som slagit in i kroppen. — Såsom innehållande garfämne, skulle växten kunna vid Garfverier och Hudars beredning användas. — Bland Bo-

skapen äta Getter den gerna och förmodligen äfven Elgar, om man får sluta af namnet Elggräs; men Hästar och Oxar, anmärker v. LINNÉ, äta den icke; de förra har man likväl sett förtära den torkad bland annat foder. — Af *Gadd* berättas att blommorna fördrifva mask ifrån säden i spanmålsbodarna, och i fall så vore, hvarpå dock tviflas, ägde Elgörten i detta afseende ett sant värde. — Vid midsommartiden, brukar man på landet att med dess blommor, skaffa angenäm lukt i boningsrummen, der den strös på golfvet, hänges under taket och på väggarna.

Tab. — fig. a. blomma; förstorad. — b. fröhusen. — c. fröhusen, förstorade. — d. ett ensamt fröhus, förstoradt. — e. rotblad.

J W P del.

Cl. x

RUMEX ACETOSA.

ÄNGSYRA. På Finska: *Suolakka. Suola-ruoho.* På Lappska: *Juemo. Joemo.*

Bladen äro aflångt pillika. *Han-* och *Hon-blommor* växa på särskilta stånd; fröskalen äro rundade och ha en kornlik upphöjning.

Linn. Fl. Su. p. 118. Cl. 6. HEXANDR. 3:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 174. Kl. 7. TIXMÄNN. 5:qvinn. *Kalms* Bohusl. resa p. 190. *Vallen.* om Nödbrödsämne s. 14. *Murr.* App. Med. Tom. 4. p. 348. *Pharm.* Acetosæ Radix, Foliæ.

Vid n:o 161 äro de allmännaste för Syrslägtet antagne kännetecken anförda. Ängsyran har mångårig, grenig rödbrun rot; trind, strekad och bladig stjelk. Rotbladen äro trubbiga och med stjelk försedda; örtbladen spetsiga, något vågiga, och omfatta örtstjelken. Blomvippan är grenig med blommor, som sitta i halfkrans kring stjelken. Hanblommorna, som tidigt fälla ståndarne, ha 6 blomblad eller om man hällre vill kalla dem blomfoderflikar; honblommorna ha blott 3 blomfoderblad, inga blomblad (hvilket hittills ej blifvit anmärkt) och 3 fruktämnen, med ett stjernlikt, ludigt eller slarfvigt märke. Fröskalen äro rundade, helbräddade och med en kornlik knöl försedda Den växer till ½ alns höjd vid pass, allmän på ängar och åkerrenar och blommar i Juni och Juli. Inflyttad i god trädgårdsjord blir den större, frodigare och kallas Syra. En besynnerlig förändring ifrån södra fjälltrakterna och känd hos oss under namn af *Spansk Syra*, planteras och förekommer ofta i våra trädgårdar.

I allmänhet sagdt liknar denna till sina egenskaper *Harsyran* (n:o 10), och skulle kunna i dess ställe användas. Bladen innehålla ett salt, likt Cremor Tartari, men surare och i vatten lättlöstare. Växten är således kylande, törstsläckande och motstående röta. Skörbjugg har ganska ofta med Ängsyran blifvit botad, hvilken nyttjas då på flera sätt; utpressade saften ensam, eller med mjölkvassla har i synnerhet visat sig förmånlig; den kan äfven förenas med Kokleari (n:o 87). Vid långa sjöresor, fordom mera än nu för tiden äfventyrliga för skörbjuggens skull, har man till dess förekommande eller botande, föreslagit

att medtaga utpressade saften inkokad, eller ock färska bladen inknådade i smör. Tuggade bladen af denna växt skola, enligt *Krapps* försök, mildra skärpan af förtärda Ranunkler (n:o 117), så vida den icke hunnit invertes göra för stort våld på de angripna delarna. På rötsår berömmas bladen utvertes, och stötta samt blandade med vin, fås en likör, hvarmed tandköttet tvättas då tänderna vid skörbjugg lossnat. Roten, som kokad eller infunderad, sätter röd färg på vattnet, brukas ej i läkarkonsten, men torde innehålla ett användbart färgämne. — Allmännare bekant är Syrans bruk i matlagning, hvarest den användes antingen ensam, eller i mångas tycke smakligare med Spenat, Molla, Rödbetsört m. m., att ätas antingen för sig sjelf, eller till kötträtter. Den innehåller väl ringa födämne, men kan dock i afseende på sina medicinska egenskaper ofta vara nyttig. Lapparnas *Juemo-* eller *Joemo-meike* tillredes af den stora Fjällsyrans blad, som med vatten kokas 6-7 timmar till siraps stadga, och sedan detta kallnat tillägges Renmjölk samt förvaras i trädkäril eller i Rendjurets mage. På lika sätt nästan, tillägga Lapparne i mjölken, i stället för Syra, Angelika och åtskilliga slags bär, och tillredes således en rätt, som hos dem anses såsom en läckerhet. — I Tavastland samlas vid blomningstiden hela växten, torkas, stötes, males och blandas med rågmjöl till deg och bröd. Fröen äro stoppande och brukas derföre i Bohuslän såsom ett husmedel mot Rödsot; häraf kan man sluta, att om de till bröd skola användas, böra de ej nyttjas ensamma, utan väl utblandade med sädesmjöl.

Tab. — fig. 1. rot, stjelk och blad. — 2. växtens öfre del med hanblommor och örtblad. — 3. toppen af ett annat stånd med honblommor. — 4. toppen af ett honstånd med frö; alla i naturlig storlek. — a. honblomma med sina 3 blomfoderblad och stjernformiga märken. — b. hanblomma. — c. fröskål; alla förstorade. — d. frö uttagit ur skalet eller kapslen. — e. det samma afskurit och förstoradt.

a
J W P del
d
b
c
e

191.

FUCUS VESICULOSUS.

BLÅSFUKUS. *Blåstång. Knapptång. Kletång. Svintång. Klodder. Hauter. Slake.*

Stambladet är 2deladt, helbräddadt, skinnlikt, med en nerv långsefter och uppdrifna släta eller vårtfulla blåsor: de förra sitta stundom parvis i bladdelningen; de sednare ofta i de 2delade bladändarne.

Linn. Fl. Su. p. 430. Cl. 24. CRYPTOGAM. Algæ. *Lilj.* Sv. Fl. s. 440. Kl. 16. LÖNRGIFTE. Alger. *K. Vett. Ak.* Handl. 1740. s. 416. — 1742. s 22. — 1745. s. 246. — 1748. s. 189. &c. *Lightfoot* Fl. Scot. Vol. 2. p. 904.

Vårt språk äger för detta slägte, i så många afseenden skildt från n:o 186, intet eget allmänt bekant namn. Vi kalla nästan alla slags hafsväxter, Tång, ehuru Zostera (n:o 186) är utan tvifvel den som allmännast dermed förstås. Till stränderna af Nordsjön uppkastas denna Fukusart ymnigt, antingen fästad vid smärre stenar, som derigenom af vågen kunna lyftas och föras i land, eller lösslitna ifrån klippan, der de vuxit. Frisk har den olivfärg eller är smutsigt gulgrön; torkad blir den svartbrun, och ruttnad ofta röd; af den sednare omständigheten trodde *Kalm* att den hyste färgämne, hvilket förtjenar att utrönas. Den förekommer mest qvarters lång, men stundom nära en aln och har midti och långs efter en stadig nerv, som ger bladet stöd och grenar sig efter alla stambladets delningar; på ömse sidor om denna nerv är en tunn skinnlik hinna, som gör hela stambladet nästan jemnsmalt och är utan tänder eller taggar i brädden, samt stundom i en eller 2:ne klotrunda släta blåsor uppdrifven vid bladdelningen; stundom bildar den i toppen en oval vårtfull blåsa. Dessa blåsor, icke alltid så likformiga, synliga i Juli eller Augusti och ämnade antingen att upplyfta växten i vattnet, eller att förvara fröredningen, äro finthåriga ini och hysa en slemaktig, seg, föga eller icke salt vätska. Vårtorna på de i bladändarna sittande ägglika blåsorna, tros innehålla fröredningen och äro fästade i blåsans yta, samt öppna sig slutligen för att utsläppa de förmodade fröen, som sitta i form af små runda gryn inom vårtorna. De 2klufne bladändarne, på hvilka vårtiga blåsorna sitta, äro gemenligen längre än de öfriga. När något blad afbrytes eller skadas, tyckes naturen genom bladnervens växtkraft, vilja frambringa nya, men oordentliga, knippvis sittande, ovala småblad; nerven är således liksom prolifer, hvarpå bifogade figuren ger exempel. — Egentliga fröredningssättet hos dessa sjöväxter är ännu

Fucus Vesiculosus.

icke med säkerhet bestämdt. *Réaumurs* och *Gærtners* stridiga meningar om köndelarna hos Fukus-slägtet, synas icke på nog tillräckliga observationer grundade. Det har emedlertid i systemet fått sin plats efter Lafvarne, ibland de så kallade *Alger*, som föregå Svamparna, men förtjenar ett rum i en egen örtflock, för hvilken Prof. *Acharius* föreslagit namnet *Phycei*. v. Linné ansåg Fukusarterna såsom 2könade och bestämda karakteren för slägtet således: att de släta blåsorna med inväfda hårlika trådar, skulle utgöra hanen, och de vårtfulla blåsorna skulle inom små vårtorna hysa ensamma frö, och följaktligen svara mot honblomster hos andra växter.

Blåsfukus är ett förträffligt gödningsämne i synnerhet på sandiga åkrar, emedan den på lerjord bibehåller för länge fuktigheten. På öarne Jura och Skye har man sett boskapen vid ebben ordentligen infinna sig på stränderna, för att äta den, (kanske dock mest för Hafs-tångens skull) och äfven Hjortar ha i samma afsigt efter storm, kommit ned från bergen till hafstranden. Svin äta den, i synnerhet kokad och med påströdt sädesmjöl, enligt *Kalms* anmärkning. Till taktäckning, att blanda i lera till väggar i hus, och till stängsel i stället för jordvall eller gärdesgård, nyttjas denna, tillsamman med andra uppkastade sjöväxter, i Skåne. Under namn af Kelp, är ett alkaliskt salt bekant, som genom förbränning ymnigt erhålles af Blåsfukus; 5 ℥ Aska, ge 2½ ℥ Lutsalt. Dertill samlas växten, torkas i små högar, och förbrännes långsamt efter hand i en stenlagd grop. Massan som fås, liknar röd och het aska, samt omröres hastigt med en jernraka, till dess den börjar sammanlöpa, hvarefter den lemnas att svalna, blir solid eller fast och kallas då *Kelp* samt säljes vid Såpbruken och Glasmanufakturer. Det är en betydlig exportvara och sätta Öboarne på Jura så mycket värde på växten, att de rulla stenar i hafvet vid stranden, i afsigt att Fukusarterna måtte växa på dem och förökas. — Emot skrofler lät *Russel* gnida svullnaden med friska blåsorna till dess den innehållna vätskan genomträngt huden; eller ock tog han i Juli månad, vid pass par skålp. fulla Fukusblåsor, slog derpå ett qvarter sjövatten och lät stå 14 dar i glaskäril, då vätskan blef tjock, nästan som håning; detta siladt genom glest linne, tjente att i handen gnida svulsten med, 3-4 gånger om dagen. I begge fallen tvättades efteråt den angripna svullna körteln med hafsvatten, och berömmer han detta äfven vid scirreusa bröst och skörbjuggartade hårdheter. Hans *Vegetable AEthiops*, rekommenderad som lösande och som tandpulver, hvarmed skörbjuggsaktigt tandkött skulle gnidas, var denna Fukus, bränd i öppen luft till svart pulver. — Åtskilliga utländska arter (palmatus, esculentus, saccharinus) kunna ätas; men det är mig obekant om försök med denna som nödbrödsämne blifvit gjorda. — När uppkastade sjöväxter lukta ovanligt illa, förebådar det elakt väder, säger maa vid de stränder, der denna Fukus finnes. Hvitkålshufvuden inpackade, med stjelken uppåt i denna växt, förvaras länge friska, höst och vintertid deruti.

Tab. — fig. a. en del af stambladet med de så kallade hanblåsorna, afskurna. — b. en vårta af de förmodade honblåsorna. — c. en ganska mycket förstorad vårta af samma slag, hvaraf ses att den har andra strödda vårtlika punkter på sig. — d. en förstorad del af samma blåsa med sin vårta och dess öppning. — e. de för frö ansedde små kroppar, förstorade.

192

JWP del

CV

LOLIUM TEMULENTUM.

DÅRREPE. *Låsme. Vildpesa. Skäde.* På F. *Pahanuoha.*

Strået är nedtill slätt, upptill sträft. *Axet* har borst, med mångblommiga platta småax, som äro kortare än blomfoderskalen och med aflånga (elliptiska) småblomster.

Linn. Fl. Su. p. 38. Cl. 3. TRIANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 54. Kl. 3. TREMÄNN. 2:qvinn.

Dårrepets rot är liten, trådig och varar blott ett år. Stråen växa sällan många tillhopa, äro bladiga, trinda, upprätta, styfva, 2-3 fot höga med 3-4 knä. Bladen äro lansettlika, strekade och utbredda. Axet, stundom ½ fot och deröfver långt, är hoptryckt, och något vridet, med sträft blomsterfäste; småaxen aflånga, lansettlika, hoptryckta och sammansatta af 4-9 småblomster. Blomfoderskalet är smalt, lansettlikt, platt, strekadt och sträft, samt merendels längre än småaxet. Småblomstren sitta mest åt olika sidor och till skiftes, med borst dubbelt längre än småblomstret, fästad strax nedom dess spets. Fröet är brunt, aflångt, på ena sidan trindt, och på den andra med en intryckning. Slägtet utmärkes med enbladigt mångblommigt blomfoder och åt 2:ne motsatta sidor vända småblomster.

Svenska Botaniken, som redan meddelat en art (n:o 71 och T. 2. *Till.* s. IX.) af Repeslägtet, ger här den andra af de 2 hittills bekanta svenska. Denna är märkvärdig för det anspråk den kan göra på ett rum ibland giftväxterna, såsom döfvande. Fordom brukade man fröen sönderstötta eller malna till mjöl såsom omslag och ett utvertes smärtstillande medel t. ex. mot håll och styng. Nedriga bedrägerier föröfvades dermed för att få öl och bränvin att bli mera rusgifvande. Dess verkan är i mån af den förtärda myckenheten, svindel, hufvudvärk, susning för öronen, ett slags stelhet i ögonen, oredig syn och blindhet för några timmar, svårighet att svälja, kramp i magen, böjelse för kräkning, ångst, darrning, mattlhet, sömn, lamhet m. m. Sjelfva de uppstigande dunsterna vid fröens rostning orsaka svindel, och efter föregående gäsning, yttra de i synnerhet sin skadliga verkan. Växtens

Lolium Temulentum.

öfriga delar hysa förmodligen litet eller intet af frögns döfvande kraft och boskapen, som kunna utan fara äta det torkadt bland annat foder, får sällan tillfälle att äta Dårrepet friskt, emedan det växer i åkrar mest bland Korn, Lin och annan vårsäd, helst på fuktig jord och frodigast våta somrar. Nästan öfver hela Europa, äfven i lilla Asien och Egypten träffas detta grässlag och kringsprides såsom vid Landhafre (n:o 144) sagdt är, så att det stundom kan synas såsom ren säd förvandlades i åkern till Dårrepe. Sådant händer om dess frö legat t. ex. några år i jorden, men gynnas af fuktig väderlek, att de gro hastigt upp och förqväfva säden. Det utrotas genom dikning och djup plöjning, hvarigenom åkren uttorkas, och med förekommande af frösättning eller fröens fällande på åkern, då gräset såsom ägande årig rot, måste försvinna. Då v. Linné träffade det på Gottland ganska ymnigt tillika med Landhafran, 2 svåra och besvärliga ogräs, påmintes han om de passande orden i Virgilii Eklog. ubi infelix *Lolium*, steriles nascuntur *Avenæ*. Han tillägger att dess verkan skall vara mindre synbar och farlig i bröd, än i dricka, då det förorsakar yrsel.

Tab. — fig. a. ståndare, pistiller och håningshus i ett småblomster, något förstorade. — b. ett småblomster med sina blomsterskal och borst, förstor. — c. ett stycke af axstjelken, och hela blomsterskalet med det deremellan sittande småaxfästet, hvarpå småblomstren suttit.

193

193.

PRUNUS Domestica.

Plommonträd. På Finska: *Plommipuu.*

Grenarna äro utan taggar. *Löfven* äggformigt lansettlika, sågtandade och nyss utslagna hoprullade. *Blomstjelkarna* mest ensamma.

Linn. Fl. Su. p. 165. Cl. 12. Icosandr. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 194. Kl. 8. Tjugomänn. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 3. p. 227. *Patr. S.* Hush. J. 1782. p. 472. *Pharm.* Pruna Gall. Damasc. Brignolensia.

Trädslaget är ej stort och blommar i Maj. Dess unga löf äro hoprullade och innunder finludna; de fullväxta ha korta bladstjelkar, samt äro sågtandade och glatta. Blomstjelkarna äro korta. Blomfodret upprätt. Blombladen omvändt äggformiga och hvita. Stenfrukten, som varierar till formen, är mest elliptisk (Jfr n:o 121. 151). *Krikon* eller så kalladé *Tyska Slån*, (Prun. insititia), med dubbla blomstjelkar, innunder ludna löf, och grenar, som sluta sig merendels med tagg, växer egentligen i Tyskland, Sweitz och England, men äfven hos oss, och var redan af v. Linné känd som egen art (Amœn. Acad. Vol. 4 p. 273. Cent. plant.). Frukten är mera klotformig, med kort och bred sten.

Plommonträdet med sina rootals förändringar ger ämne för en vidlöftig afhandling; här måste allt inskränkas inom a sidor. *Dioskorides* ansåg plommon från Damaskus för de bästa. Ifrån Syrien till Grekland och derifrån till Italien hafva Plommonträden för fruktens skull blifvit flyttade, och voro redan för *Virgilius* och *Ovidius* bekanta. *Plinius* kände många af dess artförändringar. Nu planteras trädet öfverallt i Europa och växer sjelfmant på Kinnekulle, såsom ett af Sveriges Flora adopterad trädslag. *Maijer, Duhamel* och flere nyare ha sysselsatt sig med uppsökande af karakterer för dess många variationer; dessa kännetecken hämtas af fruktens färg, storlek, form; köttets fasthet och smak; tiden att mogna; stenfruktens figur och yta. De allmännast hos oss bekanta äro *gula, röda* och *gröna* (Reine-claude) plommon; så kallade Äggplommon äro stora, och Mirabeller små fruktsorter. Alla de genom odling erhållna och derföre till smaken angenämare fruktförändringar, förtäras antingen rå och mogna eller syltade, torkade och på hvarjehanda sätt tillredda. Deras lindrigt laxerande egenskap är allmänt bekant och nyttjas i detta afseende, att underhjelpa medikamenters verkan, i maträtter, soppor och dylikt. *Katrinplommon* äro en bättre sort af de så kallade *Sviskon*, som torkade införskrifvas och i handel förekomma. De så kallade

Prunus Domestica.

Brunneller komma från en ort kallad *Brignoles* i Provence. Dessa torkas i solen, sedan stenfrukten är uttagen, packas och inläggas i långa smala trädlådor och föras utrikes, der de nyttjas, så väl i bakelser och andra rätter, som att förtäras sådana som de ankommit. Dylika torde af våra plommon eller krikonarter lika väl kunna tillredas. Plommon, ehuru fullmogna, men i för stor myckenhet förtärda, kunna genom sin ymniga saft och laxerande egenskap, blifva skadliga, men måttligt njutna äro de oskyldiga och helsosamma. Af kärnorna i stenfrukten fås efter lindrig uppvärmning och pressning, en god och välsmaklig olja; och som kärnorna äfven i andra afseenden likna mandlar, så kan af dem på vanligt sätt med vatten tillredas så kallad mandelmjölk. — Inre *Barken* lägges i varmt vatten med tillsats af alun och sätter gul färg på ylle och linne. — *Veden*, som är hård, rödaktig och mot kärnan hvitare, bruka Snickare och Svarfvare till finare arbeten. — *Löfven* kokade i vatten med tillsats af Blåbärsaft och Jernvitriol, tjena till betsning af åtskilliga trädslag, som deraf få gråaktig färg. — Plommonträd så väl som Kersbärsträd utsila genom springor eller sår i barken, en vätska eller saft, som stelnar till en kåda, lik Gummi arabicum och tjenlig till samma ändamål. Genom odling, omplantering i god jord, ympning och okulering, har frukten tvifvelsutan småningom ernått den fullkomlighet i smak och storlek, hvarigenom den tillvunnit sig så allmänt bifall. Trädets utseende i sitt ursprungligt vilda tillstånd är icke med säkerhet bekant. *Haller* tror detsamma bära sur frukt och vara kan hända med taggar försedt liksom Slånbusken (n:o 121); och i fall så är, synes krikonträdet vara det vilda Plommonträdet, liksom Vildapel är det odlade Äppelträdets ursprnng. Med namnet *Pr. insititia*, tyckes v. Linné velat tillkännage, att i Krikonstammar kunde bäst Plommonträdet ympas, efter samma grunder, som Äppelträd ympas i Vildapelstammar. Det fortplantas dels med kärnor, som sås i Oktober och efter par år utflyttas, eller ock med rottelningar, som planteras tidigt om våren.

Tab. — fig. a. blomma utan blomblad, som visar ståndarnas fästen. — b. pistill. — c. ståndare; båda förstorade. — d. krikonfrukt. — e. dess stenfrukt. — f. dess åtskilda skal sedan stenen blifvit klufven. — g. mandellika kärnan. — h. gult plommon. — i. dess stenfrukt.

JWP del

Cl

ERYSIMUM BARBARÆA.

VINTERKRASSE. På Finska: *Krassi.*

Örtstjelken är rak, grenig och bladig. *Bladen* äro nederst lyrtaggade med rundad slutflik; uppåt enklare och stjelk-omfattande; öfverst omvändt äggformiga och tandade.

Linn. Fl. Su. p. 233. Cl. 15. TETRADYN. siliquos. *Lilj.* Sv. Fl. s. 278. Kl. 12. FYRVÄLDIGA. långskid. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 318. *Pharm.* Barbaræ Folia.

Vinterkrassen växer allmän, odlas mycket i trädgårdar och är då utsatt för många artförändringar; den får stundom dubbla blommor och olika blad, samt knölar på stjelken; m. m. Dess topp nedböjd i jorden slår rötter. Roten är mångårig, tapplik ooh något trädaktig; örtstjelken alnshög, växer upprätt, är kantig, fårad och glatt. Bladen äro glänsande, mörkgröna, släta och tandade. Blommorna, som i Maj eller Juli finnas utslagna, äro gula, tätt sittande, talrika, och blomfodret ofta af annan färg än den gröna vanliga. Fröskidorna äro korta och något upprättväxande. (Jfr n:o 158). — Då man brukade att åt vissa Helgon tillegna särskilta örter, blef *Barbara* ihågkommen med Vinterkrassen, som deraf fick sitt ena latinska namn.

Bladen ha en bitter, något äcklig och mindre angenäm bäsk smak; men brukas till sallat i synnerhet om vintern, emedan örten, sådd om hösten, bibehåller sin grönska äfven under snön, hela vintern. Den är såsom färsk att räkna ibland de växter, som hindra eller bota skörbjugg. Vinterkrassen är ej ömtålig eller nogräknad på jordmånen, men bör sås i Juli eller Aug., emedan de frö, som sås om våren, lättligen af den torra väderlek, som då ofta inträffar, hindras att gro eller slå rötter.

Tab. — fig. a. ståndare och pistill. — b. blomblad. — c. fröskida, afskuren för att visa dess rundning. — d. rotblad.

195

JWP del

LEONURUS CARDIACA.

LEJONSVANS. *Bonässla. Åsknäte.* På Finska: *Ahdepellava. Sydämen-vahvistus yrtti.*

De öfverst sittande *bladen* äro vanligast 3flikiga, men stundom helbräddade och lansettlika; de nedersta flerflikiga.

Linn. Fl. Su. p. 207. Cl. 14. DIDYNAM. Gymnosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 250. Kl. 11. TVÅVÄLDIGE med nakna frö. *Pharm.* Cardiacæ Herba.

Slägtkarakteren för Lejonsvansörten är ett 5kantigt och 5tandadt blomfoder; ihåligt ludet och helbräddadt blomblad, som kallas öfre läppen, och ståndarknappar beströdda med hvita glänsande punkter. *Kransblommor* kallas dess naturl. örtflock. — Denna artens örtstjelk blir 2-3 fot hög, är röd och luden af nedböjda korta hår. Bladen äro talrika, inunder finludna, utbredda, ådriga och med bladstjelkar försedda: de öfversta äro ofta helbräddade; de medlersta 3klufna och något tandade; de nedersta fingerlikt delade. Blomkransarna kring örtstjelken äro mångblommiga. Blomfodret är styft med hvassa stickande tänder. Blomman är utvertes hvit och ullig; ini röd och hvit. Fröen äro fyrkantiga. Roten är mångårig eller 2-årig, växer vid hus och byar temligen allmän samt blommar ifrån Juni till Augusti.

Örten har en bäsk smak, stickande och obehaglig lukt. Har redan längesedan blifvit i Medecinen bortlagd och har ej mera än latinska namnet qvar af sitt fordna anseende mot hjertklappning. Men som den hör till en klass, hvilken innehåller verksamma örter och är dessutom icke utan lukt och smak, så torde den kanske förtjena att vid vissa tillfällen försökas såsom stärkande, ehuru visserligen ingen brist är på beprófvade och godkända medel i denna örtflock. Boskapen äter väl Lejonsvansörten, dock icke gerna.

Tab. — fig. a. blomma. — b. visar 4 tillsamman sittande frö. — c. ett dylikt särskilt. — d. en öppnad förstorad blomma. — e. en förstorad pistill. — f. en förstorad ståndare med sina glänsande utstående punkter. — g. rotblad, något förstoradt.

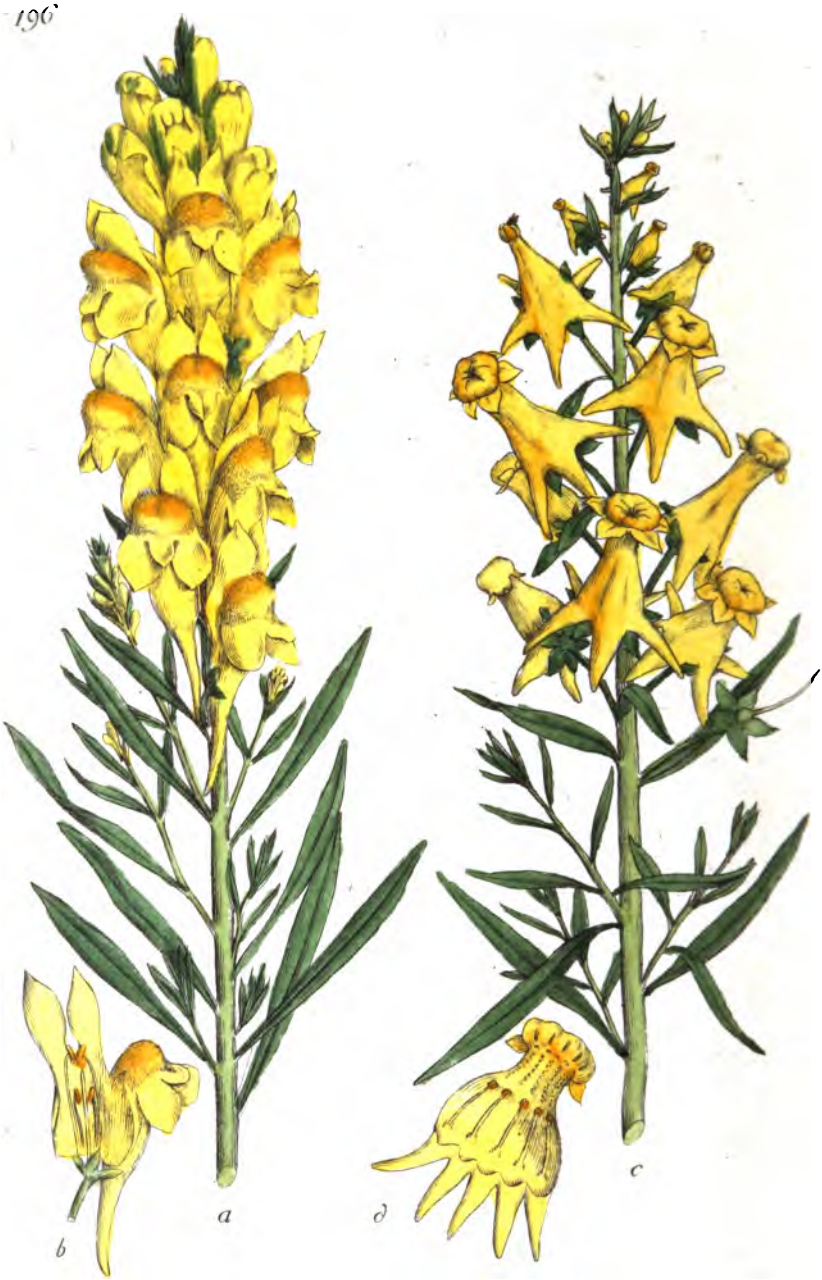

J. W. P. del.

196.

ANTIRRHINUM LINARIA.

SPORRBLOMMA. *Flugblomster.* På Finska: *Ahde-pellava.*

Örtstjelken är rak, med blommor sittande i axform och i toppen. *Bladen* sitta tätt, äro smala och lansettlika. *Blomfodren* äro släta och kortare än blomsporren.

Linn. Fl Su. p. 217. Cl. 14. DIDYNAM. angiosp. *Lilj.* Sv. Fl. s. 261. Kl. 11. TVÅVÄLD. med täckta frö. *Pharm.* Linariæ Herba.

Af detta slägte, som har 5deladt blomfoder, blomma med nedstående och häningbärande bas, samt 2 rum i fröhuset, finnas arter med och utan blomsporrar, med bredare eller smalare blad, rak och styf örtstjelk och utgöra derefter egna underdelningar. Deras naturliga örtflock kallade v. LINNÉ *Maskerade* blommor (pl:æ pers:æ). Denna arten har krypande mångårig, något trädaktig rot, med upprätt, trind, mest enkel örtstjelk, som bär smala helbräddade strödda blad och ett mångblommigt rakt blomax. Blommorna äro stora, vackra, gula med små blomstjelkar och ha brandgul luden öppning, och sylformig sporre, som är vid pass 5 gånger längre än blomfoderbladen. En artförändring (Ant. Peloria) af denna förekommer, liksom af andra i detta slägte, med likformig eller trattlik blomma, som är 5klufven, med hopdragen öppning, 5 ståndare och 5 häningshus samt 1 pistill. Orten blommar i Juli eller Augusti, och växer helst på steniga, upphöjda, torra och magra ställen, på åkerrenar, ängar och dylikt.

För luktens skull och slägtskapen med andra giftiga växter, har denna blifvit äfven misstänkt. Den har en obehaglig, något bäsk smak och brukas blandad i mjölk att dermed döda flugor. Det torde vara rådligast att icke bruka den invertes, ehuru fordom dess nytta hos Auktorerna omtalas såsom urindrifvande, laxerande i vattensot och gulsot. Många deremot bekräfta dess utvertes gagn mot värkande hemorroider; dertill nyttjas blommorna stötta och med svinfett eller osaltadt smör gjorda till en salfva, som med litet kamfert, strykes på linneskaf och lägges på lidande stället. Dr. *Hamnerin* har med 4 delar af Sporrörtens blommor och 2 af Kungsljusblommor (n:o 79), infunderade i hett vatten och drucket flera Tékoppar om dagen, botat långvariga kroniska utslag.

Tab. — fig. a. vanliga Sporrblomsörten. — b. dess blomma öppnad. — c. en artförändring, beskrifven under namn af Ant. Peloria. — d. dess öppnade blomma med 5 blomsporrar eller häningshus.

J.W.P. del.

Cl

BOLETUS EDULIS.

ÄTLIG PIPSVAMP. på Finska: *Lehmän-sieni.*

Hatten är ofvanpå kupig, smutsigt gulbrun, torr och skinnlik; inunder med smutsigt hvita eller gulgröna pipor. *Foten* är gråhvit, vid basen tjock och lökformig, uppåt smalare med korta bruna strek nätformigt öfverdragen.

Persoon Synops. Fung. p. 510. *O. Fr. Müller* Efterretn. om Svampe, især Rörsvampens velsmag. pilse 4:to 1763.

Hade Mykologien eller läran om Svamparna, längre tid varit ett älskadt föremål för Botanistens granskande uppmärksamhet, skulle utan tvifvel vår tids Naturforskare mindre behöft beklaga sig öfver osäkerhet i svamparnas skiljemärken och det mörker, som höljer läran om deras tillväxt och organisation. Det synes som man till slut uppskjutit att studera deras natur, derföre att de sist i systemet förekomma; de förtjena likväl i intet afseende, att såsom utan intresse förbigås. Deras hastiga tillkomst och utveckling ofta på en natt eller ett dygn; deras lika underbara förvandling, stundom i ett flytande färgadt ämne; deras uppehållsort, ofta på ställen, till hvilka man ej lätt förklarar huru frö kunnat komma, än i trädens höga toppar på någon ruttnande gren, än i tilltäppta källrar der intet annat växtlif kan underhållas; deras besynnerliga byggnad och sammansättning, så olik den af andra naturalster; deras egna fortplantningssätt, afvikande från de öfriga oss bekanta naturens utvägar; och ändteligen deras egenskap att ofta visa en frisk och liflig yta, fastän de inom sig nära 100tals Insektlarver och maskar: alla dessa omständigheter, förmodar jag, kunna icke vara likgilltiga föremål för filosofens undersökningar, bidragande på en gång till vettenskapens framsteg och vårt slägtes fördelar. Men i den ovisshet, som emedlertid råder i kännedomen af Svamparnas natur, vore det, äfven i händelse af misstag, kanske bland de mest ursäktliga, om man i växtriket ansåge Svamparne, som bebo de af röta angripna delar, såsom svarande mot maskarna i djurriket, hvilka påskynda djuriska byggnadens förstöring; eller om man ställde Svamparna, antingen såsom hemvist för oräkneliga småkräk, eller såsom föremål liknande djuriska sammansättningen, på gränsen emellan djur och växter i Zoofyternas grannskap. Deras egentliga plats såsom länkar i Naturkedjan, hvilken för oss så ofta visar sig afbruten, är således ej lätt att bestämma. Tydligare finna vi huru

198

J.W.P. del.

C.V.K

198.

HOLCUS Mollis.

Len-tåtel.

Roten är lång och krypande. *Stråct* rakt med fintludna knä. *Blomvippan* rak, vid, med nästan bara och likstora blomster, hvilkas blomfoderskal äro 2blommiga; hanblomstret har bruten borst, men det 2könade är utan.

Linn. Spec. pl. T. 2. p. 1485. *Lilj.* Sv. Fl. s. 42. Kl. 3. Trimänn. 2:qvinn. med blomfoder, som innehålla mer än ett småblomster.

Då vår oförgätlige v. Linné utgaf sin Flora Svec. var Lentåteln icke känd såsom svensk växt; den är rar, växer på torra ställen och blommar i Juli eller Aug. samt har mångårig rot. Den aktningsvärde Teol. Doktor *Osbeck*, utmärkt bland Linnés ännu lefvande Dissiplar, icke mindre genom många förtjenster, än genom en lycklig och sällsynt ålderdom, har först funnit detta gräs i Halland vid Hasslöf. Dess blad äro gröna och liksom strået, 2-3 fot högt, temligen glatta; vid knäen finnas på strået något ludd och är sista leden mycket lång. Vippan är ljusgrön eller brunaktig, med merendels 2 hårfina, ludna grenar, som dela sig i flera. Blomstren äro vid basen styfhåriga. Borsten är vriden, och utom blomfoderskalet liksom bruten, inböjd, men ej bågformig. Det öfra eller han blomstret har oftast äfven en ofullkomlig pistill. Detta gräs skiljer sig i synnerhet från Luddtåteln (n:o 84), som det mest liknar (utan att vara artförändring deraf), genom smalare och ganska fint håriga, ej ludna blad, som ha en matt gräsgrön färg. Bladslidorna och blomskalen äro glatta (Jfr n:o 168).

I sand eller sandblandad jord trifves Lentåteln bäst och växer på flygsandfälten i Mark Brandenburg. Förekommer äfven i Holland, England, Frankrike och Danmark, ehuru på intet ställe använd i odling, emedan det från sina krypande och vidt utbredda rötter uppskjuter endast enkla och glesa strå. Det ätes väl gerna af boskapen, men är för nämde orsaks skull sämre att till boskapfoder odla än Luddtåteln.

Tab. — fig. a. ett af småaxen, med sina 2 blomster, olika i anseende till borst och pistiller; förstoradt.

199

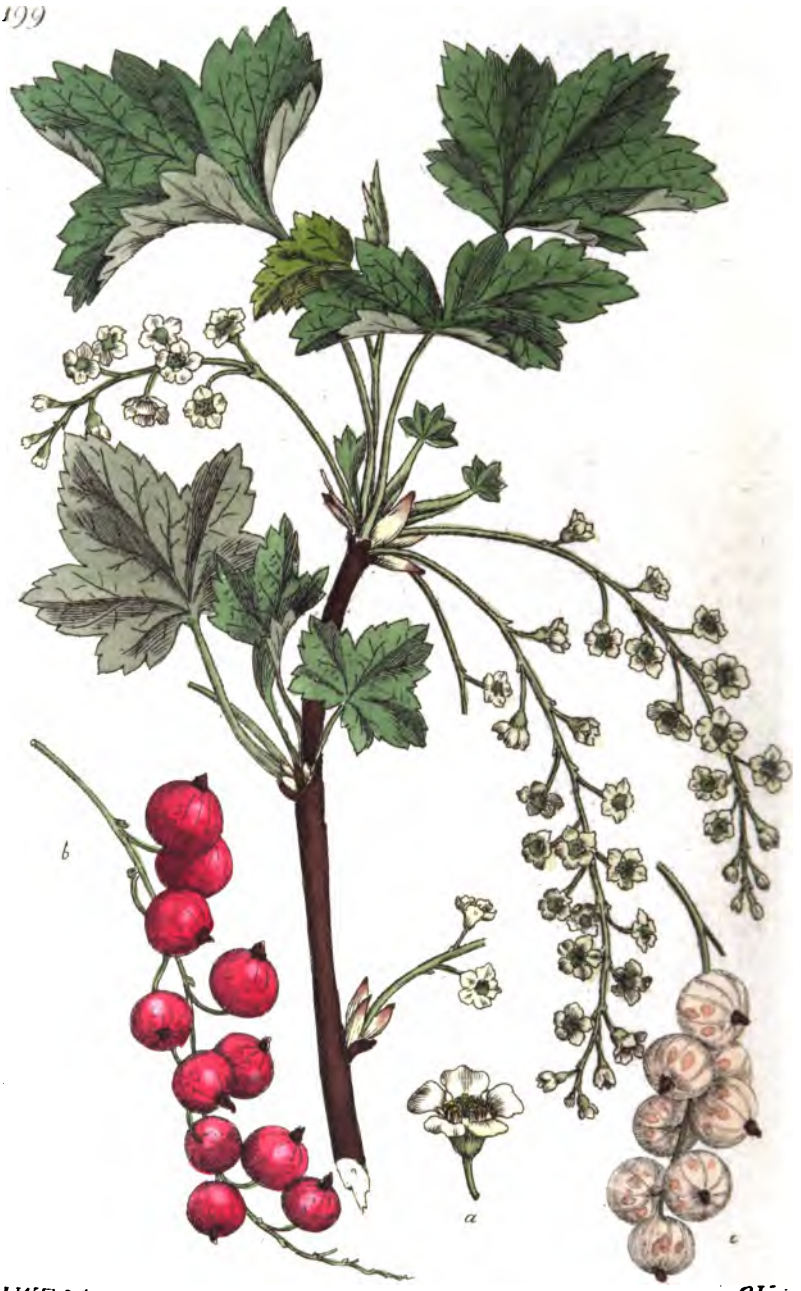

J W P del

C V

RIBES RUBRUM.

RÖD VINBÄRSBUSKE. *Rebs. Hvita Vinbär.* På Finska: *Puna Viinamarja.*

Busken är utan taggar, med glatta hängande blomklasar, plattade blommor och omvändt äggformiga blomblad.

Linn. Fl. Su. p. 73. Cl. 5. PENTANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 99. Kl. 5. FEMMÅN:N. 1:qvinn. *P. Sällsk.* Husb. J. 1776. Sept.] *Fischerstr.* Ekon. Dikt. 4 Del. Art. Bär. *Voigts* Magaz. d. neu. Zust. d. Naturk. 7 B. 1 St. 1804. *Brauner* Sätt att tillreda viner af bär m. m. s. 3. *Lärda Tidn.* 1752. n:o 30. *Pharm.* Ribium l. Ribesior. Bacc.

Denna buskens löf sitta till skiftes, ha långa stjelkar, äro 5flikiga, dubbelt sågtandade och något finludna. Blomklasarna äro enkla och mångblommiga, frukten är nedhängande. Blomskärmarne äro ensamma, gröna, trubbiga och smärre än blommorna, som äro gulgröna; bären klotrunda, sura, röda, hvita eller liffärgade. I April eller Maj blommar buskarten och växer vild i Norrland, Lappmarken, Sweitz, o. s. v., samt planteras allmänt i våra trädgårdar till häckar och äfven åtskilda, då de merendels ge bättre frukt. (Se n:o 135 — 169.) Rottelningar eller nedböjda grenar, som slå rötter och sedan från gamla busken afskäras, äro till plantering tjenligast.

Den vilda buskens frukt är surare och i medicinskt afseende bäst, samt förtjenar samma omdöme, som vid andra sura frukter nämdt är. Den är lösande, kylande, stillande och hindrar röta, hvarföre ock den brukas i febrar af nästan alla slag och gifves rå eller i saft, eller som mos, eller ock som sirap. — Hvar och en vet, att röda vinbär i hushållen årligen mycket förtäras, dels rå, dels insyltade eller inlagda, eller till så kalladt vinbärsvatten. Ett välsmakligt vin af vacker färg tillagas af saften, som, med tillsats af ljumt vatten, utpressas ur bären och lemnas att gäsa med pudersocker. Om Hallon nyttjas tillika blir vinet i mångas smak bättre; af hvita vinbär tror man att det bästa erhålles. Det som efter pressningen återstår, kan nyttjas vid spritdestillering. Färska mogna vinbär, hvilkas saft nyss är utpressad och med kallt vatten och socker efter smak blandad, ge en uppfriskande, smaklig och helsosam dryck,

som i synnerhet den varma årstiden är förträfflig. Har man tillfälle att med is göra drycken kallare, blir den bättre. Blandningen tål ej att förvaras utan att surna och skämmas. Till ättika kunna äfven bären användas. Af enbär och röda vinbär tillredes en helsosam och smaklig dryck. Om man tar 20 ℔ Vinbär och lika mycket så kalladt Johannisbröd (siliqua Ceratoniæ) samt en dylik vigt små kersbär och blandar tillsamman; så tas 2 litres Enbär, som kokas i 5—6 pint vatten, hvartill läggas ett helt eller halft ℔ håning. Denna sistnämda blandning slås till den förra, lemnas ett dygn och omröres 3—4 gånger, samt slutligen fylles kärilet med vatten och sprundas. Vill man tillsätta 1 pint Bränvin eller Rom, blir det så mycket starkare och bättre. Denna blandning skall ge 250 buteljer af en dryck, som knappt skall kunna skiljas från vin. Huru ofullständig denna uppgift är, torde den dock kunna föranleda till försök, hvarigenom en säkrare metod och mera bestämda proportioner kunde erhållas. — Vinbär, som sitta qvar på sina små grenar i klasen, kunna i svalt rum förvaras högst par dygn, men bortskämmas om de ligga längre.

Tab. — fig. a. Blomma förstorad. — b. bärklase af röda förändringen. — c. en dylik med hvita vinbär.

200

MVP del

200.

CALTHA PALUSTRIS.

KABBLEKS-ÖRT. *Kabbalök. Kalfiek. Mjölkrosor.* På Finska: *Rondukka. Kelda-kukka.*

Örtstjelken är något grenig och glatt. *Bladen* hjertformiga eller njurlika, glatta, och hvasst naggade.

Linn. Fl. Su. p. 198. Cl. 13. POLYANDR. polygyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 230. Kl. 9. MÅNGMÄNN. mångqvinn.

När det förökade menniskoslägtet, tvingadt af behofvet, fattade det djerfva beslut, att befolka sjelfva Norden, der naturens alstrande förmåga hvilar overksam ena hälften af året, beredde den välgörande naturen, i den efterlängtade vårens fördubblade behag, ett slags ersättning för en långvarig vinters stränghet och öfvergifna fördelar i ett mildare luftstrek. Hvart och ett föremål, som bebådar denna tjusande årstidens annalkande, måtte blifva oss dyrbart, och allt som förskönar den nyss vinterklädda jorden, hänrycker oss i hoppet om de sköna vårdagarnas ankomst. En lifligt grönskande äng, förgylld af Kabblek-örtens glänsande blommor, ger utan tvifvel en skön anblick, och låter åskådaren lätt glömma vinterns besvärligheter. — Kabbleks-örten växer ej hög på trådig mångårig rot, med vid pass ¼ alns långa fårade stjelkar. Bladen, i synnerhet de vid roten, äro försedda med stjelkar; men de på örtstjelken sittande äro glatta, mörkgröna och stundom stjelkomfattande. Blommorna sitta på egna stjelkar, äro upprätta, stora och lysande. Slägtet kännes med 5 blomblad; intet blomfoder; inga håningshus och många fröhus med 2 hvassa kanter, som hysa hvartdera många frö. Naturl. örtflock. kallas *Mångskidade växter* (plæ multisiliquæ).

Dess ännu outslagna knappformiga blommor, som bien sedan flitigt besöka, kunna, saltade och inlagda i ättika, ätas såsom Kapris (Capparis sativa), hvilken de likna. *Haller* och flere nyare utgifva örten såsom skadlig för boskapen, och det tros, att ju mera växten hinner utveckla sig, ju mindre oskyldig blir den, hvaraf följer, att om den utan skadlig påföljd skall kunna ätas, såsom af getter, får och oxar, bör det ske då den ännu är späd. Blommorna skola ge gul färg, och af deras saft med alun tillredes gult skrifbläck. Enligt *Tournefort* smaka bladen bittra, och ha obehaglig lukt.

Tab. — fig. a. blomma utan blomblad och med en qvarlemnad ståndare. — b. fröhus. — c. ett något förstoradt frö.

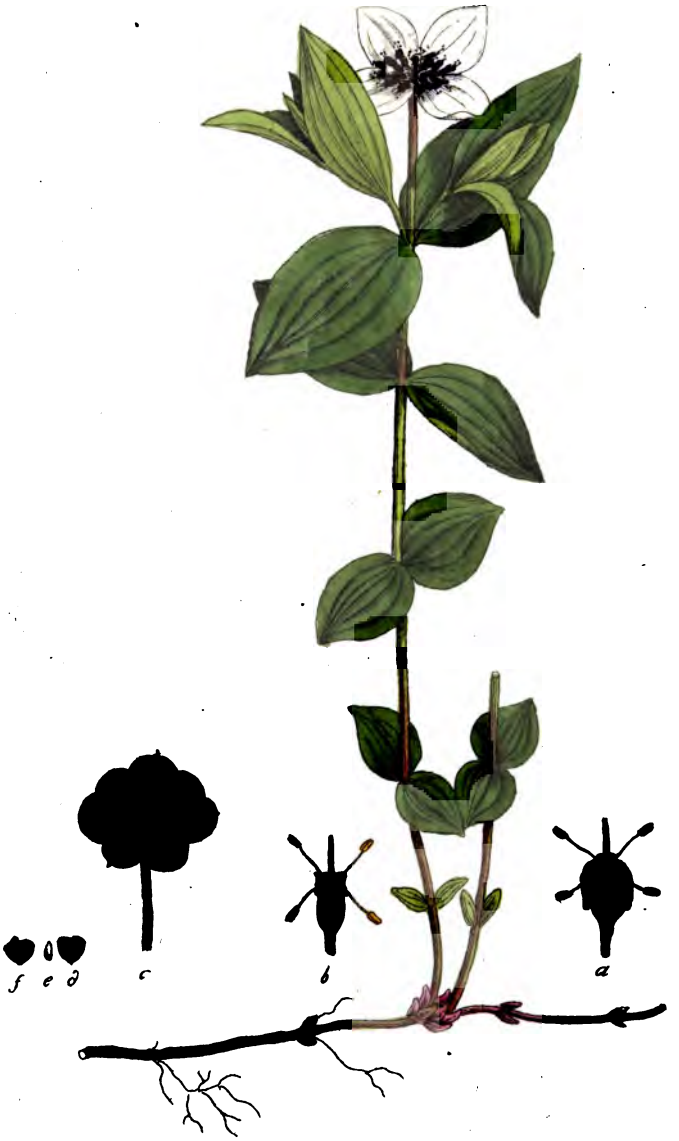

J.M.P. del.

C.L.K.

CORNUS SVECICA.

HÖNSONÖRT. *Hönsbär. Smörbär. Holteblommor.*

Örtstjelken är mest 2grenig, med blomstjelk utgående från greningen och försedd med 4bladiga svepen. *Bladen* ha nästan alla nerverna tydliga.

Linn. Fl. Su. p. 48. Cl. 4. TETRANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. sid. 67. Kl. FYRMÄNN. 1:qvin.

I Juni och Juli månader, blomningstiden för Hönsonörten, utmärker den sig på något lågländta ängar, med god jord och nyligen ruttnade trädstycken, i synnerhet i Lappmarken och Norrland eller Vesterbotten, ganska allmän. Den träffas likväl äfven i Vestergötland, Småland och andra rikets provinser; växer qvartershög på krypande mångårig rot och har 4kantiga bladiga raka örtstjelkar, som i ändan äro merendels 2klufna. Ifrån denna klyfning utgår blomstjelken, som uppehåller liksom en liten parasollställning, hvilken är rak, enkel och med svepe, som är hvitt eller rödlett, blir sedan grönaktigt och utvidgadt samt är qvarsittande. Blommorna äro små, mörkröda med korta blomstjelkar. De stora hvita blad, som utgöra svepet, ger blomman likhet med Hvitsippans (n:o 5). Stenfrukten är klotrund, röd och lik Lingon (n:o 116). Bladen sitta mot hvarannan, äro äggformiga, utan bladstjelkar med synliga nerver, som komma nästan alla från bladets fäste. — Slägtet, som innefattar med denna, 2 Svenska arter, af hvilka en har trädstam och kallas C. sanguinea, utmärker sig med 4tandadt blomfoder, 4 blomblad och en stenfrukt, som danas under blomman och har nöt med 2 rum. Detta kommer i naturlig ordning närmast till *Stjernformiga växter* (pl:æ stellatæ).

Af denna växt, som tillhör vårt kalla klimat i norden, har Menniskan ännu icke lärt draga någon betydlig nytta. Att barn, som med ett synnerligt begär uppsöka alla slags bär, äta äfven dessa till smaken något äckligt söta Hönsonbär, är icke särdeles märkvärdigt. Hemtamd boskap, äfvensom höns och fåglar, förtära de förra örten, och de senare bären, ehuru ej begärligt; men oxar och kor alldeles icke.

Tab. — fig. a. en ensam förstorad blomma. — b. en dylik utan blombad. — c. bär. — d. kärnfrukten. — e. kärna eller frö. — f. kärnfrukten öppnad i naturlig storlek.

a
b
c

TULIPA SYLVESTRIS.

VILD TULPAN. På Finska: *Metzä Tulpani.*

Örtbladen äro lansettlika. *Blomman* något lutande, ensam, med 3kantigt trubbigt märke och vid basen ludna ståndare.

Linn. Fl Su. p. 106. Cl. 6. HEXANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. 4. 138. Kl. 6. SEXMÄNN. 1:qvinn.

Vid Naturens första stora utsäde, till prydnad för jordytan och nytta för dess Inbyggare, hafva frön till denna vackra blomma troligen icke fallit inom Sveriges gränsor. Men tid efter annan, och igenom Naturens mångfaldiga utvägar att gifva sina alster mera utrymme och utvidga deras uppehålls-ort, har denna Tulpan-art i Skåne blifvit liksom vild, och växer af sig sjelf ymnigt inom Carlbergs trägård. Den finnes likväl ännu sällan långt ifrån hus och städer, hvilkas grannskap växten såsom af ett slags tillgifvenhet ännu vill förskona. Utan tvifvel har den, liksom många andra örter, från våra trägårdar kommit att i ängar och på närliggande platser fortplanta sig sjelf, hvarigenom Svenska Flora årligen blir rikare. — Roten är mångårig, lökformig och tjock, samt sätter en ny lök lägre ned hvart år, ända till alns djup i lös jord, då de öfra småningom dö bort. Smärre lökar afsöndras på sidorna af de större, hvarigenom antalet beständigt ökes. Örtstjelken är enkel, rak, midtpå bladig och spetsad mot roten. Bladen sitta till skiftes, äro spetsiga, nästan stjelkomfattande och blågröna. Blomman är gul, utanpå grönaktig och välluktande; blombladen elliptiskt lansettlika och sakna håningshus. Ståndarne äro plattade med lösa knappar, som kunna vridas ikring, äro aflånga och gula; under ståndarnes ludd vid deras baser finnes håningen förvarad. Fruktämnet är 3kantigt med derpå direkte fästadt märke. — Den blommar i Maj och Juni; men finnes mera sällan planterad i trägårdar än den större ofta brokiga Tulpanen (Tul. gesneriana), som den liknar. Deras gemensamma slägtkarakter är en klockformig 6bladig blomma; intet blomfoder; ingen styl; fröhus med 3 rum öfver blomman och platta frö. Naturl. örtflock. kallas *Liljeväxter* (pl:æ Liliaceæ).

Det är troligt att denne så väl som Trägårdstulpanen

rot, kan utan fara ätas, men jag kan derpå icke till bevis anföra någon erfarenhet. Också lärer den på lång tid hos oss icke blifva så allmän, att den såsom nödbröds-ämne kan komma i fråga; som läckerhet torde den ej heller kunna rekommenderas. Det säges att Trägårdstulpanens lök kan kokas i vatten och ätas med olja och peppar. *Pallas* såg lökarna af Lilium Martagon och Pomponium ätas stekta i askmörja, liksom kastanier, eller ock kokade i vatten förtäras med mjölk och smör. Deremot anses lökarne af Hyacinthus, Narcissus och Fritillaria såsom skadliga.

Tab. — fig. a. pistill. — b. ståndare. — c. basen af ett blomblad med sin ludna kant.

J. W. P. del.

C. V. K

SISYMBRIUM Sophia.

Stillfrö-ört. På Finska: *Savuruoho. Sav.*

Bladen äro penntaggadt findelade och liksom något finludna. ***Blombladen*** mindre än blomfodret.

Linn. Fl. Sv. p. 252. Cl. 15. Tetradyn. siliquos. *Lilj.* Sv. Fl. s. 283. Kl. 12. Fyrväld. långskidade. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 313. *Pharm.* Sophiæ Chirurgorum. Herba, Semen.

Denna åriga växt, som, af sin egenskap att stilla diarré, kallas i Nerike Stillfrö, bär små gula blommor i Juni, Juli och Aug., och växer allmän på torra sandiga ställen, gator, vid hus, på tak och grushögar. På en liten tapplik rot växa alnshöga, raka, greniga och bladiga stånd. De penntaggade bladen, som sitta till skiftes, ha småblad som äro äfven penntaggade och stundom dessa ytterligare kort penntaggade med nedåtlöpande lansettlika spetsiga flikar. Fröskidorna äro talrika, upprätta och slåta. Slägtet har blomman och blomfodret vidöppna eller utbredda, och en fröskida, som öppnas långsefter, med raka fröhusskal. *Fröskidade växter* (plæ siliquosæ) kallas dess nat. örtflock.

Det grekiskt-latinska Apteksnamnet, Sophia Chirurgorum, tillkännager växtens fordna anseende mot sår och utvertes skador, fastän den numera är längesedan bortlagd och glömd. Man stötte eller bultade hela örten och lade den såsom läkande på sår. Såsom dekokt eller infusion, troddes växten gagnelig, att invertes förtärd, stämma för häftiga magens uttömningar, och har äfven varit på åtskilligt sätt brukad mot blodspottning, hvit fluss och blodflöd ur lifmodern. Men huruvida dessa uppgifter förtjena en gång att eftergöras, kan man väl tvifla på; äfven som den kraft, hvilken tillägges fröen, att öka krutets verkan vid dess explosion, ej är lätt att förklara och förmodligen ej heller att påräkna. Man brukar likväl i Nerike, att med frön, som äro små, glatta, röda och af bitter smak, hos menniskor och boskap hämma rödsot; och skola de, efter *Cælsalpini* uppgift, tjena mot Spolmaskar (Ascarid. lumbricoid.) och kunna nyttjas i stället för maskfrö (Sem. Santonici).

Tab. — fig. a. förstorad blomma. — b. ett blomblad, äfven förstoradt. — c. en öppnad fröskida med frö, som sitta qvar på skiljeväggen i skidan, i naturl. storlek.

---

a
b
c
d

BROMUS SECALINUS.

RIG-LOSTA. *Gasse. Gåshafre. Faxe. Lösta. Lyxa. Svemmel.*

Blomvippan **är utbredd, med nästan enkla grenar, äggformiga, något sammantryckta och 10blomstriga småax, samt åtskilda trindaktiga, bara småblomster.**

Linn. Fl. Su. p. 53. Cl. 3. TRIANDR. 2:gyn. *Ejusd.* Skånska Resa sid. 277. *Lilj.* Sv. Fl. s. 49. Kl. 3. TRIMÄHN. 2:qvinn. *P. Sällsk.* Husk. J. 1785 Jan.

Såsom ett besvärligt ogräs ibland rågen, helst på sandig åker, är detta gräs i flera landsorter under olika namn lika kändt som förhatligt. Det blommar i Juni eller Juli, har trådig rot, som varar blott ett år, och bär 1½ alns höga strå, som äro enkla, raka, trinda, glatta och bladiga. Bladen äro ofvanpå och vid bräddarne något ludna och mindre sträfva. Blomvippan är knappt qvarterslång, har grenar som sitta i halfkrans kring stjelken, äro olika långa och mest enblommiga. Små-axen äro elliptiska, nedplattade och ha 9—12 småblomster, åtskilda vid basen, så att det vågigt krökta fästet (rachis) helt och hållet synes. Blomfoderskalen äro elliptiska och glatta. Småblomstren, mest glatta och sällan finludna, äro ljusgröna, glänsande, med yttra blomsterskalet elliptiskt, något uppblåst och borstförande nedom spetsen; borsten, som ibland saknas, är eljest rak, sträf och kortare än skalet; inre blomsterskalet är smalare, konkavt, utan borst, starkt hårigt i brädden. Fröet är cylindriskt med en intryckt fåra ofvantill. (Jfr n:o 120) — Br. multiflorus, som förr blifvit som artförändring af denna ansedd, har äggformigt lansettlika hoptryckta småax, med oftast 13 småblomster i hvartdera.

Då fröen af detta gräs finnas bland rågen och blifva med den malna till mjöl, hvaraf bröd skall bakas, får detta deraf svart färg och bäsk obehaglig smak; och ehuru v. LINNÉ, efter de uppgifter han fått, berättar at detta grässlagets frö skall göra yrsel hos menniskor och höns, torde dock denna verkan, om den nånsin inträffat, varit obetydlig. I Skåne brukas gräset till färgning. Det händer

med Råglostan, såsom med alla frodigt växande örter, att de lätt förqväfva andra växter i sitt grannskap, och således äfven säden på åkrarne. Deraf har landtmannen, som sår säd och får berga ogräs, trott att den förra förvandlades i den sednare. Orsakerna härtill se n:o 144. Otjenlig väderlek vid såningen och illa tillredd, sur och seg jord bidraga äfven till ogräsens trefnad och sädens förqväfvande. — Boskapen äter gräset, men till odling duger det icke.

Tab. — fig. a. axfästet med en topp-blomma och blomfoderskal qvarlemnade. — b. ett småblomster i naturl. storlek. — c. det yttre blomsterskalet, sedt på platta sidan. d. det inre blomsterskalet.

a
b
c
d
e
f
g
f

PRUNUS AVIUM.

FÅGELBÄRSTRÄD: *Fågelkersbär. Svarta Kersbär.* På Finska: *Linnun Kersperinmarja.*

Trädet är högstammigt. *Löfven* utspricka mest 4 af hvar knopp, äro ojemt sågtandade, aflångt lansettlika och under något finludna. *Blomstjelkarne* utgöra en parasollställning som saknar gemensam stjelk.

Linn. Fl. Su. p. 165. Cl. 12. ICOSANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 194. Kl. 8. TJUGOMÄNN. 1:qvinn. *Murr.* App. Med. Tom. 3. p. 209. *Pharm.* Cerasorum nigror. FRUCTUS, Gummi.

De flesta Örtkännare hafva ansett detta trädslag skildt till sin art från rätta *Kersbärsträdet* (Pr. Cerasus), hvars blomstjelkar ha en gemensam stjelk till fäste för parasollställningen, och blad, som äro glatta. Men *Smith* i sin Fl. Brit. p. 527 gör Fågelbärsträdet till en artförändring af det egentliga Kersbärsträdet och anför karakterer till deras åtskiljande. Det är ej lätt att afgöra hvilkendera meningen är rättast. Ett vant öga igenkänner lätt *Fågelbärsträdet* på dess resligare växt, rakare grenar, mera hängande och djupare sågtandade löf. Detta är stamträdet för de sötare kersbären (Fågelbär, Bigarråer, Spanska Kersbär m. fl.), hvilka äro mer eller mindre hjertlika och ha huden mera fästad vid köttet. De sura Kersbären med sina artförändringar äro mera rundade. Emedlertid förefalla stundom artförändringarne så blandade, att Botanisten med svårighet uppger karakterer, som för båda arterna äro beständiga. För min del vill jag hellre begå ett misstag med v. LINNÉ, än på någon annans trovärdighet och utan egen öfvertygelse lysa med en nyhet utan väsendtligt värde. Detta trädets löf äro merendels längre och smalare, dess löfstjelkar ha oftast 1-2 körtlar vid spetsen och äro spensliga, hvaraf löfven blifva nedåt hängande. Blomstjelkarne sitta ej många (2-3) tillhopa. Frukten är mindre än [illegible]ersbärsträdets, ofta svart, något litet [illegible]öga saftf[illegible]h med stor stenfrukt. Blommorna, s[illegible]tta tr[illegible]på 2 års gamla grenar, utspricka hos [illegible]ss i början a[illegible]; de på Kersbärsträdet sitta på årsgamla qvistar enligt *Reichard*. Frukten mognar i Augusti.

Ifrån staden Kerasus i Kappadocien vid svarta hafvet, der *Tournefort* sett kersbärsträd växa vilda på backar och små kullar, tror man att de först kommit till Europa; och att de enligt *Plinii* berättelse, år 680 från Roms uppbyggande, efter *Luculli* seger öfver *Mithridates*, kommit till I-

talien, hvarifrån de 120 år derefter först blifvit flyttade till England. Nu hafva dessa trädarter vant sig vid vårt hårda klimat, så att Kinnekulle och några ställen i Skåne frambringa vilda eller sjelfmant växande Kersbärsträd. Genom odling, ympning eller okulering förbättras frukten, och håller man före att stammar af Fågelbärsträdet tjena bäst, i synnerhet till förädling af de större och sötare kersbärssorter. Då trädet blir gammalt eller annars skadadt, så att barken spricker eller veden blottas, utsilas saften genom öppningen, stelnar och ger en *kåda* lik Gummi Arabicum, tjenlig till samma ändamål, och innehållande något födande ämne, såsom gagneligt involverande i rödsot, grusplågor, stranguri m. m. Trädet lider likväl häraf såsom af en sjukdom, som försvagar det och beröfvar grenarna sin näringssaft, hvaraf händer att det dör småningom bort. — *Fruktens* nytta såsom rå och syltad är allmänt bekant. Af saften, lemnad med socker att gäsa, fås ett välsmakligt vin, äfven som af frukten och kärnorna stötta tillsammans tillredes i hast genom tillsats af annat vin, socker och kanel, det bekanta kersbärsvinet; Spiritus kan äfven af kersbär distilleras. Af kärnorna stötta och med vatten distillerade, erhålles ett vatten, som likväl anses, dels för likheten med distilleradt vatten af bladen till Pr. Laurocerasus, hvilket är giftigt, dels för den erfarenhet man i England haft på dess skadlighet, då det varit för litet utspädt, såsom mindre säkert, hvarföre det blifvit utur Engelska Farmakopéerna uteslutet. Fågelbär stötta tillika med stenarna och kärnorna, kunna sedan de med tillsats af jäst fått undergå jäsning, distilleras och ge en spiritus eller likör, som liknar franskt bränvin och värderas mycket i Sveitz och annorstädes under namn af Kirschenwasser. Af denna spiritus tillagas med vatten, citronsaft och socker, god punch. Sirap kokas äfven af Fågelbärsträdets frukt. — *Veden* användes af Svarfvare och Snickare såsom vacker och hård. — Trädslaget fortplantas med stenfrukten, som sås om hösten; i unga stammar okuleras andra bättre sorter då frukten blir smakligare. Fåglar, som begärligt förtära i synnerhet dessa slags kersbär, bidraga till kärnornas kringspridande. Att orrar dött af dessa bär, kommer deraf att stenarna stannat qvar i magen och ej der kunnat smälta.

Tab. — fig. a. blomma med afplockade blomblad. — b. ståndare. — c. pistill; båda förstorade. — d. kersbär. — e. stenfrukten hel — f. — f. a:ne halfva skal af stenfrukten. — g. kärnan.

JWPdel

CV.

URTICA URENS.

ETTERNÄSLA. På Finska: *Viholainen. Rautanokkonen.*

Bladen äro ovala eller elliptiska, sågtandade, spetsiga, mot hvarannan sittande, och mest 5 ådriga. *Blomklasarne* äro nästan enkla med sambyggarblommor.

Linn. Fl. Sv. p. 337. Cl. 21 MONOECIA *Landr. Lilj.* Sv. Fl. s. 69 Kl. 4. FYRMÄNN. 1:qvinn. med blommor som sakna blomblad. *K. Ve Ak.* Handl. 1747. p. 79. *Curtis* Flora Londinensies.

Vid hänförandet af denna växt till sitt slägte, måste man, såsom vanligt, ha afseende på blommans delar; och sedan man anmärkt, att blommorna icke äro åkönade, men att han- och honblommor likväl finnas på samma stånd, så har man träffat karakteren för *Sambyggarklassen* i Linnéska systemet. Granskas sedermera fröredningsdelarne hvar för sig, så finnes hanblommans blomfoder 4bladigt, med ett bägarformigt håningshus midti emellan de spänstiga ståndarna, i stället för fruktämnet; honblomman har 2bladigt blomfoder, som efter blomningen omgifver ett glänsande frö: båda sakna blomblad. Detta utgör Nässelslägtets karakter och räknas Nässlorna till naturliga örtflocken *Hvassbladiga* växter, (plꝛæ scabridæ). Etternässlan, täckt öfverallt med stickande hår, hvilka i vår hud, liksom Brännässlans (n:o 68), orsaka nässelbränning, är skild från densamma genom 2-3 gånger lägre växt, ljusgrönare färg, årig och hvit rot, ovala, mindre och rundare blad, grenigare örtstjelk, små, tillbaka böjda, knappt synliga bladskärmar, samt kortare och mindre greniga blomklasar. Den träffas på odlad god jord, mycket allmän, och blommar i Juni, ända till sent på hösten. Förökar sig mycket och utrotas derföre svårligen; men om den genast och före blomningen flera gånger om sommaren afskäres, eller med roten uppryckes, så försvinner den. Dess åriga rot förvaras ej i jorden till följande året. Man har observerat att den blommat och satt frö 2 till 3-4 gånger på en sommar, (Prof. *O. Swartz. Parkinson*).

I medicin och hushållningen är den icke af stort värde. Med utpressade saften ensam eller blandad med mjölk

sägäs giktkrämpor hafva blifvit botade. Späda blad af denna, brukas om våren i brist på Brännässla såsom grönkål; sönderhackade gifves de med gryn af säd, och hårdkokade sönderskurna ägg, åt kalkonkycklingar. För öfrigt är Etternässlans egenskaper mycket lika med Brännässlans.

Tab. — fig. a. hanblomma, förstor. — b. frö — c. honblomma, förstor. — d. en tagg, förstorad.

a
b
c

ACHILLEA PTARMICA.

NYS-AKILLEA. *Romerska Kamiller.* På Finska: *Aivastur-ruoho. Sian-kärsän-ruoho.*

Örtstjelken är rak, bladig och glatt, med blomqvast i toppen. *Bladen* smala, lansettlika, spetsade och fint sågtandade.

Linn. Fl. Su. p. 299. Cl. 19. SYNGENES. polygam. superfl. *Lilj.* Sv. Fl. s. 271. Kl. 15. SVÅGRAR. Olika svågerlag med pipblomster midti och fjälligt blomfäste. *Murr.* App. Med. Tom. 1. p. 169. *Pharm.* Ptarmicæ Herba, Flores, Radix.

Slägtet igenkännes med hårlika fjäll på blomfästet, intet fjun på fröet; äggformigt blomfoder, hvars fjäll ligga som taktegel på hvarannan; samt 5-10, omvändt äggformiga och nästan runda strålblomster. Dess naturliga örtflock kallas växter med *Sammansatta Strålblomster.* Denna Akillearten har krypande mångårig rot, alnshöga stånd, glatta blad; hvita blommor med egna blomstjelkar; långt, nästan halfklotformigt blomfoder; platt blomdisk; 8—10 omvändt äggformiga, platta och i ändan 3klufna strålblomster. Fröen äro hoptryckta och med små vingar försedda. Hårlika fjällen äro långa som småblomstren, jemnsmalt lansettlika, i ändan trubbiga och ludna. Den växer helst på fuktiga ställen i södra Sverige, Bohuslän, Dalsland och äfven i Finland samt träffas i små skogslundar. Blommar ifrån Juli till Augusti och planteras allmänt för sina dubbla blommors skull, som växten lätt genom odling i god jord erhåller, i trädgårdar till prydnad. Men som den genom sin vidt krypande rot, snart utbreder sig, är den gemenligen lättare att plantera, än att sedan utrota. Dess föga saftiga blommor vissna långsamt, hvaruti de något likna Eternellerne (Gnaphal. Xeranthemum m. fl.).

Den Akillea hvars beskrifning och figur under n:o 74 förekommer, är i alla afseenden, utom på blomsterrabatten, att föredraga för denna, af hvilken växt och blommor, torkade och pulveriserade, för att brukas såsom nysmedel, äro af så mycket mindre värde, som sådana medel nu för tiden sällan brukas, och om de någon gång skulle fordras, äga vi tillgång på andra lika goda eller bättre. Växten är skarp, och tuggad för att öka salivens afsöndring, har den

stundom bidragit till tandvärkskur eller botande af andra stockningar i munnen. Men härvid verkar den endast genom sin retande och skarpa natur, liksom rättika, ålandsrot, angelika och andra dylika medel, hvilka framlocka vätskorna, som då ymnigare i körtlarna afsöndras. Den liknar således roten af Anthemis Pyrethrum, som växer i södra Europa och brukas dels såsom retmedel vid paralytiska tillfällen i tungan; dels att tugga för att påskynda salivens frånsilning, och ändtligen även ipulverform såsom nysmedel.

Tab. — fig. a. ett skönadt blomster — b. ett honblomster; båda förstorade — c. en sammansatt blomma, hvars strålblomster äro borttagna, för att visa blomfodrets beskaffenhet.

JWP del

CV f

ERYSIMUM ALLIARIA.

HVITLÖKS-KRASSE. På Finska. *Kynsilaukan-yrtti.*

Örtstjelken är rak, bladig och nästan enkel. *Bladen* äro hjertlika, tandade och ha bladstjelkar.

Linn. Fl. Sv. p. 254. Cl. 15. TETRADYN. siliquosæ. *Lilj.* Sv. Fl. s. 277. Kl. 12. FYRVÄLD. långskid. *K. Vett. Ak.* Handl. 1750. p. 103. *Murr.* App. Med. T. 2. p. 317. *Curtis* Fl. Londin. *Pharm.* Alliariæ Herba.

Detta är den 3:dje arten af Krass-slägtet, som *Svenska Botaniken* hittills meddelat (se n:o 158—194); vid den först anförda, finnas slägtkarakteren och naturliga örtflocken nämda. Hvitlökskrassen delar, med några få andra växter, utom Lökslägtet, egenskapen att lukta som hvitlök, hvaraf den fått sitt namn. Vid en allmän öfversigt af de naturliga föremålen och jemförelse dem emellan, möter oss ganska ofta bevis på den sanning, att naturen förbehållit sig frihet, att liksom låna egenskaper af en klass eller slägte, för att tilldela dem åt en och annan art, som efter ett antaget system fått sin plats i en annan aflägse klass. Man skulle väl knappast vänta att ibland *Fröskidade* växterna, till hvilka alla arter af det bekanta Kålslägtet höra, igenfinna lökväxternas egna lukt, och än mindre att denna skulle träffas äfven bland Svamparna. Denna växt ger exempel på förra händelsen och löksvampen (n:o 79) på den sednare. Man igenkänner lätt Hvitlökskrassen färsk, på lukten, i synnerhet om den gnuggas, och på bladens form; dess upprätta örtstjelk är strekad och hela växten är glatt och något glänsande. Blommorna äro hvita och utslagna i Juni och Juli. Fröskidorna bli ganska långa och syllikt spetsade. Roten är 2-årig, eller enligt somliga årig, hvit, tappformig och med trådlika rötter försedd, samt trifves bäst i skugga vid buskar, på god, fastän ofta stenbunden jord allmän. *Scopoli* flyttar den till Sisymbrii-slägtet.

I Läkarekonsten är växten aflagd. Den nyttjades fordom såsom ett retmedel, lindigare än lök, och tillskref man den en lösande, svett- och urindrifvande kraft. Utvertes väntade man af dess bruk nyttig verkan mot rötsår. Såsom köksväxt har den blifvit använd i såser och sallat. *Raj* berättar att somlige bruka äta bladen på smör och bröd. Hvad för öfrigt äldre Auktorer *(Camera-*

rius; Tabernæmontanus &c.) anföra om växtens nytta i bröstkrämpor, förtjenar ej att upprepas. Den är så väl på apoteken som i köket ganska umbärlig; men kan anses något märkvärdig derföre, att den ger löksmak åt mjölk, om korna få äta den, hvarföre växten bör utrotas på de ställen, der föda för mjölkkor om sommaren insamlas. — Torkade växten förlorar nästan både lukt och smak, hvilken sednare annars är något skarp och bäsk. Utpressade saften innehåller väl de verksamma växtens delar, men kan ej genom inkokning förvaras, emedan de dervid förflyga. Om färska örten med vatten distilleras, fås något litet af en väsendtlig olja, som har stark smak och lukt.

Tab. — fig. a. en förstorad blomma, som har mistat de vid e fästade blombladen — b. en blomma i naturligt tillstånd, förstorad. — c. rot, stjelk och rotblad — den gren med fröskidor i naturlig storlek.

J. W. P. del.

RUMEX AQUATICUS.

VATTENSYRA. *Tjerp.* På Finska: *Savipuolen-juuri.*

Rotbladen äro hjertlika och spetsiga; de öfra bredt lansettlika. *Blommorna* 2könade, kransvis fästade, få äggformiga och nästan alltid helbräddade fröskal, utan knöl.

Linn. Fl. Su. p. 117. Cl. 6. HEXANDR. 3:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 174. Kl. 7. TIEMÄNN. 3:qvinn. *Murr.* App. Med. T. 4. p. 343. *Pharm.* Herbæ Britt:æ l. Hydrolapathi Radix.

Vid strömbräddar, insjöar, kärr samt på fuktiga ställen växer Vattensyran temligen allmän till 2-3 alnars högd, på mångårig rot och blommar i Juli och Augusti. Örtstjelken är rak, fårad och glatt. Bladen äro lansettlika och spetsiga (bredare än på n:o 161); de som sitta längre ned äro vid basen hjertlika. Blomkransarne sitta tätt, med hårfina, utåt tjockare, nedhängande små blomstjelkar. Fröskalen äro alldeles helbräddade, utan någon knöl eller kornlik upphöjning, som hos flera andre arter finnes. Den liknar mycket Spetsbladiga Syran (n:o 161). — Det är troligt att denna, som utan tvifvel är *von Linnés* R. aquaticus, är skiljaktig från den Engelska som *Smith* (Fl. britt. 1. p. 394) anför under samma namn och hvilken äger kornförande fröskal och blåaktiga blad, som också torde vara smalare än dennes. Den som får tillfälle att jemföra båda, kan bäst afgöra frågan. — Syrslägtets arter, antingen derföre att de variera, eller att de frambringa blandade arter (bastarder), ellen derföre att de eljest äro af naturen så närslägtade, äro ofta svåre att bestämma; och nästan alla naturliga och tillika talrika Slägtens arter, hafva denna omständighet gemensam. En allmän regel, efter hvilken med absolut visshet, gränslinierna kunde uppdragas, emellan ursprungligt särskilta arter och deras variationer, torde lika litet gifvas, som den, efter hvilken Slägten, Ordningar och Klasser skulle kunna med säkerhet utstakas. *Kolreuters* försök, att genom flera slägtled förvandla en art helt och hållit till en annan, ge styrka åt denna förmodan.

I medicinskt afseende är denna ört icke utan värde. Dess stora månggreniga rot är i ytan svartaktig och ini saffrangul, af en tydlig bitter och bäsk smak, innehållande sammandragande ämne, hvarigenom dess dekokt eller in-

fusion, gjord med vatten, svartnar af jernvitriols upplösning. Såsom nyttig emot skörbjugg och krämpor som dermed hafva gemenskap, elaka rötsår, blödande tandkött m. m., har man rekommenderat dekokten både invertes och såsom omslag att lägga på såren. Roten torkad och fint pulveriserad, förenar egenskaperna af ett godt tandpulver, emedan det stärker tandköttet, renar och fäster tänderna och förekommer eller borttager röta. För öfrigt har denna troligen lika egenskaper med n:o 161, och skulle vid samma tillfällen kunna användas. Kan hända förtjente växten mera Läkares och Hushållares uppmärksamhet än man nu för tiden synes gifva den.

Tab. — fig. a. hanblomma — b. fruktämne med sina ludna märken — c. honblomma — d. ett helt frö — e. ett afskurit frö; alla förstorade — f, en gren med mogna frö — g. rotblad.

I. W. P. del.

C. V. f.

SESLERIA COERULEA.

(*Cynosurus cœruleus.* Linné).

ELFGRÄS. *Elfdans. Elfexing. Blåexing.*

Strået är enkelt, utan knä och rakt. *Axet* äggformigt, med småax, som ligga på hvarannan, och till skiftes sittande ensamme *blomskärmar.*

Linn. Fl. Su. p. 30. Cl. 3. TRIANDR. 2:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 54. Kl. 3. TREMÄNN. 2:qvinn.

Vid jemförelsen emellan detta gräsets kännetecken och de som tillkomma *Kamexingen* (n:o 66), hvilka tillförene utgjort ett slägte (Cynosurus), hoppas jag man skall finna gilltiga skäl, hvarföre *Haller, Jussieu, Smith* m. fl. skilt dem i olika slägten, och hvarföre deras exempel här blifvit efterföljdt. Utom den stora olikhet i axens form, hvilken hos detta liknar *Ängkampen* (n:o 23), igenkännes *Exingslägtet* med 2:ne och mångblommiga blomfoderskal; ett eget och bladigt fruktfäste på ena sidan; småaxen, som hysa flera blomster, sitta äfven åt en sida och hafva vid basen hvardera en ensam kamlik blomskärm, som sitter till skiftes med de öfriga. Deremot äger *Seslerie-slägtet* till karakter, 2:ne blomfoderskal, som ha borst och hysa 2, sällan 3 blomster, hvilka ha hvardera 2 blomskal: det yttre 3tandadt och det inre 2tandadt. Dess 2-3blomstriga småax sitta på gemensamma axfästet, liksom vanligt hos gräsen, rundtikring och bilda ett äggformigt ax. Vid basen af de nedersta småaxen och stundom endast vid det understa, finnes en liten stråomfattande helbräddad blomskärm. Kamexingen och Elfgräset äro således hvarken till utseende eller vettenskapliga kännetecken så lika, att de kunna med skäl räknas till ett slägte; dessutom äro nu flera arter, som böra föras till Sesleria bekanta, hvarföre detta slägtets antagande är så mycket mera billigt. — Elfgräsets rot är mångårig, ganska lång och buskar eller tufvar sig. Strået är knappt ½ aln högt, trindt, strekadt och ofta nedtill endast bladigt. Bladen äro smala, jembreda, krökta och något trubbiga. Axet är blåaktigt, något mörkspräckligt och glänsande. Det blommar om våren i Maj eller Juni månader, och trifves bäst på magra och vattensjuka ängar,

Sesleria Coerulea.

Öfvertron, skyddad af okunnighetens mörker, utbredde fordom Gudomligheter öfverallt, och i dessas verkningar sökte man beqvämligen orsaken till de händelser, som annars i naturen voro svåra att förklara. *Elfvarne* voro efter forntidens begrepp och Sveriges hedniska Gudalära, små fromma varelser, som bebodde strömmar och smärre vatten, samt svarade ungefär mot Romerska Mytologiens *Tritoner*. Då man ännu icke viste att ett eget grässlag, genom sin färg och egna sätt att växa, förorsakade helt naturligt de ljusblå fläckar, som man ofta såg på ängarna, tog man såsom vanligt sin tillflykt till okända sjelfskapade varelsers åtgärd, och inbillade sig att der de så kallade Elfvarne dansat i ring, uppkommo på ängarne sådana runda olikt färgade fläckar. Med Naturalhistoriens framsteg har många fördomars och vidskepelsers förstöring varit förenad, och ju mera de praktiska vettenskaperna odlas, ju mera måste antalet af falska begrepp minskas. — I hushållningen är gräset föga märkvärdigt i annat afseende, än att det utmärker, enligt Bar. *Brauners* tanka (om åker och äng s. 119), dålig sidländ jordmån och tillkännager, när det finnes på ängar, att dessa böra genom afloppsdiken, plöjning och gödning uttorkas och jordmånen förbättras. Dess starka härdiga rot förqväfver andra växter i sitt grannskap och äfven små buskar; i synnerhet har man trott sig finna Enbusken mycket hindrad i sin växt och stundom utrotad af Elfgräset.

Tab. — fig. a. ett af småaxen med 2 blomster och hvar sin blomskärm. — b. blomskärm. — c. det inre blomsterskalet. — d. det yttre 3uddade.

J. W. P. del.

C. V. p.

SALIX VIMINALIS.

KORGPIL. *Tysk pil. Tyskt vide.* På Finska: *Koripaju.*

Buskgrenarne äro långa, smala och mjuka. *Löfven* smala, lansettlika, långa, spetsade, helbräddade och inunder fint silkesludna.

Linn. Fl. Su. p. 353. Cl. 22. DIOECIA. 2:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 3oa. Kl. 13. SAMKULLE. Åtskilde. Hängblomstrige med han- och bonblomster på särskilta träd. *K. Patr. S.* Hush. J. 1780 Febr. s. 58.

Om naturen efter en viss form, som man kunde kalla Slägtform, haft lättare att tid efter annan urbilda ett stort antal arter; eller om hon, framför andra, föredragit somliga Slägter till inrymmande af många arter: så hör det talrika Pil- eller Sälgslägtet visserligen till dessa. Den redan vid n:o 98 beskrifne Sälgen utgör en af detta slägtes arter, och svenska Flora räknar troligen omkring 3o sådana särskilta, af hvilka man skulle kunna, för att lämpa sig efter vårt språk, kalla Sälgens närmsta slägtingar Sälgarter och de öfriga, som mera likna Pil, med dess namn; Vidjearterna, kunde i anseende till buskformen endast få detta namn, men gränsorna dem emellan bli svåra att noga bestämma. Slägtet igenkännes med 1-5 ståndare och en håningförande körtel midt uti hanblommorna; med 2 märken; fröhus, som är 2skaligt och har 1 rum för många fjunförande frö. Intetdera slaget af blommorna har blomblad, men båda ha ett mot blomfoder svarande hängefjäll. *Hängblomstrige* växter (pl:æ amentaceæ) kallas detta slägtes naturliga örtflock. — Korgpilen växer som buske, med ganska långa, smala och smidiga grenar, på hvilka löfven sitta spridda, något upprätta, med korta löfstjelkar försedda, nära qvarters långa, på öfra sidan gröna och glatta, inunder hvita, silkesludna, med en tydlig rak nerv och många smärre ådror, som gå paralelt. Bladskärmarmarne, då de finnas, äro smala och lansettlika. Blomhängena, som utspricka förr än löfven, äro cylindriska, med rundade, något trubbiga och ganska ludna fjäll. Ståndarne äro gula. Fröhusen äggformiga, utan stjelkar, något silkesludna. Honans styl är jemnsmal, cylindrisk och lång. Märkena äro spetsiga, fina och allmännast dubbla såsom hos andra Pilarter. I södra Sverige och mest vid byar, der den förmodligen i början blifvit planterad, växer Korgpilen nu allmän och blommar i Maj.

Salix Viminalis.

Busken växer fort och planteras derföre till hvarjehanda hushållsbehof. Till Lusthus eller Löfsalar i trädgårdar har jag sett den planterad, hvartill den så vida är passande, som den snart hinner att täcka taket och är ganska böjlig; men som löfven icke äro breda, ger den icke så fullkomlig skugga, som andra trädslag med bredare löf. Får busken växa på höjden och tillika bli något tjock, tjenar den att klyfvas och nyttjas till tunnband, som annars utrikes ifrån årligen plåga införskrifvas. De smärre qvistarne nyttjas till band på smärre trädkäril, och äfven såsom vidjor, att snodda, dermed fastbinda halmtak, samt till så kallade hankar på gärdesgårdar, så väl som till många andra behof, i stället för rep och tåg. Större och mindre korgar flätas af denna buskens grenar, och der rik tillgång på dem finnes, inflätas de uti gärdesgårdar till stängsel eller för att afhålla vindar och skaffa lugn åt plantager. Med snedt och mot hvarannan lutande telningar, planterade i rader och, sedan de börjat växa, flätade i rutor eller korsvis, utgöra de vackra häckar eller lefvande gärdesgårdar. Förmodligen äger barken mer eller mindre af sälgbarkens egenskaper i medicin, och skulle i brist på bättre kunna mot frossor eller såsom stärkande i allmänhet användas. Äfven som barken bör vid garfverier och skinnberedning kunna gagna. Med afskurna grenar som nedstickas i jorden, fortplantas busken lätt, i synnerhet om stället är fuktigt och jordmånen sidländ. Om 5 eller 6 års gamla buskar afskäras ½ aln från jorden, gifva de nya telningar, som enligt gjorda observationer, på ett år kunnat växa till 5 alnars högd. Löfven ätas af boskapen ehuru mindre begärligt.

Tab. — fig. a. en liten gren af ett hanträd i blomma — b. honblomma, förstorad — c. hanblomma, förstor. — d. en dylik af ett honträd, hvars öfra blomhängen äro nyss utslagna, men de nedre fröbärande. —

J. W. P. del.

CV. p.

SCORZONERA HUMILIS.

Lin. Skorsonér. *Svinrot. Svinblomster. Ringormsrot.* På Finska: *Sian-juuri.*

Örtstjelken har oftast 2:ne blad och är enblommig. *Rotbladen* äro platta, lansettlika och med 3—5 raka nerver.

Linn. Fl. Su. p. 267. Cl. 19. Syngenes. polyg. æqual. *Lilj.* Sv. Fl. s. 358. Kl. 15. Svågrar, lika Svågerlag.

Skorsonérslägtet, hvaraf blott denna hos oss är vild och den så kallade spanska (Scorz. hispan.) planteras i trädgårdarna, igenkännes med bart blomfäste, fjäderlikt fröfjun och ett blomfoder hvars fjäll, liggande som taktegel, äro skrofliga i kanten. Denna lågt växande Skorsonér har en enkel, rak, qvartershög örtstjelk med några bredt lansettlika blad nära vid roten, och ett smalare, som sitter högre upp. I stjelkens öfra ända är vanligen blott en blomma, men stundom märke efter en på sidan, hvilken dock sällan utvecklas. Det händer med denna såsom med flera blommor, i synnerhet af dem som höra till naturliga örtflocken *Sammansatta växtblommor* (pl:æ. compos:æ), att blomman, troligen af röta, förändrar sig till ett svart eller violett fint pulver (jfr. n:o 146). I Sveriges södra provinser, såsom Vestergötland, träffas denna ört på något lågländta öppna ängar, i vissa trakter allmän och blommar i Juni eller Juli, samt har sannolikast mångårig rot, ehuru somlige anse den såsom 2årig. Kanhända fröar den sig 2:dra året sedan den blifvit sådd, liksom Spansk Skorsonér, utan att roten derföre dör bort.

Roten, som begärligt eftersökes af svinen, hvilka då tillika förstöra gräsvallen, är ganska smaklig; kan kokas och nyttjas såsom sparris och äfven såsom andra slags rötter, för att läggas i soppor. Det torde väl löna mödan att genom omplantering och inflyttande i god trädgårdsjord förbättra smaken på denna rot och derigenom göra den till köksväxt; kan hända skulle den i godhet snart nog bli nästan lika förträfflig som spanska Skorsonérrötter.

Tab. — fig. a. strålblomster — b. diskblomster — c. frö — d. ett af fröfjunens hår eller borst — e. rotblad — f. rot. Utom de 2 sistnämda figurerna, äro alla förstorade.

213

J W P del

C F

ASPARAGUS OFFICINALIS.

SPARRISÖRT. *Asparris.* På Finska: *Sparisi-juuri.*

Örtstjelken är mest rak, trind, icke trädaktig, med mjuka hårlika blad och nästan ensamma bladskärmar.

Linn. Fl. Su. p. 108. Cl. 6. HEXANDR. 1:gyn. *Lilj.* Sv. Fl. s. 162. Kl. 6. SEXMÄNN. 1:qvinn. *K. Vett. Ak.* Handl. 1765. p. 161. *Vothm.* Träg. Cathech. Öfvers. af *O. Swartz.* s. 162. &c. *Murr.* App. Med. T. 5. p. 171. *Cullen* Mat. Med. uebers. von *Consbruch.* 8:o 1790. p. 103. *Pharm.* Asp. Turiones, Radix.

Ehuru v. LINNÉ redan kände denna såsom vild växande i Skåne, torde den dock knappast vara en ursprungligen svensk inhemsk växt. Slägtet, som räknas till naturliga ört-flocken *Liljeväxter*, igenkännes med 6klufven upprätt blomma utan blomfoder; ganska kort styl och 3 märken; bäret formeras öfver blomman och har 3 rum med merendels 2 frö, som på yttre sidan äro konvexa. — Denna arten har mångårig krypande rot, med långa raka trådlika köttaktiga rötter. Stjelkarne vara blott ett år, äro allmännast raka, men hos en artförändring något nedliggande, grenige och bladiga; hinna i synnerhet genom odling till en höjd af 2 alnar. Bladen sitta knippvis, äro smala och spetsiga. Blommorna, försedda med blomstjelkar, som utgå mest från grenarnas fästen, äro nedhängande. Blomflikarne eller blombladen äro likstora, ofta vid basen hopväxta. De korta ståndarne sitta dolda inom och på blomflikarna. Fruktämnet är nästan rundt med 3 fåror och knappt någon styl, men med 3 små märken, som åtskiljas, ju mera frukten mognar. Bäret är ljusrödt, glänsande, klotrundt och glatt samt fröen svarta. I Augusti träffas den i blomma. Planterad fordrar den fet, lös och god jord, samt solsken; vild trifves den äfven på ängar och i stenig sandjord vid hafsstränder.

Södra Europa och Siberien äro Sparrisörtens rätta hembygder, men för unga skottens skull, som egentligen kallas Sparris odlas den nu äfven hos oss. De vilda ge bäskare, men dock ätliga skott. Med en undransvärd hastighet uppskjuta de af äldre rötter tidigt om våren, när varme och våt väderlek inträffar och som de bli sega när de få växa n[illegible] öfver jordytan, plär man mornar och aftnar afskära. *Bonnemain* påskyndade Sparris-skottens framkomst [illegible]om rännor mellan sängarna och varmt vatten som leddes i dem; tillskrifver vattenångorna den verkan att skotten syntes 3 dar efter. Andras försök ha senare visat att samma utväg med fördel kan användas vid andra väx-

ters framlockande ur jorden. De hvita med grönaktig knapp anses vara bäst; dessutom ju tjockare och mörare, ju bättre. Växten eller roten bör åtminstone vara 3 år gammal, förr än man börjar nyttja skottén, och längre än till medlet af Juni månad skäras de icke; roten måste dervid aktas. Man räknar på 12-15 års tid till nyttjande af en Sparris anläggning, om den blifvit väl anlagd och vårdad. — Den större Sparrisen kokas, sammanbunden till små knippor, i vatten och ätes med smält smör, som afredes med äggegula, litet hvetmjöl, vin eller citronsaft och socker; den smärre sönderskäres och brukas i soppor eller såsom gröna ärter med kräftstjertar och späda morötter m. m. — De äro ej särdeles födande, men genom sin söta och egna smak rekommendera de sig, helst om våren då brist är på andra grönsaker. Såsom urindrifvande och måttligt förtärda äro de ofta helsosamma. Men personer med svaga matsmältnings-organer känna ofta olägenhet af deras öfverflödiga bruk. Dess verkan på urinvägarne tyckes bevisas af urinens egna stinkande lukt och färg, efter ett längre fortsatt bruk af dessa skott, hvilket likväl *Cullen* icke finner nog afgjordt. Forntidens läkare tillskrifva hos olika kön, en alldeles motsatt verkan af mycket sparrisätande; det ena troddes deraf blifva ofruktsamt. Och i fall det hvilade på nog säker erfarenhet, att urindrifvande medel hos det ena könet tillika retade till vissa begär, och att de hos det andra skulle drifva starkt reglerna, så torde denna tanka derigenom kanske kunna förklaras. Nu för tiden brukas icke sparrisörten i medicin. — Om dess kostsamma odling med frö och med rötter är mycket skrifvit. Af frö fås i dålig jord snarare duglig sparris, än af rötter, som flyttas från fet och mustig jord. Men i allmänhet sagdt, är det väl säkrast att plantera den med rötter. Höstiden plär merendels väljas, ehuru det äfven kan ske om våren. En graf af 6 qvarters djup uppkastas, hvaruti lägges ett qvarters tjockt hvarf brunnen hästgödsel i fuktig lerblandad jord, men kogödsel i sandig och torr jordmån; der ofvanpå god trädgårdsjord, så att sängen blir nog hög, och i denna läggas rötterne radtals $\frac{1}{4}$-$\frac{1}{2}$ alns djup. Plantor, som på särskilt säng blifvit ifrån frö uppdragna och äro par år gamla, nyttjas helst till plantering. — Om hösten afskäras de gamla stjelkarna; sängen betäckes sedan med årsgammal kogödsel, som om våren till en del nedkrattas emellan sängarna. Det finare af gödseln, som blir qvar på sängen, hackas varsamt ner i jordytan af sängen; den i gångstigarne, mellan sängarne, genom förra vårens ditlagda gödsel, mustiga jorden, fylles till par tums höjd på sängen hvar vår.

Tab. — fig. a. blomma — b. blomblad med derpå fästade ståndare — c. gren med bär — d. ett afskurit bär — e. 4 frön sedda på olika sidor — f. ett skott, eller Sparris — g. fruktämne med fruktstjelk.

e
d
c
b
a

THLASPI ARVENSE.

PENNINGÖRT. *Skillingfrö. Taskgräs. Trädlök.* På Finska: *Maannousemisen-ruoho. Tasku-heinä.*

Örtstjelken är grenig upptill och bladig. *Bladen* aflånga, tandade och glatta. *Fröskidorna* runda, hoptryckta och släta.

Linn. Fl Su. p. 226. Cl. 15. TETRADYN. siliculosæ. *Lilj.* Sv. Fl. s. 273. Kl. 12. FYRVÄLDIGA, kortskidade. *Murr.* App. Med. Tom. 2. p. 554. *K. Vett. Ak.* Handl. 1750. s. 100. — 1766. s. 269.

Genom de anförda Auktorer är växtens rum i artificiela systemet tillkännagifvet. I det som kallas mera naturligt, har den sin plats ibland *Fröskidade* växter (pl:æ siliquosæ). Slägtet har en omvändt äggformig, i yttre kanten urnupen, fröskida, hvars valvler eller fröhus-skal likna något en båt med köl midt i, inneslutande många frö. Den art här anföres, växer på årig, liten rot såsom ett nog allmänt och förhatligt ogräs på åkrarna, får glatta stånd af $\frac{1}{8}$ alns höjd och blommar i Juni eller Juli. Bladen äro vid basen pil-lika och till hälften stjelkomfattande. Rotbladen ha stjelkar och äro trubbiga. Blommorna äro små och hvita, med helbräddade blomblad. Fröskidan är hjertlik, nästan rund med utbredda tunna kanter. På mager jord skall den träffas med lansettlika och nästan helbräddade blad.

Fröen, som äro små, svarta, något hoptryckta och med koncentriska strek, smaka skarpa och något likt lök. De ge ymnigt olja; men i medicin, der växten fordom jemte så mycket annat onyttigt och öfverflödigt varit brukad, kan den rätt väl umbäras. Senapsfröen äro bättre och säkrare att i dessas ställe tillita. Örtens löklika lukt och smak igenfinnes i mjölk, smör och ost, då mjölkkorna äta ymnigt Penningört, och sjelfva köttet får löksmak om slagtboskap nyss förr än de slagtas förtärt växten. Likväl återvinner mjölken inom 2-3 dar sin naturliga smak, om korna få annat gräsbete. Fåren sägas icke äta Penningörten. Att växten skulle fördrifva vägglöss ur rum och sädesmaskar utur spannmålsbodar, är väl uppgifvit, men lär icke kunna anses som säkert. Det så kallade *Skärffrö*, som i Byggningsbalkens 8:de kap. 4:de §. såsom ett skadligt ogräs omtalas, och hvars utsående i annan mans åker straffas med förlust af ära och med penningböter dessutom, synes med mera skäl angå denna ört än *Orobanche major*, hvilken svårligen låter med frö fortplanta sig, men har i v. LINNÉS Flora Svec. blifvit kallad Skjerffrö.

Tab. — fig. a. fullkomlig blomma — b. blomma utan blomblad — c. fruktämne med märke. — d. ståndare och pistill, sedda på ena sidan — e. de samma sedda från en annan sida — * * visar att stjelken der blifvit afskuren.

b
a
c

FONTINALIS ANTIPYRETICA.

STOR KÄLLMOSSA. *Eldfast vattenmossa. Lonkemossa*

Stjelken **är flytande och grenig.** ***Bladen*** **kölformigt hopvikna, spetsiga och sittande i 3 rader.** ***Fröhusfodrets*** **blad (perichætium) äro trubbiga och** ***frölocket*** **(operculum) syllikt.**

Linn. Fl. Sv. p. 379. Cl. 24. CRYPTOGAM. Musci. *O. Swartz.* Muse. Frond. Sv. p. 72. *Lilj.* Sv. Fl. s. 409. Kl. 16. LÖNNEIFTR. Mossar.

Så kallad Stor Källmossa finnes nästan alla årstider, fästad med sin mångåriga rot, merendels på stenar eller trädstycken, uti floder och bäckar eller sakta rinnande vatten. Växten uppnår qvarters eller halfalns längd, och träffas sällan med frukt. Bladen äro svartgröna, helbräddade, äggformigt lansettlika och utan ådror. Fröhusen sitta på sidan af stjelken nära vid bladens fästen, äro ensamma, aflånga och antingen sakna fruktstjelk, eller äga den ganska kort. Den är omgifven med småblad (perichætium), som ligga tätt såsom fjäll på hvarannan, äro trubbiga och betäcka till en del fröhuset. Frölocket är koniskt, temmeligen rakt och spetsigt. Den derpå sittande mösslika betäckningen (calyptra) är spetsad, syllik och bar. Mynningen af fröhuset (peristomium) äger dubbel tandrad, af hvilka den *yttre* har mest 16 åtskilda mörkbruna tänder, hvilket utgör Källmosseslägtets kännemärke, jemte det att kapselns stjelk eller bas merendels är innesluten af det fjälliga fröhusfodret; den *inre* är röd, koniskt och vackert nätlik. Naturliga örtflocken kallas *Mossväxter* (Musci).

Om någonstädes *Prometheus*, som, enligt Grekiska Fablerna, gjorde Menniskoslägtet den vigtiga tjensten, att ifrån solen nedhämta den första elden, förtjent en Gudomlig dyrkan, så hade det visserligen varit i norden, der klimatets stränghet bort lära inbyggarne att högt värdera detta lika välgörande som ödeläggande och farliga element; Och hade naturen, ibland sina rika tillgångar, förvarat oss ett ämne, tjenligt att utan mycken möda och kostnad, sätta en passande gräns, vid alla tillfällen, för eldens sjelfvagna och skadliga utbredande; huru mycket borde vi icke då tacka naturens Upphof, som på de trakter af jordklotet der det bäst behöfdes, hade gifvit utvägar att trotsa kli-

matets våldsamhet, utan att behöfva frukta det dertill gifna medlets farliga verkningar! v. LINNÉ, då han gaf denna källmossa namn af *antipyretica*, synes hafva velat utmärka växtens förmodade egenskap att motstå eldens utbredande, och berättar i sin skånska Resa, att om denna mossa stoppas emellan spismuren och väggen i trädhus, skulle elden icke kunna genom springor i muren genomtränga mossan för att antända väggen. Med all vördnad för den enda och odödliga v. LINNÉS minne, vågar jag dock icke försöka att göra denna uppgift trovärdig, emedan mossans brännbara natur och öfriga egenskaper gifva dertill ingen säker anledning. En annan i Dalarne och Gestrikland bruklig fördel af denna mossa, kokad i svagdricka och nyttjad till fotbad i bröstsjukdomar, är deremot så mycket troligare, som fotbad i allmänhet vid dessa sjukdomar kunna vara att rekommendera; men om mossan dervid gör något särskilt utmärkt gagn, lär ej ännu vara afgjordt.

Tab. — fig. a. fröhuset med dess småbladiga foder — b. mösslika betäckningen (calyptra) med en del af fröhusets eller kapselns mynning, hvars yttre tandrad är till en del afstumpad så att inre mynningen eller peristomium synes — c. fröhuset med frölocket (operculum) synligt; alla förstorade. — d. en gren förstorad, särskilt.

d
c
a
b
f
e
g
h
i

216.

CAREX VESICARIA.

BLÅS-STARR. *Lappskostarr.* På Finska: *Lapin-sara.* På Lappska: *Kapmocksuini.*

Strået är hvast, 3kantigt, med breda blad. *Axen* kortstjelkade, tjocka, cylindriska och nedhängande. *Hanaxen* ha stjelkomfattande, långa, bladlika blomskärmar. *Fröhusen* äro aflånga, uppblåsta, i ändan syllika med 2uddiga spetsar.

Linn. Fl. Sv. p. 333. Cl. 21. MONOECIA 3:andr. *Lilj.* Sv. Fl. s. 29. Kl. 8. TVEMÄNNINGAR med han- och honblomster åtskilda på samma stånd.

Det har redan vid Sandstarren (n:o 156) blifvit anfördt, hvad som angår Starrslägtets allmänna kännetecken. Denna art har mångårig krypande rot, alnshöga strå med skarpa kanter, raka, spetsiga och i kanten sträfva blad. Blomskärmarne äro utan slidor, räckande öfver strået och lika blad. Hanaxen äro 2-3, smala och spetsiga, med smala lansettlika blomsterskal. Honaxen äro 3-4, korta, trubbiga, med äfven lansettlika spetsiga blomsterskal och pistiller med 3 märken. Fröhusen bli något utspärrande och längre än blomsterskalen, äggformiga, spetsade, uppblåsta, glatta och gulaktiga, med aklufven spets. Fröet är litet, 3kantigt, kort, utan stjelk, med en ganska lång styl. — En artförändring, som af somliga blifvit såsom egen art ansedd, har mindre uppblåsta och spetsiga fröhus och ax, som sakna axstjelkar samt har långa honax. — Blås-starren växer allmänt vid diken och på fuktiga ställen, och blommar om våren i Maj eller Juni.

Alla Starrarter böra tidigt afslås, att de ej måtte bli för sträfva och styfva till foder; boskapen äter dem väl, men hästar undvika dem, i synnerhet då stråen äro fullväxta eller torra och styfva som halm. Lapparne bruka allmännast detta grässlag att lägga uti sina så kallade pjexor eller skor; de bulta och gnugga det mjukt samt anse gräset, torrt, såsom bidragande att om vintren bibehålla varmen, och om sommaren att förekomma olägenheterna af fotsvett, samt hålla fötterna torra då de genomvandra kärr eller gå i vatten. Af gräset snos smalare och tjockare rep, tjenli-

ga till hvarjehanda bruk, att sätta om tunnor, att flåta i stolsäten och äfven att af Tunnbindare nyttjas liksom Insjösäf (n:o 150) emellan fogningarne på tunnbottnar för att göra dem täta.

Tab. fig. a. Toppen af ett i blomma varande strå — b. nedra ändan. — c. toppen af ett, som gått i frö. — d. honblomster — e. hanblomster — f. ett helt fröhus — g. ett afskurit och torrt fröhus — h. ett tversföre afskurit frö. — i ett helt frö; alla särskilta fröredningsdelarne äro förstorade.

Tillägg
till Tredje Bandet af Svensk Botanik.

Nr. 145. Rönn. *Erhart*, *Smith* och flere deras efterföljare hafva gifvit anledning att flytta Rönnen från det Linnéska Sorbus-slägtet till päron- eller äppelträden i Pyrus-slägtet. Vi önske att i denna omständighet måtte finnas en ursäkt för namnet *Pyrus*, som Svensk Botanik gifvit Sorbus aucuparia. Kanhända skall den lättare erhållas, då vi tillstå att mogna Rönnbär, som sakna kärnhus, likt det som finnes i äplen och päron, berättiga icke egentligen trädet att få namn af Pyrus, utan lär med mera skäl få bibehålla sitt äldre namn Sorbus.

Nr. 148. Allmän Kattfot. *Zadig* u. *Friese* Archiv der Prakt. Heilk. für Schles. u. Südpreus. 1. B. 3 st. — Örten anföres såsom nyttig mot Diarré, Lefverflöd (Fluxus hepat.) och Rödsot, hvarpå åtskilliga händelser i nämde Afhandling meddelas. Diarré af hämmad utdunstning och som ej velat upphöra under andra medels bruk, botades hos ett barn, genom ymnigt bruk af Örten, använd som Té eller i form af Infusion. Vid andra tillfällen nyttjades Dekokten förenad med Pomerans-sirap. Uti 2 qvarter vatten kokas en handfull af örten, och denna dekokt varm förtärdes tekoppsvis flera gånger om dagen.

Nr. 149. Bitter Bergknopp. På finska: Kukonmatta.

Nr. 150. Ingefära. På f. Kahila. Kajsila.

Nr. 152. Gåspotentill. På f. Ruusenruoho.

Nr. 155. Stäkra. I en Afhandling (*Ueb. d. Wirkung des Wasserfenchels bey einig. Krankh.* 1802.) om Stäkrans medicinska nytta, försäkrar Hr. *Lange*, att i Brunsvigska landet åtgå årligen många skålpund af denna växtens frö, till sjukdomars botande ibland menniskor och boskap. De skola nyttjas i synnerhet mot stötar, benbrott och sår, så väl mot friska, som gamla, elaka och skörbjuggsartade. Men om någon skulle finna detta Stäkrans värde öfverdrifvit eller ännu icke af erfarenheten nog besannadt, åtager jag mig icke att, emot en sådan förmodan, försvara Hr. *Langes* uppgift.

Nr. 161. Spetsbladig Syra. Det torde förtjena uppmärksamhet och ge anledning till nya undersökningar, att Apotek. *Deyeux* i Paris, då han af roten till Patientiesyran (Rum. Patientia) ville bereda stärkelse, erhöll rent svafvel. Om roten fint rifves, kokas i vatten och lemnas

i stillhet, har man funnit svafvel i skummet, som satt sig ofvanpå. Månne denna beståndsdel finnes i alla rötter af Syrslägtet, eller endast hos några vissa arter? ingår den såsom en väsendtlig beståndsdel, eller träffas den blott då och då under vissa villkor?

Nr. 162. LUKTGRÄS. På finska: *Dessmarunoho.*

Nr. 165. GUL GALIE. På finska: *Marianpalina.* Det är besynnerligt af hvad anledning man tillagt så allmänt denna växt egenskapen att ysta mjölk. Fransyska, tyska och engelska namnen *Caille-lait*, *Butterstiel* och *Cheeserenning* utmärka densamma. Likväl vågar jag påstå, dels i anledning af egna flera varierade försök, dels i stöd af dem som *Parmentier*, *Deyeux*, *Reuppe* m. fl. anställt, att denna egenskap tillhör växten icke väsendtligen och åtminstone icke i alla dess tillstånd. — Med roten kan färgas rödt; se *K. Vett. Ak.* Handl. 1745. s. 245.

Nr. 167. BJÖRKTICKA. På F. *Koivunkänsä.* *Tuhnio.*

Nr. 170. ÄNGSKÄRA. På F. *Morsiamen-Kruunu.*

Nr. 171. STRANDKELIDON. *Rafns* Nytt Biblioth. for Fysik m. m. 1803. *Cassigny* har funnit Indigoämne i Chelidon. majus, Scleranth. annuus, Scabiosa arvensis m. fl. och tror att det finnes kanhända hos alla växter, fast det visar sig grönt, under vissa behandlings-sätt. Troligen innehåller Strandkelidonen äfven Indigo; och att Cerinthe major skulle med fördel kunna till Indigoberedning användas, synes mig ganska sannolikt, emedan växtens färg, då den blifvit torkad, visar utmärkta tecken dertill. — Om Indigo tillredning, se *Veide* Sv. Bot. 1:sta Bandet Nr. 35. Vanligast brukas dertill den Indiska Indigofera tinctoria; men äfven arterna Anil, hirsuta, disperma och argentea. — På Sumatra fås en ännu finare Indigo af en ny art Nerium, äfven som i Japan och Kina af flera slags Polygonum. Prof. Dr. O. SWARTZ. —

Nr. 172. SLÄTTRÖRT. Ståndarne böja sig efter hvarandra öfver märket; först kröker sig en, och då denna småningom reser sig opp, böjer sig den närmaste ned till fruktämnet att intaga den förstes rum; denna efterföljes på samma sätt af den 3:dje i ordningen, hvilken då den för sin del bidragit till befrödningen och stiger derifrån uppåt, lägga sig båda de återstående på en gång öfver pistillens märke och fullborda derigenom frösättningen.

Nr. 173. RISK-SVAMP. På F. *Ihmisen-sieni.*

Nr. 175. ASK. Äfven af Fraxinus rotundifolia skall mycken Manna erhållas.

Nr. 177. GLANSFRÖ. På F. *Rakokivenmarja.*

Nr. 186. HAFSTÅNG. Uti *Roths* Neue Beyträge zur Botanik, 1:r Band. 1802. beskrifvas Vattenväxternas egna befrödnings-sätt; t. ex. Zostera, Chara, m. m.

Nr. 187. HASSELBLADIG HALLONBUSKE. På Prof. *Liljeblads* muntliga försäkran, kan jag medela den upplysning, att den art, som han i sin Svenska Flora kallat Rub. cæsius, är den samma som i Sv. Bot. fått namn af R. corylifolius; deraf följer likväl icke, att v. LINNÉS R. cæsius, som tyckes vara nog skild från denna, skulle äfven vara samma art.

Nr. 191. BLÅS-FUKUS. Hr. *Jac. af Forselles* har nyligen genom blotta inkokningen af dekokt på denna hafsväxt, fått brun färg i fast form, tjenlig för Målare att nyttja såsom saftfärg. Han har funnit färgämnet bestå förnämligast i en kåda. Om ylle eller silke, betade i pottask-lut, dermed färgas, blir färgen mörkare och tyckes blifva beständig. — Måtte denna nyttiga upptäckt tjena dess uppfinnare till uppmuntran att söka flera dylika! Vi vänta det med mycket skäl af de kunskaper, skicklighet och det nit hvarmed han studerar Naturalhistorien. — *Stockhouse* har sått fröen af en Fucus och erhållit deraf verkliga plantor. *Ruitz* borttog blåsorna på Fucus natans, och fann att växten icke mera kunde uppehålla sig i vattnet, utan sönk till botten; detta visar att blåsorna genom sin lätthet endast tjena att hålla växten upprätt i vattnet. *Roths* Neue Beytr. zur Bot. 1:r B.

Nr. 193. PLOMMONTRÄD. Om Plommonträdets ursprung se *Christs* Pomologische Handwörterbuche s. 362; och *Gartenzeitung* N:o 42. — Till ett redigare begrepp om detta trädslagets mångfaldiga fruktsorter, af hvilka *Salzmän* uppräknar 65 och *Christ* 90, torde följande indelning i Utdrag kunna tjena. Författaren dertill har utförligare afhandlat sitt ämne i *Gartenzeitung* N:o 48, Halle 1804, och antager 4 arter, som han i afseende på frukten kallar *Plommon.* 1:o *Katrinplommonträd* (Pr. domest. β) som i vildt tillstånd har taggar; växer med utspärrande grenar; blir sällan öfver 8 alnar högt; har röd och tät ved; gulgröna löf; glatta röda sommar-rotskott; röd i blått fallande frukt, som är aflång, temligen välsmakande, syrlig och innesluter en lång och platt stenfrukt, med skarp

kant. En del af de hithörande plommonsorter ha den egenskap, att köttet sitter fast vid stenen, och andra ha köttlika massan löst vid den samma fästad. Häraf formeras 2 afdelningar, som vidare underdelas i afseende på köttets mer eller mindre fasthet och saftighet. Till denna art räknas såsom artförändringar äkta blå Katrinplommon, ungerska, gröna, stora gula äggplommon m. fl. — 2:o *Egentligt Plommonträd* (Pr. domest. *α*) har som vild, trubbigare och till antalet mindre taggar; växer i form af träd; har mindre röd och lösare ved; barken är ock lösare; löfven äro bredare, mer eller mindre finludna och mer mörkgröna än hos föregående; sommarskotten äro liksom fint ludna och grå eller bruna; frukten är aflång tjock, rundad, sötaktig och mindre angenäm, med aflång tjock sten, som stundom är glatt, stundom ojemn och sträf, med skarp kant och stundom något lik Aprikos-stenar. Dessa indelas efter samma grunder som Katrinplommon och innefatta, under 2 hufvudafdelningar, flera särskilta underdelningar; Reine claude, gröna Vinplommon m. fl. höra till denna art. — 3:o *Krikonträd* (Pr. insititia) har långa hvassa taggar; växer än som buske, än i höjden liknande träd, då jordmånen är tjenlig; löfven likna närstföregående till sin form, men äro något mörkare; sommarskotten äro glatta och grå, de unga ganska fint ludna och litet glänsande; frukten är rund, något mjölig och sur, med sten, som är mera rundad än aflång och liknar temligen kersbärssstenar. En förändring af de hithörande, som Författ. kallar Kersbärsplommon, skall förena Plommonslägtet med Kersbärsträden (Sv. Bot. Nr. 205). Gula Mirabeller t. ex. räknas till denna art. — 4:o *Slånbuske* (Pr. spinosa Sv. Bot. Nr. 151) växer som buske och antar svårligen form af träd; unga skotten äro svartaktiga och icke fint ludna; frukten är nästan klotformig med sten, som liknar aldeles kersbärs-stenar. Som denna art ännu icke odlas, finnas ej heller deraf så många förändringar; men om de framdeles skulle tillkomma, förmodas att de kunna på lika sätt indelas. — Att förklara huru dessa vilda Plommonträdsarter kunnat förlora sina taggar och förbättra fruktsorterna, synes Författ. anse troligt, att de vilda stammarnas pistiller i blommorna, blifvit af de söta Kersbärsträdens hanmjöl (pollen) befruktade, hvartill antingen bi, som från en blomma medföra frömjöl till en annan bidragit, eller ock genom vindars tillhjelp; och att de kärnor, som efter en sådan parning mellan Plommon

och Kersbär tillkommit, sedermera småningom, äfven under andra dertill bidragande villkor, frambragt stammar med frukt af de egenskaper, som vi nu så högt värdera. Som dessa trädslag blomma på samma tid, men Slånbuskens blommor tidigare utspricka, så blir nämde förmodan derigenom mera antaglig, äfven som det kan förklaras hvarföre Slånbuskens frukt icke på lika sätt blifvit föräd-lad; kan hända skulle man kunna, efter den här gifna anledning, en gång få Slånfrukten sötare, större och väl-smakligare. På detta sätt torde äfven de smakliga äppel-sorterna först tillkommit, genom blandning af Paradisäple-trädet och Vildaplen. Försök att ympa Plommon på Kers-bärsstammar eller tvertom, ha ej lyckats; det händer väl att de till en tid växa; men vanligen dö de snart bort eller visa tecken till sjukdom. Man har äfven anmärkt, att på Katrinplommon- och Krikon-stammar, sällan ädlare Plommonsorter kunna inympas; men på egentliga Plom-monträdets och Slånbuskens stammar växa lätt alla slags Plommon och på det sistnämde skola till och med Apri-koser kunna ympas.

Nr. 202. VILD TULPAN. *Nicholsons* Journ. of Natu-ral Philosophy &c. N:o 36. 1804. Af åtskilliga Lökväxter och rötter har man erhållit en kåda eller gummi. Till försöken äroa nvända Scilla vema eller Vår-Scilla, Lilium candidum eller rötterna af hvita Liljor, Orchis eller Sale-proten, Symphyt. officinale eller Vallörtens rot. Då röt-terna äro torra, stötas eller malas de till mjöl, som löses i vatten, inkokas till siraps tjocklek och lemnas att stelna eller antaga någon fasthet; massan skäres sedan i stycken, torkas och är då en kåda. Att Tulpanlökar, äfvensom många andra rötter, som innehålla ymnigt slemämne, skulle på lika sätt kunna användas, är ganska sannolikt. Jemför en Afhandling i Annales de Chemie T. 39 p. 105 af *Leroux* om Hyacintlökar, som, på lika sätt behandlade, gifvit Gummi.

Nr. 205. FÅGELBÄRSTRÄD. *Cludius* anför i *Garten-zeitung* Nr. 42 April 1804, skäl att förmoda, det Kersbärs-trädens ålder i Europa bör räknas längre tid tillbaka än man hittills trott. Han anmärker ock, att Kersbärsträd trifvas bäst i något kallt klimat och på fuktig jordmån.

213. SPARRISÖRT. *Sonnini* Biblioth. physico-econo-mique Tom. 1. Cah. 3. p. 160. I trakten af Metz och för detta Lotringen, sås Sparrisfrön på det ställe der man vill ha växten, och plantorna flyttas icke. Derigenom

händer att skotten blifva snarare brukbara, emedan rötterna genom omflyttning icke rubbas och hindras i sin växt. Jorden bör vara lätt och lös, sandig och om möjligt är något blandad med ockra; emedan fröen ligga länge i jorden, sås de tidigt och i Mars månad. Men osäkert är om vårt klimat skulle tillåta denna odlingsmetod. — Plantsängarna för Sparris höjas första året med något ny jord och andra året med gödsel af en Drifbänk, blandad med lika mycken jord; 3:dje året jemnas sängen förr än skotten börja växa och stärka rötterna. Denna metod, som berömmes såsom förmånlig, torde lätt, med iakttagande af de för vårt klimat nödiga försigtighetsmått, äfven hos oss kunna användas. — I allmänhet fordrar Sparris mera torr och varm, än fuktig och kall jordmån; läget bör vara öppet och mot söder, upphöjdt, i fall platsen derikring är sidländ samt något sluttande. På fröens godhet ankommer det mycket. Dessa fås af de tidigaste, tjockaste och bästa skotten, som derföre icke alla om våren böra afskäras. Frukten af sådana, väl mogen, sönderkramas med handen i vatten, då endast de dugliga fröen falla till botten i kärlet och skalen af bären jemte de odugliga fröen, som flyta ofvanpå, afhällas tillika med vattnet. De således erhållna goda fröen torkas och förvaras. En Sparris förändring ger gröna skott, som anses vara smakligast, men de bli sällan så tjocka, som de hvita skotten med grön eller rödaktig spets. I Darmstadt sås fröen i Oktober eller November på sängar, som föregående år blifvit gödslade och ha god lös jord. Deri uppdragas 2 tums djupa rännor, till ett afstånd af 9 tum mellan hvardera, och i dessa läggas fröen i 1 tums djupa hål, ett frö i hvart hål, och emellan dessa bör vara 3 tums afstånd. Hålen fyllas, men rännorna lemnas öppna öfver vintern. Som fröen uthärda vinterkölden, behöfver ej sängen täckas med gödsel. Komma alla fröen upp om våren, bör hvarannan planta borttagas och flyttas på annat ställe. När plantorna äro par tum höga, fyllas rännorna och endast ogräset bortrensas öfver sommaren; hösten derpå mot vintern täckas sängarna med gödsel, som är rik på halm och våren derpå kunna dessa plantor med mycken fördel flyttas; de upptagas bäst med en treuddig gaffel eller grep. Hr. *Theuss* i Jena anser gödselbädden, som vanligen lägges under Sparrissängen eller i botten, mindre nödig och äfven stundom skadlig; han tror att Sparrisen deraf ofta får osmak (förekommes troligen med kogödsel); röta be-

fördras derigenom, och dessutom som rötterna sprida sig horisontelt och ej på djupet, gör gödseln icke annat gagn än att första och andra året öka varmen i jorden. Deremot vill han att stånden stå en aln ifrån hvarandra och att rötterna må ha tillräckligt rum att sprida sig. Men om hösten bör sängen väl upphackas, jorden göras lös och öfver vintern täckas med halmrik gödsel, som om våren emellan sängarne nedgräfves. Då skotten på 4:de sommaren börja skäras, bör alltid ett lemnas att växa för hvar rot eller stånd; rötterna aktas noga; i medlet eller slutet af Juni upphöres med skärningen, och först när alla grenarna eller örten är mogen och torr, afskäres det så kallade gräset om hösten. — Sparris kan lätt drifvas om vintern i varma rum och behöfver icke solsken. Till detta ändamål nyttjas helst ensamma på rabatter af frö uppdragna 4-5 åriga stånd, som förr än jorden för mycket tillfrusit, upptagas i slutet af November; hälften förvaras i källare och sand, till framtida behof; andra hälften planteras genast i lådor och vattnas tillräckligen. Bottnen i lådan fylles till par tums tjocklek med god lös trädgårdsjord, derpå läggas rötterna och täckas med 5-6 tum tjock jord. Omkring Nyåret gifva de god Sparris. När ej mera erhållas af dessa rötter, borttagas de; jorden tillagas och deri planteras de öfriga i källaren förvarade, hvilka i sin ordning gifva goda Sparris-skott. På detta sätt kan således utan särdeles möda och kostnad, frisk sparris hela vintern erhållas. Hos Bagare i deras jemt varma Bakstugor, borde lättast en sådan Sparrisplantering kunna verkställas. *Gartenzeitung* N:o 38. 49. år 1804.

Naturalstrens indelning i 3:ne Riken: *Stenriket*, *Växtriket* och *Djurriket*, grundar sig på begreppet om deras olika organisation eller byggnad och sammansättning. Somliga äga Lif, eller en kraft, som bestämmer de fasta delarnas verkningar och de flytandes gång, samt Organer, tjenliga till kroppens underhåll och artens fortplantning; andra åter sakna lif och dessa organer eller verktyg. Således utgöra Naturkropparna 2:ne flockar: *Organiska* (Djur och Växter), som underhållas och tillväxa genom invertes tagna födämnen, och *Oorganiska* (Mineralier eller Stenar), som vinna i volum, endast genom yttre tillsatser.

Plantfysiologien, som lär oss växternas inre byggnad, och som visar de krafter, hvilka verka inom dem i friskt

och sjukt tillstånd, bevisar att Växterna billigt göra anspråk på ett rum bland de organiska eller lifvade kropparna. Denna vettenskap, förenad med *Kemien*, som förklarar orsakerna till olika jordblandningars verkningar, gödselns, luftens, varmens och ljusets inflytelse på växterna, äro förmodligen de enda säkra grunder hvarpå all vettenskaplig kunskap i Åkerbruk, Ängs- Skogs- och Trädgårds-skötsel kan hvila. De få och korta anmärkningar, som här till upplysning, endast såsom exempel, kunna meddelas, i afsigt att vid dessa ämnen fästa en kanhända alltför ofta nekad uppmärksamhet, torde för en del af Sv. Bot. Läsare icke vara alldeles öfverflödige.

Växterna hysa, liksom Djuren, i egna dertill inrättade kärl, omlöpande vätskor eller safter; de fortplanta sig i allmänhet genom olika köns parning, och frukten eller fröet svarar emot ägget eller fostret ibland djuren; de lida af allmänna och lokala sjukdomar, af sår och utvertes våld, och då lifvet hos dem upphör, förvandlas de till oorganiska kroppar. Somliga lefva flera 100 år; andra blott en sommar, och när trädens löf hunnit sin högsta ålder, dö de bort och affalla, liksom djurens hår och fåglarnas fjädrar fällas, när organiska sambandet emellan kroppen och dess del icke mera är tillf.

Af jorden och luften hämta växterna genom rötterna och hela ytan sina näringsämnen. De från rötterna uppstigande kärl utsprida sig till alla växtens delar. I ytan af stjelken, stammen, löfven och bladen, finnas andra kärl för utdunstning och uppsupning af luftarter och fuktighet. Den medlersta nerv eller åder, som merendels är på löf och blad ganska tydlig, är en samling af många kärl, som nätformigt sprida sig åt bladets bräddar, och bilda ofta dess taggiga, flikiga, eller helbräddade form. Blomman och dess delar äga äfven sina kärl samt utdunsta och absorbera. *Brugmann* tror sig hafva funnit en egen afsöndrad vätska, fästad vid rötterna af somliga växter, hvilken han anser svarande mot djurens grofvare uttömningar, och som skall vara dödande för vissa växter, men närande för andra.

Bladen och åtskilliga af blommans delar, utmärka hos många växter en besynnerlig retlighet. Hvad man kallat Växternas *Sömn* eller deras sammandragande mot aftnarna, ofta på gifna timmar, synes härröra hos många

af en uppkommen slapphet, efter en förntgående öfverretning, orsakad af ljusets och värmens inflytelse. Späda plantors behof af skugga, torde böra tillskrifvas deras retlighet; de uthärda ej ljusets häftiga och retande verkan.

Träd och Buskar hysa innerst *Mergen*, omgifven af den *hårdare Veden*, hvilken inneslutes af en *mjukare Ved* (alburnum); denna har omkring sig *Safven* (liber), som, då den är torkad, trådig och seg, kallas *Bast*. Safven är sammansatt af kärl för närings-safterna och således en ömtålig och väsendtlig del; då dessa kärl hunnit tillhårdna och förvandlas till ved, bildas derigenom Safringarna, en för hvart år, och hos åtskilliga så synliga, då trädet tvers-före afskäres, att deras antal är lika med trädets ålders år. Ytterst ligger *Barken* som består af *Hud* och *Öfverhud*, hvilken sistnämde saknar kärl. De egentliga Örterna (herbæ) ha ingen Ved, emedan kärlen på deras kortare lifstid ej dertill hinna förvandla sig; likväl äro de ofta trädaktiga eller sega och trådiga. Deras öfverhud omkläder direkte huden, som hyser kärl och sällan liknar bark. Mergen är hos dem mer eller mindre tydlig och stundom lik spinnelväf.

Kolets och Vattnets grundämnen kallade *Kol* och *Väte* utgöra Växternas hufvudsakligaste näringsämnen; och som gödsel innehåller ymnigt kol, och vattnet väte, så är det lätt begripligt hvarföre en gödslad och lagom fuktig jord, är bördigare än en annan af motsatta egenskaper. Men växterna innehålla dessutom många andra ämnen och beståndsdelar; dels nödiga till lifvets underhåll, dels alstrade under tillväxten och fruktens mognad.

Genom måttlig varme, fuktighet, luftens tillträde och stillhet, påskyndas gödselns jäsning eller förruttnelse; ju hastigare den sker, ju verksammare blir gödseln. Med djuriska ämnen blandas de af Växtriket, såsom halm, löf, bark m. m., emedan de sednare under sin förruttnelse alstra kolsyra, som för växternas trefnad är oumbärlig. Men att de ämnen, som under jäsningen utveckla sig, icke måtte alldeles gå förlorade, hvarpå gödselns större eller mindre verkan beror, bör gödselhögen täckas med jord till par tums tjocklek. I England blandas i animaliska gödningsämnen, osläckt kalk, som af luften uppsuper kolsyra och fuktighet, uppväcker värma, påskyndar jäsningen och ökar gödningskraften; men en så-

den gödselblandning bör snart föras på åkern och der genast väl blandas med jorden.

Växternas behof af vatten, ersättes vid infallande torka ofta genom konstig vattning; men om den illa verkställes, kan den blifva skadlig. Orsaken dertill är, att då man vattnar litet i sender, ehuru ofta, blir endast jordytan fuktig och växten, hvilken efter sin natur söker de näringsämnen som kunna åtkommas, måste med rötterna böja sig uppåt; de blifva då lätt blottade, af flera tillfällen skadade och växten tränar eller dör. Denna verkan bör blifva än synbararc, om växtens natur är att icke med korta eller horisontelt liggande rötter, fästas nära under jordytan. Derföre bör man ej i trädgårdar vattna ofta, men när det sker, så tillräckligen, att det hinner tränga djupt ned i jorden; rötterna gå då mera på djupet, äro der bättre förvarade och gifva växten mera näring. De växter, som icke vattnas och likväl motstå långvarig torka, äfven som i synnerhet de saftfulla, hvilka trifvas bäst på torra och sandiga ställen, bevisa huru lätt de ifrån luften och i synnerhet om nätterna af daggen, genom de i ytan befintliga uppsupningskärl, hämta tillräcklig fuktighet.

De flesta växter fordra sin särskilta jordmån d. ä. en egen jordblandning. Till dess beredande, så att ändamålet vinnes, fordras kunskap om jordarternas olika egenskaper. Kalk gör jorden lös, delar eller håller jordpartiklarna åtskilda, skaffar luften tillträde samt drager kolsyra derifrån. Derföre är Mergel, som består af kalk och lera, på många ställen fördelaktig. Lera bibehåller, enligt *Bergmans* försök, längst fuktigheten; och Kisel eller Sand gör att jordmånen håller varme. De öfriga jordarterna förekomma mindre allmänna; dock kan *Tennants* anmärkning här förtjena ett rum, att Magnesia eller Talkjord i förening med kalk, är hinderlig för växtkraften. Af det anförda om jordarternas egenskaper följer, att t. ex. en leraktig, så kallad styf och kall jordmån, fordrar tillblandning af kalk och sand, hvarigenom jorden lättas och blir mera porös, den qvarhållna fuktigheten, som hindrade växtdelarnas förmultning, får afdunsta och jorden blir, som man säger, mindre sur, samt emottar mera varme. På sandig och lätt grund, tjenar Mergel, dels för lerans egenskap att qvarhålla fuktighet, dels för kalkens att meddela växterna kolsyra. — Svartmylla eller egentlig

växtjord, tillkommer af ruttnade växters delar; trädens löf, gräs och örter bidraga dertill och utgöra naturens gödningsämnen. — Användandet af salter, för att befordra växtkraften, torde tjena mindre som gödningsämne, än som retmedel, hvarigenom växten liksom tvingas att skyndsamt upptaga alla möjliga näringsämnen; likväl händer deraf tillika, att jorden för nästföljande år blifver utmagrad. Man har nyttjat rå finstött Gips (kalk med svafvelsyra förenad) att, nyss efter ett vårregn, strö på en äng sådd t. ex. med klöfver; skörden blef väl derigenom rikare, men följande året var afkastningen mindre än om man icke gipsat ängen. På lika sätt har bruket af aska, som innehåller i synnerhet vegetabiliskt lutsalt, visat sig första året förmånligt; men jorden har derigenom sedermera blifvit mindre bördig. Gips är skadlig, såsom öfverflödigt retande, på Mergelblandad jordmån, emedan kalken i Mergeln är ensam tillräckligt retmedel; ej heller har Gips på sidländta ängar, enligt *Arduinos* erfarenhet, varit gagnelig.

Är *Brugmanns* anförde observation om rötternas afsöndringar och dessa ämnens verkan på andra växter, nog pålitlig och allmän, så är orsaken till cirkulations åkerbrukets förmåner, lätt att förklara. För att bestämma tjenligaste ordningen för olika sädes-slag eller gräs-sorter, måste likväl ärfarenheten rådfrågas för att afgöra, hvilka af några vissa arter, afsöndra genom sina rötter sådana vätskor, som qvarlemnade i jorden blifva dödande, skadliga eller närande för andra, hvilka skola sås i samma jord nästföljande år. Om t. ex. i en väl gödslad åker först planteras kål, året derpå sås hvete, sedan bönor, derpå korn, så klöfver, återigen hvete, sedan hafre och sist gräsfrö och intetdera vantrifves af jordmånen, så hafva de ämnen, som hvardera slagets rötter gifvit ifrån sig, icke varit skadliga för de följande. Att somliga växter icke tvifvas bredvid hvarandra och att några fröda sig bäst då deras frö blandas och gemensamt utsås, kan äfven härigenom förklaras. Genom jordens plöjning, grafning och gödning vinnes, utom andra nödvändiga fördelar, äfven den, att dessa från rötterna afsöndrade ämnen, spridas, fördelas och blifva mindre skadliga eller alldeles till sin verkan förstörda.

* *
*

Svensk Botanik har ibland sina redan utkomna nyttiga växter upptagit åtskilliga fruktträd; och i anledning häraf torde det tillåtas mig att här till slut meddela några få påminnelser om dessa trädsorters odling och skötsel i allmänhet.

Goda trädskolor och deras tillbörliga vård är säkraste utvägen till erhållande af en god frukt-trädgård. Kärnor af vilda fruktsorter gifva som oftast varaktigare och härdigare stammar än de af odlade, men träden blifva senare fruktbärande. Då man gjort sitt val emellan kärnor t. ex. af vildapel och förädlade äppelsorter, utväljas de fylligaste, bäst mogna och som i vatten hastigast sjunka till botten; äro de torra, kunna de lemnas en dags tid i vatten förr än de sås. I god, nyss gödslad, fet jord, växa de fortare, men stammarne blifva porösa, svaga och mindre härdiga; och i allmänhet, ju större trädet växer, ju senare bär det frukt. Deremot frambringar en plantsäng af god lös jord, som är mindre fet, endast fri från ogräs och belägen i synnerhet mot morgonsolen, varaktiga stammar. Har man valt kärnor af odlade äppel- eller päronsorter och har något förråd af flera fruktförändringar, gör man bäst att så hvardera särskilt, t. ex. sommarfruktsorter, höst och vintersorter, på hvar sin säng, samt sedermera i stammarna ympa eller okulera af samma sort. Kärnorna strös glest och vidlyftigt, på den tillagade plantsängen, om hösten, och täckas med lös god jord till en tums tjocklek; genom ett ganska tunt hvarf sågspån, som strös på sängen, förekommes ogräs. Nästa vår och sommar, då plantorna uppkommit, bortrensas endast ogräset och ofta kunna de vid 2-3 års ålder och tjocka som en grof gåspenna, flyttas i trädskolan; de mindre stammarna lemnas qvar; men de upptagna böra, så fort möjligt är, på sitt ställe nedsättas, att ej rötterna må torka eller skadas. Vid 5-6:te året kunna de vanligen, antingen genast ympas, eller först och utan att skäras, okuleras med ett enda insatt så kalladt öga eller knopp, och sedan om den ej slår an, året efteråt ympas på sätt som i Trädgårdsböcker visas (skarfympa, klyfympa m. m.) Genom stadiga och väl nedslagna störar, vid hvilka träden bindas så att de ej skafvas, förekommes att rötterna genom blåsten rubbas.

Man har funnit utväg att liksom tvinga ofruktbara träd att gifva frukt. Metoden dertill uppger *Surirai-*

Delarne uti Biblioth. physico-economique An 11. Cah. 8. p. 97. Om våren då barken är lös, afskalas den t. ex. vid basen af någon stor gren, eller ock på stammen, antingen rundtikring eller endast på undra sidan, dock så att intet af safven eller bastet följer med barken. På ett träd som bär kärnfrukt och har upptill en stam af vid pass ½ fots diameter, får ej barkringen som bortskäres vara öfver knappt 4 linier bred, ty annars läkes ej såret innan hösten. Finnas små grenar nedom skärningen, måste de borttagas. Päronträd fordra smalare sår-ring än Äppelträd. Som detta ställe blir försvagadt, spjälas det och ombindes, att ej grenen eller trädet af blåst der må afbrytas. Ifrån öfra kanten af såret börja snart de nedstigande safterne att formera en svulstig ring, som småningom utbreder sig öfver såret och antager barkens färg och egenskaper. Är såret för bredt, händer detta icke; tvertom då det varit för smalt och finnes läkt i Juli kan det något vidgas, och om trädet följande året icke bär frukt, kan samma afskalning å nyo göras på samma gren eller någon annan, hvilket dock sällan skall behöfvas. Vanligen gifver ett så behandladt träd, året efter frukt, som blir större och mognar tidigare än vanligt. Om denna metod passar för alla eller några af Sveriges provinser, kunna försök endast afgöra.

Gamla så väl som medelåldriga fruktträd, fordra äfven vård, om de skola bära frukt och länge uthärda. Alla parasitväxter, eller sådana, som lefva på trädets bekostnad och tillika på andra sätt bidraga till dess sjuklighet eller död, böra borttagas. Öfverflödigt växande mossar och lafvar, som fästa sig på barken, suga trädets närings-safter, hindra dess utdunstning och luftens helsosamma inflytelse, gifva skydd åt insekter, larver och maskar, qvarhålla fuktighet, hvarigenom om vintern frost gör mera skada och om sommaren röta befordras, och som af dessa orsaker bereda trädets svagare växt, då ofta bladlöss och andra insekter infinna sig: böra väl bortrensas och stammen om våren med asklut tvättas och renas; de äro ofta tecken till sumpig grund, eller att trädets rötter nedträngt till en sämre jord än den i ytan. På äldre stammar kan äfven med lätt hand den bortdöda barken eller öfverhuden afskrapas. Vattengrenar och rotskott äro äfven att anse som parasiter och borttagas jemte de af andra tillfälligheter torra eller skadade qvistar, som afskäras intill

friska veden, att ej förskämda vätskor må ifrån dem återföras och förderfva det ännu icke angripna. Om 2 grenar korsa hvarannan och skafvas, måste en bortskäras. I allmänhet täckas alla sår, de må vara af konst eller natur tillkomna, med tjenligt ympvax, sedan de äro förut renade och friska. Hösttiden då trädets safter minskat sitt omlopp och löfven äro fällda, bör jorden kring rötterna varsamt uppgräfvas, då äfven rotskotten bäst kunna borttagas; god, lös och gödselblandad jord lägges öfver rötterna, eller vattnas med gödselvatten af gammal gödsel och derpå lägges den förra jorden som tilltrampas; ny gödsel är skadlig. Detta behöfver dock ej ske alla år. Ibland foderväxter är förmodligen Knylhafre (N:o 48 Sv. Bot.) det tjenligaste gräs-slaget för att sås emellan fruktträden, då man på detta sätt vill draga nytta af platsen.

Om *Forsyths* nya metod att göra fruktträden, genom skärning och grenarnas nedböjning, ganska låga, skulle i vårt klimat visa sig förmånlig, hvarpå inga försök ännu äro mig bekanta, så förtjente den, att hos oss blifva allmännare känd och antagen.

Ibland nyare skrifter i Åkerbruk och Trädgårds-skötsel utmärka sig *Engels* Vollständige Gärtner herausgegeb. von *Leonhardi* bey Lincke in Leipzig. — *Thaers* Einleitung zur Kentniss der Englischen Landtwirtschaft, 2:ter Auflage 1801. *Fischer* von der Düngung und zweckmässigen Behandlung derselben 1803. *Forsyth's* Treatise on the Culture and Management of Fruit-trees; in which a new method of Pruning and Training is fully discrebed. London 8:o the 3:d Edit. 1803.

Stockholm d. 14 Juni 1805. CONR. QVENSEL.

SYSTEMATISKT REGISTER

öfver de i Tredje Bandet af Svensk Botanik förekommande växter. Ordningen är efter 14:de Upplagan af Linnéska systemet.

Cl. 2. Diandria.

	N:o l. Pag.
Veronica officinalis.	159
Verbena officinalis.	182.

Cl. 3. Triandria.

Scirpus lacustris.	150.
Eriophorum polystachion.	180.
Nardus stricta.	174.
Milium effusum.	162.
Sesleria cœrulea (Cynosurus cœruleus).	210.
Bromus secalinus.	204.
Lolium temulentum.	192.

Cl. 4. Tetrandria.

Galium verum.	165.
Cornus suecica.	201.

Cl. 5. Pentandria.

Lithospermum officinale.	177.
Ribes rubrum.	199.
— nigrum.	169.
Sium latifolium.	178.
Phellandrium aquaticum.	155.
Pimpinella saxifraga.	160.
Ægopodium Podagraria.	147.
Parnassia palustris.	172.

Cl. 6. Hexandria.

Tulipa sylvestris.	202.
Asparagus officinalis	215.
Rumex acutus.	161.
— aquaticus.	209.
— acetosa.	190.

Cl. 8. Octandria.

	N:o l. Pag.
Vaccinium Myrtillus.	163.

Cl. 10. Decandria.

Pyrola uniflora.	176
Saxifraga granulata.	153.
Sedum acre.	149.

Cl. 12. Icosandria.

Prunus Avium.	205.
— domestica.	193.
— spinosa.	151
Crataegus Oxyacantha	157.
Sorbus (Pyrus) Aucuparia.	145.
Spiræa Filipendula	154.
— Ulmaria.	189.
Rubus idæus.	181.
— corylifolius.	187.
Potentilla anserina.	152

Cl. 13. Polyandria.

Chelidonium glaucium.	171.
Caltha palustris.	200.

Cl. 14. Didynamia.

Glecoma hederacea.	183
Leonurus Cardiaca.	195.
Origanum vulgare.	188.
Anthirrinum Linaria.	196.

Cl. 15. Tetradynamia.

Thlaspi arvense,	214
Sisymbrium Sophia.	203.
Erysimum officinale	158.
— Barbarea	194.
— Alliaria.	208.

Cl. 17. Diadelphia.

	N:o l. Pag.
Vicia Cracca.	166.

Cl. 19. Syngenesia.

Tragopogon pratense	146.
Scorzonera humilis	212.
Serratula tinctoria.	170.
Gnaphalium dioicum.	148.
Arnica montana.	165.
Achillea Ptarmica.	207.

Cl. 20. Gynandria.

Zostera marina.	186.

Cl. 21. Monoecia.

Carex arenaria.	156.
— vesicaria.	216.
Urtica urens.	206.
Sagittaria sagittifolia	164.

Cl. 22. Dioecia.

Salix viminalis.	211.

Cl. 23. Polygamia.

Holcus mollis.	198.
— odoratus.	168.
Fraxinus excelsior.	175.

Cl. 24. Cryptogamia.

Fontinalis antipyretica.	215.
Fucus vesiculosus.	191.
Agaricus deliciosus.	173.
— alliaceus.	179.
— torminosus.	184.
Boletus fomentarius.	167.
— edulis.	197.

REGISTER

öfver Tredje Bandet af Svensk Botanik.

A.

Acacia nostras. 151.
Achillea Ptarmica. 207.
Adstringerande. 163.
Aegopodium Podograria. 147.
Afslag 185.
Agaricus Alliaceus 179.
Agaricus coccineus. 173.
— croceus 173.
Agaricus Deliciosus 173.
Agaricus Torminosus 184.
Agaricus violaceus 173.
Ahde-pellava 195. 196.
Aira 168.
Aivastus-ruoho 207.
Algräs 189.
Alléer 145.
Allmän Kattfot 148. *Till.* s. I.
Allmän Kelidon 171.
Amentaceæ plantæ 211.
Amur 162.
Angelika 178.
Anserina (Potentilla) 152.
Anthemis Pyrethrum 207.
Antirrhinum Linaria 196.
— Peloria 196.
Aporto 151.
Apteks-krasse 158.
Arnica Montana 185.
Aromatisk 160.
Ascaris lumbricoid. 203.
Ask 175. *Till.* s. III.
Aska *Till.* s. XI.
Asparagus Officinalis 213.
Asparris 213.
Asperifoliæ plantæ 177.
Auta-nokkonen 206.
Axillæ 159.

B.

Bark *Till.* s. IX.
Bast *Till.* s. IX.
Benbrott *Till.* s. I.
Bensår 149.
Berg-arnika 185.
Betsning 163. 193.
Bicornes plantæ 176.
Bigarråer 205.
Bitter 209.
Bitter Bergknopp 149. *Till.* s. I.
Bitter riska 184.
Björkriska 184.
Björksupp. 167.
Björkticka 167.
Björnhallon 187.
Blekbrun färg 151.
Blodflöden 167. 203.
— spottning 203.
— störtning 185.
Blåbär (hvita) 163.
Blåbärsbuske 163.
Blåexing 210.
Blåfärg 163.
Blåhallon 187.
Blånader 185.
Blåsesten 151.
Blås-Fukus 191.
Blås-Starr 216. *Till.* s. III.
Blås-Tång 191.
Bläck (skrif-) 151.
Bockrot 160.
Bockskägg 146.
Boletus Edulis 197. 173.
— Fomentarius 167.
— hirsutus 167.
Bollar i magen på boskap 180.
Bonäsla 195.
Bordmattor 162.
Boskapsfoder 145. 162. 166. 168. 186. 192.
Boskapssjukdom 175. 180. *Till.* s. I.
Brandax 146.
Bredbladig Sium 178.
Bringbär 181.
Brokig Tulpan 202.
Brombär 181.
Bromus multiflorus 204.
Bromus Secalinus 204.
Brudbrödsört 154.
Brudmänner 185.
Brun färg 151. *Till.* s. III.
Bränvin 145. 151. 154. 169. 181.
Bröd. Se Nödbröd.

Bröstsjukdomar 159. 175. 215.
Butterstiel *Till.* s. 11.
Byttegräs 189.
Bärvin 163. 169. 181. 187. 199. 205.
Bäsk 159. 175. 209.
Böljon 163.

C.

Caille-lait 165.
Calamariæ plantæ 180.
CALTHA PALUSTRIS 200.
Calyptra 215.
Capparis sativa 200.
CAREX ARENARIA 156.
CAREX VESICARIA 216.
Cerinthe Major *Till.* s. 11.
Champinjoner 173. 197.
Cheeserenning *Till.* s. 11.
Circulations åkerbruk *Till.* s. XI.
CHELIDONIUM GLAUCIUM 171.
Chermes 175.
Citrongul färg 170.
Citronsaft 163.
Compositæ plantæ 146. 212.
CORNUS SUECICA 201.
— sanguinea 201.
CRATAEGUS OXYACANTHA 157.
— monogyna 157.
Curcul. paraplecticus 155.
Cyma 149.
Cynosurus cœruleus 210.

D.

Dessmaruoho. *Till.* s. 1.
Diarré 163. *Till.* s. 1.
Distron 169.
Dosta 188.
Dricka 151. 157. 160. 181. 183. 188.
Dryck (helsosam) 199.
— (smaklig) 199.
Drupa 151.
Dufkål 158.
DÅRREPE 192.
Döfvande 192.

E.

Ebenholts 157.
Eld, emotstående 215.
Eldfast Vattenmossa 215.
ELFGRÄS 210.
— dans 210.
— exing 210.
Elfvar 210.
Elgar 189.
ELGÖRT 189.
Emulsion 177.
ENBLOMMIG PYROL 176.
ERENPRIS 159.
Eriophorum angustifolium 180
ERIOPHORUM POLYSTACHION 180.
ERYSIMUM ALLIARIA 208.
— BARBÆRAEA 194.
— OFFICINALE 158.
Eterisk olja 155.
Eterneller 207.
ETTERNÄSLA 206.
Europeisk kina 175.
Exingslägtets kännetecken 210.

F.

Faderma 181.
Fall 185.
Fallandesot 149.
Fallbär 181.
Fallkraut 185.
Faux 177.
Faxe 204.
Febrar 163. 181. 185.
— maligna 185.
Fetknopp 149.
Filipendula (Spiræa) 154.
Finnskägg 174.
Fjällsyra 190.
Flejniruoho 189.
Flenört 172.
Flugblomster 196.
Flugor, att döda 196.
Fluxus hepat. *Till.* s. 1.
Foderväxter 160. 162. 166. 168. 186. 192.
FONTINALIS ANTIPYRETICA 215.
Formu 189.
Formuruoho 154.
Fotbad 215.
— svett 216.
FRAXINUS EXCELSIOR 175.
— Ornus 175.
Fritillaria 208.

Frossan 149. 151. 175. 185. 211.
Fruktens ökande *Till.* s. XII.
— förbättrande *Till.* s. XIII.
Fruktsamhet 213.
Fruktträd 145. 151. 157. *Till.* s. XII.
Fröskidade växter 158. 203. 208. 214.
Frö *Till.* s. V. VIII.
FUCUS VESICULOSUS 191.
Fyllning 186.
FÅGELBÄRSTRÄD 205. *Till.* s. IV.
Fågelkersbär 205.
FÅGELVICKER 166.
Fåglar 145. 157. 162. 166.
Får (af dem ratas) 214.
Fårsjukdomar 175.
Färgväxter 151. 157. 163. 165. 167. 170. 173. 182. 188. 191. 193. 200. *Till.* s. II.
Fästet (rachis) 204.
Fördelande 185. 188.

G.

GALIUM VERUM 165.
Galte-knappar 154.
Gappermurje 181.
Garfning 154. 163. 211.
Gasse 204.
Getter 175. 189.
Giftiga växter 192. 196.
Gikt 169. 206.
Gill-ale 183.
Gips *Till.* s. XI.
GLANSFRÖ 177. *Till.* s. III.
Glasbruk 191.
Glaucium (Chelidonium) 171.
GLECOMA HEDERACEA 183.
GNAPHALIUM DIOICUM 148.
— Xeranthemum 207.
Gœkennivo 180.
Granifera (valvula) 161.
Grind-wurtz 161.
Grus i urinvägarne 159. 177. 183.
Gräsvallen (skadande) 212.
Grön färg 170.
Grön-kål 147. 206.
Gröt 163.
Gul färg 167. 170. 200.
GUL GALIE 165. *Till.* s. II
Gulmära 165.
Gulsot 185. 196.
Gult skrifbläck 200.
Gummi arabicum 193. *Till.* V.
Gurgelvatten 182.
Gurkor 182.
Gås-hafre 204.
GÅS-POTENTILL 158.
Gåsört 152.
Gärdesgårdar 157. 211.
— lefvande 211.
Gödsel *Till.* s. IX.
Gödselämnen 186. 191.

H.

Hafrerötter, vilda 146.
HAFTÅNG 186. *Till.* s. III.
HAGTORN 157.
Haju-ruoho 168.
HALLONBUSKE 181. 187.
Halmtak 211.
Halsbrånad 172.
Hals-sjukdomar 182.
Hanhenjalka 152.
Hankar (gärdesgårds) 211.
Hardun 180.
Harvide 166.
HASSELBLADIG HALLONBUSKE 187. *Till.* s. IV.
Hattar 180.
Hauter 191.
Hemorrojder 196.
Heshet 160.
Hevonhiiraka 161.
Hierochloë 168.
Hjertblad 172.
Hiirenhirne 166.
Hinnbär 181.
Hjortar 175.
Holcus alpinus 168.
— MOLLIS 168. 198.
— ODORATUS 168.
Holteblommor 201.
Hornboskap 175.
Hosta 185.
Humala-hejnä 189.
Hvassbladige växter 206.
Hvita blåbär 163.
— Flussen 152. 203.
— Hallon 181.

Hvita Liljor *Till.* s. v.
— Vinbär 199.
HVITBLOMMIG PIMPINELL 160.
Hvitkål 191.
HVITLÖKS KRASSE 208.
Hvit Vissil 172.
Hyacinthus 202. *Till.* s. v.
Hydnum imbricatum 167.
— repandum 167.
Håninggräs 165.
Håningshus 172.
Häckar 157. 211.
Hällegräs 149.
Hälsknoppar 153.
Hängblomstriga träd 211.
Hästar 55. 66.
Hästfibler 185.
Hästsyra 161.
Hönsbär 201.
HÖNSONÖRT 201.

I.

Indigoämne *Till.* s. II.
INSJÖSÄF 151. *Till.* s. I.
Insprutning 185.
Interrupte pinnatum fol. 152.
Jasmin 175.
Jasmineæ plantæ 175.
JERNÖRT 182.
Joemo 190.
— melke 190.
Johannisbröd 199.
— örter 189.
Jordkrypa 159.
Jordrefsört 183.
Juemo 190.
— melke 190.
Jungfru Marias sänghalm 165.

K.

Kabbalök 200.
KABLEKSÖRT 200.
Kaffé 157.
Kahila 150.
Kaisila 150.
Kalflek 200.
Kalk *Till.* s. x.
Kalkon-kycklingar 206.
Kallbrand 185.
Kam-Exing 210.
Kanderade askfrö 175.
Kangas-kumina 160.
Kapmocksuini 216.
Kapris 200.
Karsöta 189.
Karört 189.
Kastanier 202.
Katarr 185.
Katrinplommon *Till.* s. III.
Kattfot (allmän) 148.
Kaxstäkra 155.
Kelda-kukka 200.
Kelidon (strand) 171.
Kelp 191.
Kemien *Till.* s. VIII.
Kersbär 199. 205. *Till.* s. V. IV.
Kersbärs-vin 205.
KERSKÅL 147.
Kina 175.
Kirschenwasser 205.
Kisel *Till.* s. x.
Kissankäpälä 148.
Klodder 191.
Klotång 191.
Klåda 159.
Klåde 180.
Klädningar 167.
Knylhafra *Till.* s. XIV.
KNÖLIG STENBRÄCKA 153.
Kobober 175.
Kojwankänsä *Till.* s. II.
Kol *Till.* s. IX.
Kollinmarja 169.
Kolvass 150.
Kontusion 185.
Konungsgräs 188.
Korfkryddor 188.
Korfstickor 151.
Korgar 150. 162 211.
KORG-PIL 211.
Knapptång 191.
Koripaju 211.
Kosvamp 173.
Kransblommor 183. 188. 195.
Krasse 158. 194. 208.
Krassi 194.
Krikon 193. *Till.* s. IV.
Krossningar 185.
Krut (kraftigt) 203.
Kråkvicker 166.
Kräftsår 149.
Kukon-lehti 149.

Kukon-maja 149.
Kukonmatta *Till.* s. I.
Kulor 180.
Kylande dryck 163. 181.
Kynsilaukanyrtti 208.
Kåda 193. *Till.* s. V.
Kålslägtet 208.
Kålväxter 161.
Käppar 157.
Körne 151.
Körtelsystemet (retande) 183.
Kött (slagtkreaturs), får osmak 213

L.

Lamhet i tungan 160. 185.
Lampvekar 150.
Lappin-saara 216.
Lappsko-starr 216.
Laxermedel 175. 196.
Lefverflöd *Till.* s. I.
Lehmen-siena 197.
LEJONSVANS 195.
LENTÅTEL 198.
LEONURUS CARDIACA 195.
Lera *Till.* s. X.
Lif *Till.* s. VII.
Lifstid *Till.* s. VIII.
Lifmodern (blodfl. ur)
Liguster 175.
Likör 205.
Liliaceæ (plantæ) 202.
Liljeväxter 202. 213.
Lilium Martagon 202.
— candidum *Till.* s. V.
— Pomponium 202.
Linnun-Kersperinmarja 205.
LITHOSPERMUM OFFICINALE 177.
Ljusvekar 180.
LOLIUM TEMULENTUM 192.
Lonkemossa 215.
Luddtåtel 168.
Lukt (god) 168.
LUKTGRÄS 162. *Till.* s. XI.
Luktgräs 189.
LUKTTÅTEL 168.
Lungans sjukdomar 183.
Lungsot 152. 155.
Lustet 169.
Lusthus 211.
Lyrformigt penntaggade blad 182.
Lyrtaggade blad 158.
Lytta vesicator. 175.
Lyxa 204.
LÅG SKORSONÉR 212.
Låsme 192.
Läckerheter 173. 197.
Läderberedning 154. 161. 165. 189. 211.
Läskande dryck 181.
Löfsalar 211.
LÖKSVAMP. 179.
Lösta 204.

M.

Maannousemisen-ruoho 214.
Maddun 180.
Magstärkande 160.
Majgräs 168. 189.
Mandel 197.
Mandelmjölk 193.
Manna 175. *Till.* s. III.
Marianpahna *Till.* s. II.
Maskerade blommor 182. 196.
Maskfrö 203.
Matlagning 163. 190.
Matnyttiga växter 146. 147. 173. 179. 190. 194. 197. 198. 208.
Mehilajskukka 165.
Mejram 188.
Melica 162.
Meloë 175.
Mercurialmedel 171.
Mergel *Till.* s. X.
Mespil 157.
Metzämirrami 188.
Metzä Tulpani 202.
MILIUM EFFUSUM. 162.
Mirabeller 193. *Till.* s. IV.
Misstänkt (såsom giftig) 196.
Mjöd 181.
Mjödört 189.
Mjölk, att gifva god smak 154.
Mjölk får osmak 208. 214.
Mjölkrosor 206.
Morsiamen-Kruunu *Till.* s. II.
Mos 145. 169.
Mosse (qvälvande) 166.

Mossväxter 215.
Moucheron 179.
Multijugum fol. 154.
Multisiliquæ plantæ 200.
Murklor 197.
Musci 215.
Musärter 166.
Musta-vina-marja 169.
Mustikka 163.
Mykologi 197.
Myndiformu 189.
Myrkulla 180.
Mysk 168.
Myskegräs 162.
Myskgräs 168.
Myskin-yrtti 146.
Mångskidade växter 200.
Märrblomster 185.
Märrmynta 188.
Möltagräs 189.
Mössor 167.

N.

Narcissus 202.
Nardus Stricta 174.
Naturkedja 197.
Nervös 185.
Njursten 145.
Nys-achilea 207.
Nysmedel 207.
Näring (växternas) *Till.* s. VIII.
Nässla- (etter-) 206.
Nödbröd 154. 162. 190.

O.

Ofruktsamhet 213.
Ogräs 204. 214.
Oleraceæ plantæ 161.
Olivfärg 170.
Olja 151. 155. 160. 188. 193. 208. 214.
Operculum 215.
Orchis *Till.* s. V.
Organer *Till.* s. VII.
Organiska kroppar *Till.* s. VII.
Origanum Vulgare 188.
Orobanche major 214.

P.

Paharuoho 192.
Panacea lapsorum 185.
Pannkakor, att krydda 154.
Papelo-juuri 153.
Papper 150. 180.
Paralysis linguæ 140.
Paraplegi.
Parasit-växt 179. *Till.* s. XIII.
Parasollblomma 156. 160 178.
Parnassia Palustris 172.
Patientiesyra *Till.* s. I.
Penningört 214.
Pentaggadt blad 170.
Perichætium 215.
Peristomium 215.
Pernaruoho 158.
Persikobrännvin 151.
Personatæ plantæ 182. 196.
Phellandrium Aquaticum 155.
Phycei 191.
Pied de boeuf 197.
Pihlaja 145.
Pihlava 145.
Pilbladig Pilört 164.
Pimpinella dissecta 160.
Pimpinella Saxifraga 160.
Pimpinell, hvitblommig 160.
Pipsvamp 197.
Pipsår 185.
Plant-fysiologi *Till.* s. VII.
Plattlummer 175.
Plommon (gröna) 193. *Till.* s.
— (gula) 193.
— (röda) 193.
Plommonträd 193. *Till.* s. III.
Plomupuu 193.
Pomaceæ plantæ 145. 151.
Potentilla Anserina 152.
Prunus Avium 205.
— Cerasus 205.
— Domestica 193.
— Insititia 193.
— Spinosa 151.
— sylvestris 151.
Punavina-marja 199.
Punch 163. 205.
Pyrola Uniflora 176.

Pyrol Enblommig 176.
PYRUS AUCUPARIA
Päronslägtets kännetecken 145.

R.

Rachis 204.
Rakokiven marja *Till.* s. III.
Rautaheinä 174.
Rebs 199.
Regler 185.
Reine-claude 193. *Till.* s. IV.
Rep 211—216.
Retmedel 208.
RIBES NIGRUM 169.
RIBES RUBRUM 199.
Ringormsrot 214.
RISKA 173. *Till.* s. II.
Romerska Kamiller 207.
Rondukka 200.
Rosen 161.
Rot (ätlig) 164. 212.
Rozzen 155.
Rubus cæsius 187. *Till.* s. III.
— CORYLIFOLIUS 187.
— fruticosus 187.
— IDAEUS 181.
RUMEX ACETOSA 190.
— ACUTUS 161.
— AQUATICUS 209.
— Nemolopathum 161.
— Patientia *Till.* s. I.
Rumpunk 151.
Runcinatum folium 150.
Runstafvar 175.
Rusgifvande 188.
Ruusunruoho 152.
RÅGLOSTA 204.
Röda plommon 93.
Röd färg 151. 190. *Till.* s. II.
Rödsot 163. 185. 190. 203. *Till.* s. I.
Rödt 151. 163. 165.
RÖD VINBÄRSBUSKE 199.
RÖNN 145. 157.
Röta 169. 190.
Rötfebrar 185.
Rötsår 176. 185. 190. 208. 209.
Rötter (ätliga) 164. 212.

S.

Saarnenpuu 175.
Saarnenterva 175.
Saarni 175.
Safflor 145.
Safringar *Till.* s. IX
Saftiga fjäll 172.
Saftiga växter 149. 153.
Safve *Till.* s. IX.
Sagittaria natans 164.
— SAGITTIFOLIA 164.
Salep *Till.* s. V.
SALIX VIMINALIS 211.
Sallat 157. 194. 208.
Salsofi 146.
Salt, alkaliskt, 191.
Salter *Till.* s. X.
Sambyggare 206.
Samvandragande 159. 175. 209.
Sammansatta blommor 121. 146.
Sand *Till.* s. XI.
Sandrör 168.
SANDSTARR 154. 216.
Sarsaparilla germina 156.
Sankt Hans blommor 185.
Sau 203.
Savipuolen Juurj 209.
Savuruoho 203.
Saxifraga alba 153.
— GRANULATA 153.
— rubra 154.
Scabridæ plantæ 206.
Scabies senilis 159.
Scilla verna *Till.* s. V.
Scirhensa bröst 191.
SCIRPUS LACUSTRIS 150.
Scorzonera hispanica 212.
SCORSONERA HUMILIS 214.
Scrobiculatum receptac. 148.
SEDUM ACRE 149.
— vermicul. 149.
— minus 149.
Semiflosculosæ plantæ 146.
Sem. Santon. 203.
Senticosæ plantæ 152. 154. 181.
Sepiariæ plantæ 175.
SERRATULA TINCTORIA 170.
SESSLERIA COERULEA 210.
Sessleri-slägtets kännetecken 210.
Sian-juuri 212.

Siankärsänruoho 207.
Sianmaltsa 154.
Siestamma 169.
Sil 150.
Silfverört 152.
Siliquosæ plantæ 158. 203. 214.
Silkesmaskar 183.
Simkuddar 150.
Sirap 181. 183. 205.
SISYMBRIUM SOPHIA 203.
Sium (bredbladig) 178.
SIUM LATIFOLIUM 178.
Skabb 151. 159. 161.
Skakningar 185.
Skifsvamp 179.
Skillingfrö 214.
Skinnberedning 211.
Skorsonér (låg) 214.
Skrifbläck (gult) 200.
— (svart) 151.
Skroffler 191.
Skäde 192.
Skällgräs 169.
Skärfrö 214.
Skärpa lindrande 190.
Skörbjugg, 145. 155. 158. 161. 163. 183. 193. 194. 209.
Skörbjuggsartade hårdheter 191.
— Sår *Till.* s. I.
Slake 191.
Slapphet i tarmarna 152.
Slem i bröstet 160.
Slem i magen 160.
Slemlösande 160.
Sligefrö 165.
Slinner 163.
SLOTTERÖRT 172. *Till.* s. II.
Slynnor 163.
SLÅNBUSKE 151. *Till.* s. IV. V.
Slånbärsvin 151.
Slögde 145. 151.
Smak 197.
Smilax Sarsaparilla 156.
Smörbär 201.
Smör och bröd 208.
Snickararbete 205.
Somilla 154.
Sophia Chirurgorum 203.
Soppröttex 212.
Sorbus Aucuparia 145. *Till.* s. I.
Sotax 146.
Spanska Kersbär 205.
Spansk Skorsonér 212.
Spansk Syra 190.
Spanska flugor 175.
Sparisi-jurii 212. 213. *Till.* s. V.
Sparris 146. *Till.* s. V.
Sparrisört 213. *Till.* s. V.
Spatelformiga blad 148.
Spatha 180.
SPETSBLADIG SYRA 161.
Spenat 147.
SPIRAEA FILIPENDULA 154.
— ULMARIA 189.
Spiritus 205.
Spolmaskar 203.
SPORRBLOMMA 195.
Sprit 199.
Squinancy-berries 169.
Stagg 174.
Stellatæ plantæ 201.
Stenbräcka (knölig) 153.
Stenfrö 177.
Stenplågor 159.
Stenriket *Till.* s. VII.
Stickande smak 173.
STILLFRÖ 203.
Stjernformige växter 201.
Stolar 216.
Stoppande 190.
Stoppning 150. 180. 186.
STOR KALLMOSSA 215.
STRAND-KELIDON 171. *Till.* s. II.
Strandråg 168.
Strangurie 145. 172.
Sträfbladiga växter 177.
Stålgräs 174.
STÄKRA 155. *Till.* s. I.
Stängsel 191.
Stärkande medel 196. 211.
Stärkebär 151.
Stärkelse-ämne 154. *Till.* s. I.
Stötar 185. *Till.* s. I.
Succulentæ plantæ 149. 153.
Suolaka 161.
Suolakka 190.
Suolarnoho 190.
Svafvel *Till.* s. II.
Svallerkål 147.
Svampar (ätliga) 173. 197.

Svarfvar-arbete 205.
Svarta kersbär 205.
Svarta reps 169.
Svarta ritis 169.
SVARTA VINBÄR 169.
Svarthufvud 180.
Svartmylla *Till.* s. x.
Svart vinbärsbuske 169.
Sveminel 204.
Svenskt färggräs 170.
Sveskon 193. *Till.* s. III.
Svett 171.
Svettdrifvande 160.
Svin 191. 212.
Svin, att göda 145. 154. 157.
Svinborst 174.
Svindel 185.
Svinblomster 212.
Svinrot 212.
Svintång 191.
Sviskon 193. *Till.* s. III.
Svullnader 175.
Sydämen-valvistus-yrti 195.
Sylt 169. 187.
Syltning 145.
Symphytum officinale *Till.* s. v.
Syra (spetsbladig) 161.
Syrén 175.
Syrliga bär 169. 187.
Sockerbageri 175.
Såll 150.
Såpsjuderi 191.
Sår 161. 175. 203. 208. *Till.* s. I.
Sädesförvandling 204.
Säf 150.
Säflike växter 180.
Säfslägtets kännetecken 180.

T.

Taktäckning 150. 191. 211.
Tandkött (skadat) 149. 209.
Tandvärk 188. 207.
Tarmarnas slapphet 152.
Taskgräs 214.
Tasku-heinä 214.
THLASPI ARVENSE 214.
Té 151. 157. 159. 163. 169. 188.
Ticka 167.
Tjerp 209.
Tjära 175.
Tobak 162.
TRAGOPOGON PRATENSE 146.
Tranärter 166.
Trastar 145.
Trebening. 147.
Tripetaloideæ plantæ 164.
Tripinnatum fol. 155.
Tritoner 200.
Trädlök 214.
Trädplantering 211.
Trädskola *Till.* XII.
Trädslag 193.
Trädsvamp 167.
Trägårdstulpan 202.
Tuhnio *Till.* s. II.
Tulipa Gesneriana 202.
TULIPA SYLVESTRIS 202.
Tulpan (vild) 202. *Till.* s. v.
Tunnband 211.
Tunnor 216.
Tvåhornade växter 176.
Tvåkönade blom. 168.
Tysk pil 211.
Tyska slån 193.
Tyskt vide 211.
Tåg 211.
TÅNG 186.
Tåtel 198.
Tädynruoho 159.
Tänder lossnade 190.
Törstsläckande 190.

U.

Udda parbladiga 178.
Ultbär 181.
Urin, blodig 165. 183.
— drifvande 158. 163. 196. 213.
— stinkande 213.
URTICA URENS 206.
Utslag 151.
— kroniskt 196.
Utslags sjukdomar 161. 169. 189.
Uttömningar (starka) 152.

V.

Vaarama 181.
VACCINIUM MYRTILLUS 163.
Vajvajsenvilla 180.

Vannenruoho 160.
Vatten, att gifva hallonsmak 181.
Vattenfenkol 155.
Vattensot 161.
VATTENSYRA 209.
Vattning *Till.* s. x.
Vatukka 181.
Ved (hård) 157. *Till.* s. ix.
Vegetable AEthiops 191.
Vekar 180.
Venerisk sjukdom 156. 171.
VERBENA OFFICINALIS. 182.
VERONICA OFFICINALIS 159.
Verticillatæ plantæ 162. 183.
Viar 166.
VICIA CRACCA 166.
— multiflora 166.
— tenuifolia 166.
Vidjor 211.
Viholainen 206.
VILD MEJRAM 188.
Vild pesar 192.
Vild Ringblomma 185.
VILD TULPAN 202. *Till.* s. v.
Viluruoho 149.
Vin (att göra) 163. 169. 181. 187. 199. 205.
Vinbär 169. 199.
Vinbärsbuske röd 169.
— svart 169.
Vinbärsvätten 169.
Vin (skämdt) att förbättra 160.
Violett färg 163.
Vårbrodden ratas af kreaturen 168.
Vårfrossa 183.
Väderlek 191.
Väggar 191.
Vägglöss 155.
Värkstillande 192.
Väte *Till.* s. ix.
Växternas afsöndringar *Till.* s. viii.
— fortplantning *Till.* s. viii.
Växternas frö *Till.* s. viii.
Växternas hud *Till.* s. ix.
— lifstid *Till.* s. viii.
— merg *Till.* s. ix.
— näring *Till.* s. viii.
— retlighet *Till.* s. viii.
— sömn *Till.* s. viii.
Växtjord *Till.* s. x.
Växtriket *Till.* s. vii.

Y.

Ylle, att färga brunt 188.
— gult 165. 193.
— rödt 151. 188.

Z.

Zerre 163.
ZOSTERA MARINA 186.

Å.

Åsknäte 195.

Ä.

Äggplommon 193. *Till.* s. iv.
ÄNGBORST 174.
ÄNGSALSOFI 146.
ÄNGSKÄRA 170. *Till.* s. ii.
ÄNGSYRA 190.
ÄNGSULL 180.
Ätbara rötter 164.
Ätlig kosvamp 173.
ÄTLIG PIPSVAMP 197.
Attika 181. 127. 199.

Ö.

Ögonsjukdomar 175. 182. 183.
Öl 151. 181. 188.
Örter (Herbæ) *Till.* s. ix.

SLUT PÅ TREDJE BANDET.

Rättelser,

i Tredje Bandet af Svensk Botanik.

—	161	— 2	—	—	sista raden tillägges: e. gren med frö.
—	162	— 1	— 25	—	står blommor l. blomstren.
—	171	— 2	— 24	—	sjukdomen föreslagna; läs: i sjukdomen, af växtriket föreslagne.
—	186	— 1	— 24	—	svampaktigt ämne l. smutshvitt svampaktigt ämne.
—	—	— —	— 3.	—	Mjödärt l. Mjödört.
—	189	— 1	— 31	—	kommit l. kommit på.
—	191	— 2	— 50	—	maa l. man.
—	215	— 1	— 27	—	koniskt l. konisk.

Till. s. 1. rad. 24 står *kukonmata* l. *kukonmarja.*

— — XIV. — 29 — discrebed l. described.

Registret. Vid Blås-starr borttages *Till.* s. III. och tillägges vid Blåsfukus 191.

Vid Gummi borttages: arabicum.
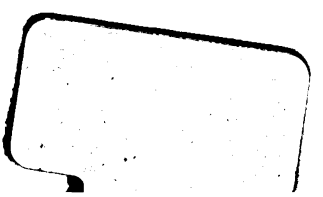
Framför Brun färg tillägges Brunneller 193.